

Biztos Kezdet program hatásvizsgálata

Értékelés és hatásvizsgálati zárójelentés (egyeztetett verzió)

„A Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia monitoring- és értékelési rendszerének kialakítása és a Biztos Kezdet Program hatásvizsgálata” című projekt tanulmánya

Készült a Türr István Képző és Kutató Intézet megbízásából

**Balás Gábor
Baranyai Zsolt
Herczeg Bálint
Jakab Gábor**

Budapest
2016. február 9.

„A használható tudásért”
HÉTFA Kutatóintézet
H-1051 Budapest Október 6. utca 19. IV/2
E-mail: info@hetfa.hu
Tel.: +36-30/730-6668
Fax.: +36-1 /700-2257
www.hetfa.hu

Vezetői összefoglaló

Jelen tanulmány, egy hosszabb kutatás zárótanulmánya, amelyben a Türr István Képző és Kutató Intézet - az Emberi Erőforrások Minisztériumával együttműködve - a Biztos Kezdet Program értékelésére, azon belül hatásvizsgálatával és költséghaszon-elemzésével és az ezek alapján a program folytatásához kapcsolódó javaslatok megtételével bízta meg a Hétfa Kutatóintézetet.

A kutatási feladat fókuszát a projekt indítójelentésében a Megbízóval közösen határoztuk meg, mely alapján a következő kérdésekre koncentráltunk:

- Milyen hatása van a gyerekháznak a gyerekekre és a szülőkre a részvétel időszakában és a gyerekházak milyen hatásait érzékelik az óvodák/iskolák/pedagógiai szakszolgálatok/gyermekjóléti szolgálat?
- Milyen költségei és várható hasznai vannak a gyerekházaknak, milyen megtérülés várható hosszú távon a programból?
- Hogyan hatott a gyerekházak állami finanszírozásba vétele a gyerekházak működésére?
- Milyen mértékben sikerült a gyerekházaknak beépülnie a közösségbe és hogyan hatott rájuk?

A kérdésekre a korábbi elemző tanulmányok és a program dokumentációjának feldolgozásával, a gyerekházak környezetében működő és a gyerekházak településekhez hasonló adottságú, de gyerekházzal nem rendelkező iskolák, óvodák, pedagógiai szakszolgálatok és egészségügyi szolgáltatók körében végzett kérdőíves felméréssel, továbbá 17 gyerekház működését részletesen elemző esettanulmány készítésével kerestük a válaszokat.

A magyarországi Biztos Kezdet Program elődje és példaképe az Angliában 1999-ben kidolgozott SURE START (biztos kezdet) Program, amely a gyermekszegénység és a gyermekek társadalmi kirekesztettségének visszaszorítását tűzte ki célul. Komoly különbséget jelent azonban az angol és a magyar program között, hogy Angliában kicsi a szerepe az államnak a koragyermekkori ellátásban, általánosan nem elérhetőek a bölcsődék vagy állami támogató intézmények (pl. védőnői szolgálat), míg Magyarországon nem a szolgáltatások megteremtése, hanem a **szolgáltatások elérhetőségének és/vagy színvonalának egyenlőtlenségeinek tompítása** indokolta a program beindítását. Ennek megfelelően a programok nagyságrendje is különbözik: az Egyesült Királyságban négymillió hátrányos helyzetű gyerek egyharmadát érte el a program, míg Magyarországon a jelenleg működő **112 gyerekházba 2014-ben 1700 volt a rendszeresen járó és 3941 a bevont gyerekek** száma. E gyerekházak azonban olyan településeken vagy településrészekben jöttek létre, ahol ritkábban elérhetőek alternatív ellátási formák a célzott korosztály és szüleik számára és e településeken jellemzően magas a romák és a gyermekszegénység aránya is.

Eredményeink szerint **a gyerekházak több év alatt, de képesek voltak beilleszkedni a helyi közösség életébe.** A kezdeti ellenérzések a legtöbb esetben idővel feloldódnak, **az együttműködések a helyi intézményrendszerrel egyre jobb.** Azonban az esettanulmányok alapján látható az a veszély is, hogy az együttműködések legtöbb esetben **informálisak, személyhez kötöttek**, így a gyerekházakban (és a társszolgáltatásoknál) tapasztalat gyakori személycserék esetén e kapcsolatokat általában újra kell építeni. Esettanulmányaink alapján **a gyerekházak legfőbb szövetségesei a védőnők, másodsorban az óvodák**, míg a családsegítőkkal nagyon vegyes a viszony és a gyerekorvosok is inkább csak addig működtek együtt a gyerekházakkal, amíg azokkal szerződéses viszonyuk volt.

A gyerekházak segítették, hogy a megcélzott gyermekekhez (és szüleikhez) elérjenek a szociális és egészségügyi ellátórendszer támogatásai. Az esettanulmányok során a megkérdezett szakértők több olyan esetről is beszámoltak, amikor egyes gyerekek fejlődési lemaradását a gyerekházban végzett egészségügyi szűrésen azonosították, illetve a szülei a kialakult bizalmi kapcsolatnak köszönhetően itt merték jelezni, ha nehézségük, problémájuk akadt, amivel kapcsolatban segítséget kértek. Ilyenkor a jelzőrendszer és az együttműködés segített abban, hogy ezek a személyek és gyermekeik előbb jussanak segítséghez.

A gyerekház alkalmazkodik a helyi igényekhez és sajátosságokhoz, ennek megfelelően a külső szakértőkkel való együttműködés nagyon változatos képet mutat. A projektidőszakban a logopédusok, pszichológusok, gyógypedagógusok, gyógytornászok, jogászok jártak leggyakrabban a gyerekházakba, azóta a szakemberek száma a legtöbb helyen lecsökkent. Ott maradt meg, ahol a gyermekjóléti szolgálattal, családsegítővel és a szakszolgálattal jó az együttműködés (ennek gyakran szervezeti okai vannak) és a gyerekház ezeknek a szervezeteknek az erőforrásait tudja "házon belül" használni.

Az esettanulmányok beszámolóinak alapján a legtöbb **gyerekházban sikerül integrálnia a hátrányos helyzetű gyerekek szüleit, de a leghátrányosabb helyzetű családokat nem sikerül bevonni a gyerekházba,** a házak **egyötödére** jellemző, hogy **vegyes** a látogató családok társadalmi összetétele. Sikeresebben integrálnak azok a gyerekházak, amiknek **megfelelő az elhelyezkedése:** ha túl közel van az szegregátumhoz, akkor a jobb módú családok kerülnek el, ha túlságosan a központban van, akkor pedig a szegényebb rétegek nem tudnak bejárni. Emellett segített, amikor a **gyerekház vezetője a település(rész) megbecsülésnek örvendő tagja volt vagy lett,** akinek szakmai képességeit senki nem kérdőjelezi meg és az is, ha **a munkatársak között van roma származású,** akik szemmel láthatóan hitelesebben tudják megszólítani a roma közösség hátrányosabb helyzetű tagjait.

Az állami finanszírozásba vétel legnagyobb hatása, hogy **lecsökkent** a gyerekházba **eljutó külső szakemberek száma,** mivel a projekt finanszírozási időszakhoz képest az állami finanszírozás a két dolgozó bérének kívül alig biztosít másra forrást (és sok esetben a két dolgozó is kevés az igényhez képest). Kevesebb szakember mellett állami finanszírozásból **alig jut tárgyi eszközök** (játékok) **cseréjére** pedig a 2009 óta működő gyerekházakban gyakran már nagyon leamortizálódtak a játékok és a játszószoftverek. A fenntartók lehetőségükhöz képest segítenek, de csak **keves helyen tud a fenntartó pénzügyi támogatást adni** (pl. állja a rezsit) **vagy természetbeni erőforrásokkal támogatni a gyerekházat** (pl. saját mikrobuszával hordja más településekről a gyerekeket). **Gyakori** viszont, hogy a fenntartó **közfoglalkoztatottakkal** támogatja a gyerekház működését.

A probléma, amit a gyerekháznak meg kellene oldania a következő: a szegény, alacsony végzettséggel rendelkező (korai iskola elhagyó) szülők nem tudják gyermeküknek azt a fejlődési környezetet biztosítani, amelyben megszerezhetőek azok a kognitív és szociális készségek, amelyek a sikeres iskolai előmenetelhez szükségesek. E szülők gyermekei ezért sokszor kezdik fáziskéséssel az iskolát és esnek ki az iskolákból maguk is alacsony végzettséggel, aminek munkapiaci következményei miatt nagy valószínűséggel ők is szülőként szegénységben és a hátrányaik átörökítésével nevelik majd fel gyermekeiket. **A gyerekházak célja** a láncolatot az első lépcsőfoknál megállítani, a sikeresebb iskolai előmenetelhez szükséges **kognitív és szociális készségek fejlesztésével és a szülőknek e készségek otthoni fejlesztésében való segítségével.** **Végső soron így a gyerekházak az alacsony végzettség és a szegénység újratermelődésének megállítását célozzák.**

A hazai és nemzetközi szakértők egyetértének abban, hogy a gyerekre koncentrálnó fejlesztési programoknak minél korábbi időpontra (első hónapok, évek) érdemes koncentrálnia. A Biztos Kezdethez hasonló közösség alapú programok több területen is pozitív hatást fejthetnek ki, ez egyben nehezíti az értékelésüket is. Természetesen elsősorban a programban résztvevő **gyerekek** profitálhatnak a program nyújtotta fejlesztésekből. Emellett azonban a program sajátosságai további területeken is pozitív változásokat eredményezhetnek: **a szülők** (elsősorban az anyák) bevonása a programba egyrészt növelve az ő társadalmi kapcsolatrendszerüket és a támogató intézményekbe vetett bizalmukat segítheti foglalkoztatási esélyeiket, másrészt segíthet abban, hogy a program a szülőkön keresztül érintett család **idősebb** (tehát már nem fókuszba tartozó) **gyerekeire** is közvetett pozitív hatást gyakoroljon. Ezek mellett a programnak a **helyi közösségre** is pozitív hatása lehet például azáltal, hogy segíti a szociális és egészségügyi intézmények elérési hatékonyságát ezekben a célcsoportokban.

A programban résztvevő szakértők szerint **minimum 6 évre** van ahhoz szükség, **mire az első eredmények megjelennek**, ez egyben megegyezik a hasonló angliai értékelések által a gyerekházakra becsült beágyazódási időszak hosszával is. Ez az időszak éppen csak eltelt, ennek megfelelően eredményeinket a **hatások korai becslésének** tekinthetjük.

Eredményeink szerint a **gyerekeken** már **látszanak a gyerekházak hatásai**. A gyerekházzal kapcsolatban lévő intézmények (különösen az óvodák) érzékelik a gyerekek **jobb szociális képességeit, könnyebb alkalmazkodó képességét, nagyobb szókincsét és jobb mozgásképességét**. Az is kiderült azonban, hogy a gyerekekre gyakorolt ezen kedvező hatások csak abban az esetben várhatóak, ha szülők és gyerekeik **rendszeresen** járnak a gyerekházba.

Eredményeink visszaigazolták várakozásainkat abban is, hogy a **szülők nevelési kompetenciái is fejlődnek**, nagyobb eséllyel alakítanak ki napi rutint gyerekeik életében, tanulnak meg gyerekeikkel játszani, erősödik az elfogadó, szeretetteljes és önállóságra és rendre szoktató szülői magatartás. Fejlődik az **együttműködési készség** is, ami kiterjed az intézményekre, a segítő szakemberekre és a többi gyerek szüleinek is. Emellett csökken az elszigeteltségük, kiterjedt **kapcsolati hálójuk** kezd kiépülni. Javul az **alkalmazkodó- és az problémamegoldó készségük** is.

Az esettanulmányainkban nem sikerült visszaigazolni azt a feltételezést, hogy a szülőkre kifejtett pozitív hatások továbbgyűrűznének **a nagyobb testvérekre**, de annak, ha szülők kialakítanak egy **napirendet** mindenképpen pozitív hatása van a nagyobb testvérekre is, hiszen ritkábban maradnak ki az iskolából késések miatt.

Az **angol Sure Start** program eredményeivel összehasonlítva látható, hogy a **magyar eredmények nagyon hasonlítanak az indulás utáni hatodik évben (2005-ben) elkészült angol értékelés esetén találtakhoz**. Ha a **jövőben** is hasonlítani fognak a gyerekházak hatásai, akkor azt várhatjuk, hogy a **kognitív előnyök lassan elkopnak, de a viselkedési előrelépés és a szülőkre gyakorolt hatások (más szolgáltatások tudatos igénybevétele, rendezett környezet kialakítása) is tartósak maradnak**. E hasonlóságok alapján a **hazai gyerekházak hosszú távú hatásainak becslésénél joggal használhatóak az angolszász programok hosszú távú hatásbecslései benchmark értéként**.

A költségeket számba véve azt láthattuk, hogy egy átlagos gyerekház éves szinten átlagosan **7 443 400** forintból gazdálkodik (állami finanszírozás + fenntartói hozzájárulás + amortizáció + segítő hálózat költségei) és átlagosan **14,58** gyerek látogatja rendszeresen. Ez azt jelenti, hogy egy

rendszeresen járó gyerekekre évente átlagosan **510 521 Ft** költség jut. A belépési kor átlagosan 20,68 hónap, ami azt jelenti, hogy 3 éves korukig átlagosan 16 hónapot vesznek részt a programban, ami 16/12 évnyi finanszírozási igényt jelent gyerekenként. Számokkal kifejezve $16/12 \cdot 510\,521 = 680\,695$ Ft közösségi beruházás jut egy gyerekekre.

A **kora gyermekkorra koncentrálnó programoknak hosszú távon** van igazán jelentős hatása és a koragyermekkori fejlesztést vizsgáló nemzetközi programok **megtérülése 2,38 és 12,9** között szóródott, ezen hasznok forrása a magasabb végzettség, jobb munkapiaci elhelyezkedés, kisebb bűnözés. Ennek eredményeként a fenti 680 695 gyerekenkénti költség hosszú távon **1,62 és 8,78 millió Ft-nyi társadalmi hasznot eredményez gyerekenként 20-30 éves időtávon**. Figyelembe véve, hogy 2014-ban összesen 1700-nál is több rendszeres résztvevő volt a gyerekházakban ez a bruttó gazdasági haszon **2,75 és 14,93** milliárd forint közé eshet az éves befektetésekre vetítve. **Egy nagyon óvatos becsléssel az is állítható, hogy csak abból, hogy növeli a program a középfokú végzettség megszerzésének esélyét, minden a programra fordított költségvetési forint a költségvetésnek 1,5-3-szoros megtérülést hoz hosszú távon.** Ezek a becslések konzervatívak, mivel nem számolnak számos, a gyerekházak járulékos hatásával a szülők vagy a testvérek vonatkozásában, illetve a magyar munkaerőpiacon jellemző képzettségi bérprémium mértékénél kisebb angolszász értékekkel számol csak.

A feladatleírás alapján két témakör (a program hatékonysága és a program monitoring és értékelési rendszere) mentén fogalmaztuk meg javaslatainkat a program továbbfejlesztésére: a program hatékonyságának és mérési rendszerének fejlesztése mentén.

Mindezek előtt azonban kiemelten javasoltuk, hogy a feltárt pozitív megtérülés miatt érdemes lenne a gyerekház rendszerét szélesíteni, ami jelenti mind a létező gyerekházak kapacitásainak bővítését ott ahol iránta túlkereslet jelentkezik, másrészt jelenti újabb gyerekházak nyitását új településeken is.

A kibővített program hatékonysága növelhető lenne:

- **ha a gyerekházak finanszírozása differenciáltabb lenne.** Jelenleg minden gyerekház ugyanannyi forrásból gazdálkodik, ez alapján ugyanannyi munkatársat tud foglalkoztatni az a ház is, ahol csak 5 gyereket-szülőt kell rendszeresen ellátni és az a ház is, ahol heti 10 gyerekkel-szülővel kell rendszeresen foglalkozni. Az utóbbi esetben mindenképpen szükség lenne egy további munkatársra is, hogy a szolgáltatás minősége ne romoljon. Ez alapján javasoljuk a finanszírozás differenciálását.
- **ha nagyobb hangsúlyt helyezne a program a gyerekházban dolgozók képzésére.** A korai fejlesztés komoly tudást igényel és a gyerekházak számának növekedése és a gyakori fluktuáció miatt féltő, hogy sok intézmény kénytelen a kevésbé felkészült munkatársakkal nekivágni a ház elindításának. A különböző képzések jelentős segítséget jelentenek a gyerekházak vezetőinek és munkatársainak, ezért azt javasoljuk, hogy különösen az újonnan indítandó gyerekházak esetén csak a képzések megkezdésével egy időben kezdhesse el a gyerekház a működését.
- **ha a gyerekházak körültekintéssel integrálódnak a gyermekjóléti/családsegítő intézmény rendszerbe.** A betagozódás vitathatatlan előnye, hogy a gyerekház hozzájut a családsegítés

és gyermekjóléti rendszer erőforrásaihoz, szakembereihez és állandó és a partnerszervezetek és a családok által is ismert és elismert szolgáltatásként stabilan tud működni. Azonban megnehezítheti a fejlesztéshez szükséges bizalmi légkör kialakítását, ha a hátrányos helyzetű szülők a gyerekházakat tévesen a gyermekvédelmi hatóság részeként azonosítják. Tehát integráció során meg kell őrizni a gyerekház szakmai önállóságát, amit segíthet például, ha a település egyik elismert helyi szakemberét sikerül megnyerni a gyerekház vezetésére.

- **ha sikerül biztosítani egy mentori segítség fenntartását.** A mentori hálózat állandósága nagy segítséget jelentett azoknak a gyerekházaknak az esetében, amelyeknél gyakoriak voltak a vezetőváltások. Fontos volt még a szerepük az újonnan induló gyerekházak esetében, ahol a know-how átadásával és más házak tapasztalataival tudták segíteni az új házakat. A segítség egyrészt az átmenetek kezelésében fontos, másrészt a működésben és építkezésben a módszertani támogatás egy fontos elem. Javasoljuk ezért tapasztalt gyerekházak szakemberek bevonásával segíteni a gyerekházak hálózat építését, illetve amíg a gyermekjóléti központok módszertani támogató szerepe és kapacitása nem képes e mentori kapcsolatrendszert kiépíteni, addig a régi gyerekházaknál javasoljuk fenntartani az esetleges átalakulásokat menedzselni tudó, az állandó kapcsolatot biztosító korábbi mentor hálózatot. Tekintettel ezen átmeneti időszak végességére e hálózat építését és működtetését elsősorban EU-s források felhasználását javasoljuk megtenni.
- **ha a helyi igényekhez jobban igazítható szabadabb dologi költségelszámolást lehetne alkalmazni.** Például olyan egyszerű esetekre gondolunk, hogy ahhoz, hogy a tízóráival nem csak a gyereket, hanem a szülőket is meg lehessen szólítani ahhoz a kávénak is elszámolható költségnek kellene lennie.
- **ha biztosítani lehet, hogy a szülők részvétele összhangban maradjon vagy esetleg még növekedjen is közfoglalkoztatási programmal.** Mivel a szülők bevonása a gyerekházak programokba nem öncélú, hanem a szülői készségek növelését is szolgálja és mint láttuk egyéb a foglalkoztathatósághoz fontos kompetenciákat (együttműködési készség és probléma megoldó készség) is növekszik a szülőknél a részvétellel, ezért javasoljuk, hogy a gyerekházba járás, különös tekintettel az ott elsajátítható képességekre és készségekre közfoglalkoztatási program képzési lábának részévé váljon. Fontos megakadályozni, hogy a közfoglalkoztatás program kiterjesztése ne járjon a szülők elszívásával, ami a program pozitív hatásait erősen erodálná;

A gyerekház program mérési-értékelési rendszerének fejlesztéséhez a következőket javasoljuk:

- **Output** oldalon a gyerekházak teljesítménye jól mért, de torzíthatja az adatokat, hogy az adatszolgáltatás finanszírozáshoz kötött. Az, hogy a finanszírozást a rendszeresen járó gyerekek számához kötötte a szabályozó annyiban szerencsés, hogy láthattuk a gyerekházak azok esetében tudtak eredményeket elérni, akik rendszeresen jártak. Azonban mivel egy kisebb településen egy betegség hullám akár egy hétre (hetekre) is kiürítheti a gyerekházat, amit a hónap hátralévő részében már nem feltétlenül tud ledolgozni a gyerekház, ezért javasoljuk valamilyen mértékű ingadozás megengedését (pl. abban az esetben kerüljön sor a finanszírozás visszautalására, ha két egymást követő hónapban nem éri el a kitűzött számokat, vagy éves szinten három hónapban nem éri el a gyerekház a kitűzött indikátort).

- A program **eredményességének** nyomonkövetését az óvodai bemeneti méréseken (pl. szókincs) lenne érdemes mérni. ezeken a méréseken várhatóan mérhető különbségek igazolják majd már rövid távon is a különbségeket a gyerekházba járó és nem járó hátrányos helyzetű gyerekek fejlődési különbségei között, így 2-4 éves időtávon is jó visszajelzést tud adni az egyes gyerekházak hozzáadott értékéről. Ezen információ nyomon követése különösen hasznos lehet a program továbbfejlesztésében.
- Az igazi hatásvizsgálatot az iskolai teljesítményen majd később a munkaerőpiaci eredményen lehetne elvégezni, de a kutatásban azt találtuk, hogy már az iskolák sem képesek követni, hogy mely gyerekek jártak (és mely szülők gyerekei jártak) korábban gyerekházba. Az olyan településeken, ahol nincs iskola ez még gyakrabban előfordul, így a kezelt csoport és a kontroll csoport szétválasztásának nehézségét és így a hatásvizsgálatok elvégzését megnehezíti ezen információ hiánya. Annak érdekében, hogy **a program hatásai** a jövő értékeléseiben közvetlenül is mérhetővé váljanak, szükséges a gyerekek pályafutásának követése. A hosszabb távú hatások mérhetőségére javasoljuk ezért, hogy a rendszeresen gyerekházba járók esetében a gyerekházas időszakban hozzák létre a gyerekek oktatási azonosítóját és az oktatási azonosító kerüljön rögzítésre az adott gyerekház dokumentációs rendszerében.

Tartalomjegyzék

Vezetői összefoglaló.....	2
Tartalomjegyzék.....	8
Táblázatok jegyzéke	9
Ábrák jegyzéke	9
Bevezetés	11
Kérdések és válaszok módszertana.....	12
Kérdések.....	12
Hatásvizsgálat	12
Költség-haszon elemzés	13
Változások hatása	14
Beágyazottság	14
Módszertanok	15
Irodalom feldolgozás.....	15
Esettanulmányok	15
Kérdőívek	16
Módszertanok és kérdések összekapcsolása	20
Gyerekház program bemutatása	22
Angol Biztos Kezdet.....	22
Hazai bevezetés	23
Gyerekházak elhelyezkedése	24
Hazai program jellemzői	28
A gyerekházak várt hatásai: a családi hátrányok átöröklésének megállítása.....	39
Hátrányok átöröklődése	39
Kora gyermekkori fejlődés – szülők szerepe	39
Lemaradás hosszú távú következményei.....	41
Koragyermekkori beavatkozás hasznai.....	44
Költség-haszon elemzés	47
Költségek.....	47
Hasznok.....	49
Rövid távú hatások.....	50
Hosszú távú hatások	65
Összefoglaló	68
Megtérülés.....	68
Javaslatok	71
Felhasznált irodalom.....	74

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat A következő gyerekházakban készítettünk esettanulmányokat.....	16
2. táblázat A kérdőív mintába kiválasztott települések.....	17
3. táblázat Kérdések és módszertanok összekapcsolása.....	21
4. táblázat Gyerekházakkal párhuzamos szolgáltatások elérhetősége.....	27
5. táblázat Gyerekház nyitásában kezdeményező szerepet vállaló intézmények, szereplők említési gyakorisága a mintatelepülések válaszadói körében.....	29
6. táblázat Gyerekházpályázat írásában szerepet vállaló intézmények, szereplők említési gyakorisága a mintatelepülések válaszadói körében.....	29
7. táblázat Gyerekházak jó gyakorlatainak említési gyakorisága a mintatelepülések válaszadói körében.....	37
8. táblázat A helyi gyerekház szolgáltatási minőségének, működési hatékonyságának javítására tett javaslatok.....	38
9. táblázat Angol és magyar gyerekházak különbségei és a különbségek befolyása gyerekház hatásaira.....	64
10. táblázat Koragyermekkorai programok hosszú távú hatásai.....	68
11. táblázat Nem számszerűsített költség és haszon elemek.....	69
12. táblázat Korgyermekkorai programok hasznai csoportonként, időtávonként.....	69

Ábrák jegyzéke

1. ábra Esettanulmány helyszínek.....	16
2. ábra Megkeresett intézmények eloszlása intézménytípus, illetve mintahovatartozás szerint.....	19
3. ábra Válaszadási arányok intézménytípus és mintahovatartozás szerint.....	20
4. ábra Gyermekszegénység, romák, illetve roma gyerekek aránya a minta-, illetve kontrollbeli településeken.....	24
5. ábra Gyermekszegénység, romák, illetve roma gyerekek aránya a mintabeli településeken településméret szerint.....	25
6. ábra Gyermekszegénység, romák, illetve roma gyerekek aránya a mintabeli településeken régió szerint.....	26
7. ábra Belépéskori kor átlagok összehasonlítása 2013-ban központi költségvetési fenntartású és pályázati szakaszban lévő gyerekházak között éves bontásban.....	28
8. ábra Válaszadók eloszlása a gyerekházakat látogató családok jellemzőinek ítélt háttére szerint.....	33
9. ábra Válaszadók eloszlása a gyerekházakat látogató családok jellemzőinek ítélt szociális helyzete szerint.....	33
10. ábra Válaszadók eloszlása a gyerekházakat látogató családok jellemzőinek ítélt jövedelmi helyzete szerint.....	34
11. ábra Válaszadók eloszlása a gyerekházakat látogató családok jellemzőinek ítélt etnikuma szerint.....	35
12. ábra Válaszadók eloszlása a gyerekházakat látogató családok jellemzőinek ítélt kulturális háttére szerint.....	35
13. ábra Abnormális agyfejlődés ingerszegény környezet esetén.....	39

14. ábra 1991-ben született roma fiatalok iskolai pályafutása 20-21 éves korukban	41
15. ábra 15-74 éves népesség foglalkoztatási aránya.....	42
16. ábra A 25-35 éves korosztály bruttó havi kereseteinek alakulása 1992 és 2012 között – 2012. évi forintértékben mérve (ezer forint)	43
17. ábra Különböző életkorokban befektetett 1 dollár hozadéka	44
18. ábra Gyerekház hatásai.....	45
19. ábra Az egyes válaszadó intézményekkel kapcsolatba kerülő gyerekek készségeinek átlagos változása a válaszadást megelőző négy évben a minta-, illetve kontrolltelepüléseken.....	50
20. ábra Tapasztalhatóak-e különbségek a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek között a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint – „igen” válaszok aránya szempontunként.	52
21. ábra A gyerekház szerepe a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek közötti különbségekben szempontunként, ötfokozatú skálán, a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint.	52
22. ábra Tapasztalhatóak-e különbségek a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek között a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint – „igen” válaszok aránya szempontunként, a gyerekházak szerepére adott pontszámokkal súlyozva.	53
23. ábra Tapasztalhatóak-e különbségek a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek között a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint – „igen” válaszok aránya szempontunként és a gyerekház nyitási éve szerint.	54
24. ábra Tapasztalhatóak-e különbségek a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek szülei között a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint – „igen” válaszok aránya szempontunként.....	56
25. ábra A gyerekház szerepe a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek szülei közötti különbségekben szempontunként, ötfokozatú skálán, a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint.	57
26. ábra Tapasztalhatóak-e különbségek a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek szülei között a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint – „igen” válaszok aránya szempontunként, a gyerekházak szerepére adott pontszámokkal súlyozva.	57
27. ábra Tapasztalhatóak-e különbségek a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek szülei között a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint – „igen” válaszok aránya szempontunként és a gyerekház nyitási éve szerint.	58
28. ábra A gyerekházakkal kapcsolatba került szülők kooperációs készségében észlelt változások jellege, az említések aránya szerint.	59
29. ábra A gyerekházakkal kapcsolatba került szülők felé irányuló kommunikációs csatornák kiépíthetőségében észlelt változások jellege, az említések aránya szerint.	60
30. ábra A gyerekházakkal kapcsolatba került szülők nevelési kompetenciáiban észlelt változások jellege, az említések aránya szerint.	60
31. ábra A gyerekházakkal kapcsolatba került szülők ellátórendszer felé táplált bizalmában észlelt változások jellege, az említések aránya szerint.	61

Bevezetés

A megbízónktól, a Türr István Képző és Kutatási Központtól (TKKI) együttműködésben az Emberi Erőforrás Minisztériumával (EMMI) azt a feladatot kaptuk, hogy egy kutatás során mérjük fel a Biztos Kezdet gyerekházakat. Jelen tanulmány a Hétfa Kutatóintézet Kft és a TKKI között 2015. május 21-én létrejött szerződés első alprojektjének a Biztos Kezdet gyerekházak értékelésének zárótanulmánya.

A szerződés három célt tűzött ki számunkra:

- rendelkezésre álló információk felhasználásával a program értékelésének és hatásvizsgálatának elkészítése, amelyek alapján előre lehet vetíteni, hogy milyen hatásai lehetnek a programnak hosszú távon, különös tekintettel arra, hogy az egyedi gyerekházak mely tulajdonságai befolyásolják a hatásokat;
- költség-haszon elemzés készítése arra vonatkozóan, hogy a társadalom számára milyen hasznokkal és költségekkel jár a program jelenlegi formájában;
- a projekt folytatásával kapcsolatos módosítási javaslatok megfogalmazása, amelyek segítségével növelhető és nyomon követhető, mind program szinten, mind az egyedi gyerekházak szintjén a program hatékonysága és eredményessége.

E célok mellett a feladatleírás a következő elvégzendő tevékenységeket definiálta:

- a kora gyermekkori és szülőket bevonó programok összefoglalása, benchmarkok összegyűjtése;
- a program adatrendszerének kiértékelése;
- az értékeléshez szükséges további adatbázisok, adatfelvételek meghatározása;
- adatbázis beszerzés támogatása vagy adatfelvétel;
- a Biztos Kezdet Program hatásainak kvantitatív programértékelési módszerekkel való becslése;
- a Program helyszínein érvényesülő hatásmechanizmusok feltárása;
- a Program működése folyamán fellépő esetleges anomáliák és jó gyakorlatok azonosítása;
- a hosszú távú hatásokra vonatkozó becslések, valamint költséghaszon-elemzés elvégzése,
- egyéni és csoportos interjúk és gyerekház esettanulmányok készítése (területileg differenciáltan) az intézményi környezet és ösztönzők feltárására az intézményi elemzéshez kapcsolódóan.

Jelen tanulmány e megbízási szerződés 4.1.6 pontjában definiált „Értékelés és hatásvizsgálati zárójelentés”. A tanulmány során első lépésben bemutatjuk azokat a konkrét kutatási kérdéseket és a megválaszolásukhoz használt módszertanokat, amelyeket a TKKI-vel és az EMMI-vel közösen meghatároztunk a kutatás indító jelentésében. Ezt követően bemutatjuk az angol és a magyar Biztos Kezdet programot és eltéréseiket, továbbá azt a problémát, amelynek a megoldására a program létrejött és a módot, ahogy a program ezt a célt el kívánja érni. Ezt követi a program költség haszon elemzése, ezen belül külön vizsgálva a hazai program költségeit és az eddigi hasznokat. A hosszabb távú hatások becsléséhez összefoglaljuk és benchmarkot készítünk a kora gyermekkori programokról. Ezt követi a javaslatok megfogalmazása.

Kérdések és válaszok módszertana

Ebben a részben összefoglaljuk azokat a konkrét kutatási kérdéseket, amelyek megválaszolásával az indító jelentés alapján teljesítettük a megbízó által adott feladatot.

Kérdések

A kutatási kérdéseket négy nagy csoportba lehet sorolni:

- hatásvizsgálathoz kötődő;
- költség-hatás elemzéshez kötődő;
- változások hatásához kötődő;
- közösségbe történt beágyazódást vizsgáló.

Hatásvizsgálat

1. Milyen hatásai lehetnek a gyerekházaknak a gyerekekre?

Alapvető kérdés, hogy milyen hatásokat várhatunk a gyerekházaktól, mely szolgáltatásaiknak milyen hatást kellene gyakorolnia a gyerekek viselkedésére, mozgáskoordinációjára, beszédfejlődésére.

2. Milyen hatásai lehetnek a gyerekházaknak a szülőkre?

Mivel a gyerekházak egyik fontos jellemzője, hogy egyszerre foglalkozik a gyerekekkel és a szüleikkel, ezért felmerül a kérdés, hogy milyen változásokat várhatunk a szülők esetében. Az is egy érdekes kérdés, hogy a gyerekház mely szolgáltatásaitól várjuk ezeket a hatásokat.

3. Milyen változásokat érzékelnek az óvodák?

Ha a hatásokat gyerekházak kimeneteinél próbáljuk meg mérni, akkor az egyik legkézenfekvőbb pont, hogy az óvodák milyen változásokat érzékeltek a gyerekek esetében: csökkent-e a hátrányos helyzetű gyerekek lemaradása a gyerekházaknak köszönhetően.

4. Milyen változásokat érzékelnek az iskolák?

Mivel az első vizsgált gyerekházak 2009-ben kezdték meg működésüket, ezért már lehetnek olyan gyerekek, akik jártak gyerekházba és már elérték az iskolás kort. A kérdés ugyanaz, mint az óvodák esetében: látszanak-e hatások az alsósok esetében, csökkent-e a hátrányos helyzetű diákok lemaradása. Természetesen ebben az esetben a hatás már nem tisztán a gyerekházak hatása, hanem az óvodák és a gyerekházak hatásainak kölcsönhatása (direkt hatása a gyerekházaknak az óvodába menő gyerek esetén van, onnantól már direkt és indirekt hatásként kíséri a gyereket, hiszen a fejlesztések hatására az óvoda is jobban be tudja teljesíteni a küldetését).

5. Milyen változásokat érzékelnek a pedagógiai szakszolgálatok?

A pedagógiai szakszolgálat kétféle szerepben is találkozik a gyerekházakban támogatott gyerekekkel. Egyrészt, mint szolgáltatók. Ebben az esetben két hatást is várhatunk, amelyek ellentmondanak egymásnak. Előfordulhat, hogy kevesebb esetben kell igénybe venni a hátrányos helyzetű gyerekek

esetében a szolgáltatásokat, mert a gyerekházak sikeresen fejlesztették a gyerekeket, aminek következtében nincs szükség további fejlesztésre. Az is lehet, azonban, hogy mivel a gyerekházaknak sikerült azonosítani a problémákat és elnyerték a szülők bizalmát, ezért gyakrabban tudják pedagógiai szakszolgálathoz irányítani a hátrányos helyzetű fiatalokat. A másik szerep a kötelező óvodai szűréseket lefolytató szervezeti szerep, amelynek keretében közvetlenül tapasztalhatják meg a gyerekházak megjelenését követően a szűrési eredményekben bekövetkező esetleges változásokat.

6. Milyen változásokat érzékelnek a gyermekjóléti szolgálatok?

A gyerekházak szorosan együttműködnek a gyermekjóléti és családsegítő szolgálatokkal, így érdemes és hasznos lehet annak a megvizsgálása, hogy milyen hatást érzékeltek a gyermekjóléti intézmények a szülők hozzáállásában és szülői kompetenciáik fejlődésében.

7. A fejlesztő tevékenység szempontjából milyen csoportjai azonosíthatóak a gyerekházaknak?

Ahhoz, hogy választ tudjunk adni arra, hogy a gyerekházak milyen jellemzői befolyásolhatják a gyerekházak által kifejtett hatásokat, első lépésként azt kell megvizsgálnunk, hogy milyen jellemzők mentén lehet csoportokba osztani a gyerekházakat. Lehetséges jellemzők:

- felszereltség,
- fenntartó,
- elhelyezkedés (település és településen belül),
- típus (melyik pályázat hozta létre, milyen indikátorokat kell betartaniuk),
- szolgáltatások köre,
- kapcsolat a társszakmákkal,
- milyen régen működnek,
- milyen stabilak a működési feltételeik,
- mikor kerültek át állami finanszírozásba.

8. Melyik jellemzők befolyásolják a gyerekházak által kifejtett hatást?

Ennek a kérdésnek a megválaszolása során össze kell kapcsolni a felmért hatásokat és a csoportképző jellemzőket, így lehet választ adni arra, hogy általában mely jellemzők befolyásolják a sikert.

Költség-haszon elemzés

1. Milyen költségekkel jár egy gyerek gondozása a gyerekházban?

Ahhoz, hogy költség-haszon elemzést tudjunk készíteni egységköltségeket kell tudnunk számolni. Bár mind a szülő, mind a gyerek kap szolgáltatást a gyerekházakban, a más vizsgálatokkal való összehasonlíthatóság miatt a gyerekeket használjuk vetítési alapként az egység költség-számítások során. Lehet a költségeket differenciálni az alapján, hogy milyen szolgáltatásokban részesült a gyerek és a szülő és érdemes a közvetlen és közvetett költségeket is külön választani.

2. Milyen hosszú távú hasznok látszanak a gyerekházak hatásai alapján?

A gyerekház hatásai kettősek, egyrészt vannak direkt hatásai azokra gyerekekre és szülőkre, akik rendszeresen látogatják a gyerekházat, másrészt vannak indirekt hatásai a szülőkön keresztül a családban található többi gyerekre és a tágabb közösségre is.

3. Milyen megtérülése várható a Biztos Kezdet gyerekházaknak?

Az előző két kérdésre adott válaszok egymásra vetítésével fogjuk kiszámolni a gyerekházak megtérülését.

Változások hatása

Felmerül az a kérdés is, hogy az állami fenntartásba vétel mennyire változtatta meg a gyerekházak lehetőségeit:

1. Érinti-e a tevékenységek körét az állami fenntartásba vétel (vannak-e olyan tevékenységek, amiket már nem tudnak vállalni, vannak-e olyan szolgáltatások amiket mostantól tudnak vállalni?)
2. Több vagy kevesebb szakértőt tudnak bevonni?
3. Javult-e az együttműködés a védőnőkkel/gyerekorvosokkal/pedagógiai szakszolgálattal?

Ezeknek a kérdéseknek a vizsgálata során külön oda kell figyelni arra, hogy melyik gyerekház mikor került át állami finanszírozásba (van-e már elegendő tapasztalat arról, hogy milyen változások történtek a működésben).

Beágyazottság

Mivel a gyerekházak viszonylag új intézmények és komplex szolgáltatást nyújtanak, ezért érdemes megvizsgálni, hogy hogyan találták meg a helyüket a településeken és az intézményrendszeren belül.

Ennek megvizsgálásához két kérdésre keressük a választ:

1. Hogyan változott a településen belül a különböző szolgáltatások viszonyrendszere?

Ezt a kérdést olyan alkérdésekre lehet felbontani, mint: mennyire tudnak együttműködni a különböző szolgáltatók, mennyire egészítik ki egymást a szolgáltatások és mennyire jöttek létre párhuzamosságok a rendszeren belül.

2. Hogyan változott a településen belül a gyerekházak megítélése?

Fontos kérdés, hogyan tekintenek a gyerekházakra azok, akik a szolgáltatásaikat közvetlenül nem veszik igénybe. Változott-e az önkormányzat megítélése a gyerekházról, tudják-e segíteni a működésüket.

Módszertanok

Ebben a részben áttekintjük azokat a módszereket, amelyeknek segítségével a válaszokat kerestük a fenti kérdésekre.

Irodalom feldolgozás

Irodalom feldolgozás célja kettős volt: egyrészt, hogy összegyűjtöttük a gyerekházakat érintő korábbi felméréseket, hogy bemutathassuk azok eredményeit. Viszonylag nagy irodalom állt rendelkezésre az angol sure start, az amerikai head start programról és még néhány egyéb kora gyermekkori beavatkozásról, ezek eredményei segítettek benchmarkok meghatározásában, amikre a koragyermekkori programok hosszabb távú hatásainak becsléséhez volt szükségünk. Az irodalom feldolgozásnak harmadik csoportja a kora gyermekkori fejlődés irodalmának összefoglalása, amelyen keresztül meghatároztuk azokat a lehetséges hatásokat, amelyeket gyerekekre és szüleikre gyakorolhat a program. Ennek segítségével tudtuk a kérdőíveinket összeállítani.

Esettanulmányok

Az egyéni és csoportos interjúk mellett gyerekház esettanulmányok készültek az intézményi környezet és ösztönzők feltárása érdekében. Az esettanulmányok elkészítése során *félig strukturált interjúkat* készítettünk az adott gyerekház mentorával, a gyerekház vezetőjével, a fenntartóval, az átvevő intézményekkel (pl. óvoda, iskola), segítő szakemberekkel (pl. védőnő). Ezek során az interjúk során információt nyertünk helyi hatásmechanizmusokról, a meglévő jó gyakorlatokról. Arról is gyűjtöttünk információt, hogy az intézmények és a szereplők hogyan tudnak együttműködni egymással településen belül, vagy esetleg konkurálnak egymással egyes területeken. Az esettanulmányok kiemelt célja volt, hogy felmérje az állami finanszírozásra való átállás hatásait.

Összesen 17 esettanulmányt készítettünk. Az esettanulmányok leválogatása során a következő jellemzőkre figyeltünk:

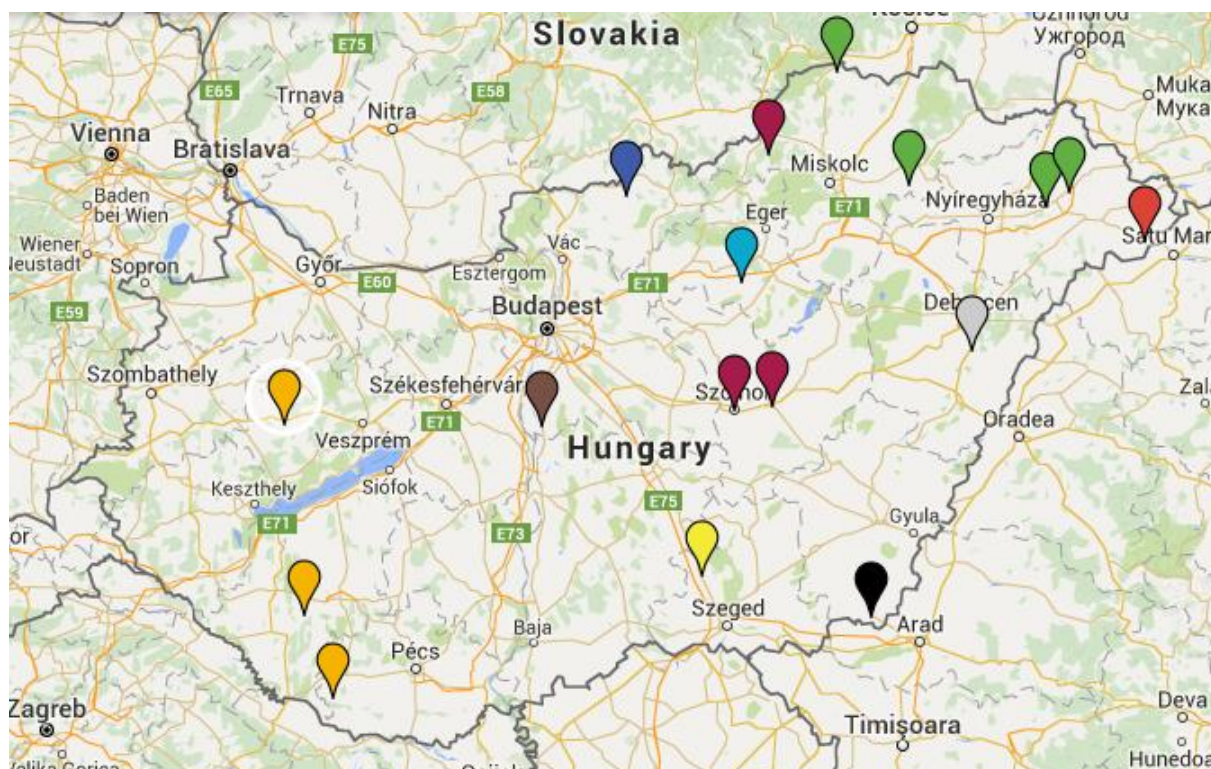
- régió;
- fenntartók;
- település típusa;
- településen belüli elhelyezkedés;
- milyen régen működik a gyerekház;
- milyen régen került át állami finanszírozásba.

Cél volt, hogy a 17 esettanulmány visszaadja ezeknek a változóknak az eloszlását. Emellett arra is figyeltünk, hogy azokból a házakból is minél több bekerüljön, amelyeket a mentorok stabilan működő gyerekházakként jellemeztek (a 17-ből 10 ebből a körből került ki). Emellett arra is figyeltünk, hogy az esettanulmányhoz kiválasztott gyerekházak 10 különböző mentorhoz tartozzanak (összesen 15 mentor dolgozik a gyerekházakkal), ugyanis a mentorok azok akik mivel több gyerekházra is rálátnak egyszerre így rengeteg tapasztalattal rendelkeznek a gyerekházak működésével kapcsolatban általában is. Az ezen a módon kiválasztott esettanulmány helyszínéket a 1. táblázat és a 1. ábra tartalmazza. Az esettanulmányok elkészítésének részletes módszertana a külön kötetben található A. mellékletben szerepel. Az esettanulmányok megíráshoz szükséges interjúkat 2015 októberében és novemberében folytattuk le.

1. táblázat A következő gyerekházakban készítettünk esettanulmányokat.

Település	Gyerekház neve	Mentor
Baktalórántháza	Bóbita Gyerekház Baktalórántháza	Balogh Gabriella
Battonya	Battonya Biztos Kezdet Gyerekház	Z. Vas Andrea
Bódvalenke	Szitakötő Biztos Kezdet Gyerekház	Balogh Gabriella
Borsodbóta	Manóka Biztos Kezdet Gyerekház	Németh- Kovács Nóra
Csökölly	Cseperedő Biztos kezdet Gyerekház	Reiger Valéria
Devecser	Devecser Biztos Kezdet Gyerekház	Reiger Valéria
Dömsöd	Kisherceg Gyerekház Dömsöd	Vörös Erzsébet
Kistelek	Kipp-Kopp Gyerekház Kistelek	Baka Dorisz
Prügy	Micimackó Gyerekház	Balogh Gabriella
Pusztadobos	Kastélykerti Gyerekház Pusztadobos	Balogh Gabriella
Rimóc	Napraforgó Biztos Kezdet Gyerekház	Scheer Ferencné
Sáránd	Gyurgyalag Biztos Kezdet Gyerekház	Somorjai Ildikó
Szamosbecs	Szamosbecs Almafa Biztos Kezdet Szolgáltatás	Nagy Noémi
Szolnok	Biztos Kezdet Gyerekház Solnok	Németh-Kovács Nóra
Tarnabod	Mazsola BK Gyerekház Tarnabod	Kollár Ágnes
Teklafalu	Tekla Biztos Kezdet Gyerekház	Reiger Valéria
Törökszentmiklós	Cserhaj Biztos Kezdet Gyerekház	Németh-Kovács Nóra

1. ábra Esettanulmány helyszínek

Megjegyzés: azonos színek azonos mentorokat jelölnek.

Kérdőívek

A kérdőívekkel azt mértük fel, hogy milyen változásokat tapasztalnak azokon a településen az intézmények (óvoda, iskola, pedagógiai szakszolgálat, gyermekjóléti és családsegítő szolgálat), ahol

működik gyerekház azokhoz a hasonló településekhez képest, ahol nem található gyerekház. A gyerekházak települések közül kiválasztottunk egy 40 fős mintát, amelyik az esettanulmányok esetében bemutatott jellemzők alapján jól jellemzik a gyerekházak településeket. De nem küldtünk olyan gyerekházak településhez kérdőívet:

- ahol 2013 után kezdte meg a működését,
- vagy ahol ismeretlen a szolgáltatások kezdésének ideje,
- emellett nem küldünk olyan településre sem kérdőívet, ahol esettanulmányt készítettünk.

Emellett cél az is, hogy minden mentorok által stabilnak jelölt gyerekház bekerüljenek a mintába (mentorok 23-t adtak meg, amelyből 10 az esettanulmányok közé, 13 a kérdőívezettek közé került).

Ahhoz, hogy a kérdőívekből látható változásokat egyértelműen a gyerekházak hatásaiként azonosíthassuk, szükségünk van kontrollcsoportra. A kontrollcsoportot azok a települések jelenthetik, amelyeken jellemzőik (földrajzi elhelyezkedés, településméret, szocioökonómiai környezet) alapján lehetne gyerekház, de nincs. Tehát minden gyerekházak településhez **egy** olyan települést választottunk kontrollként, amelyik a gyerekház nyitásának évében ugyanolyan helyzetben volt. A kiválasztás során a következő települési jellemzőket vettük figyelembe:

- ugyanabban a megyében van
- hasonló demográfiai összetétel
- hasonló a terület gazdasági ereje¹, lhh térség, aprófalvas térség
- ugyanaz a település típusa
- hasonlóak a szolgáltatások érhetőek el (van orvos, védőnő, bölcsi, óvoda)
- hasonló volt a szociális összetétel (rgyk-sok aránya 18 évesek között)

Ez alapján a jellemzők alapján minden település esetében kiszámoltuk annak valószínűségét, hogy gyerekházakat nyitottak. És minden gyerekházak településhez azt a másik települést választottuk, ahol a megfigyelhető jellemzők alapján a gyerekház nyitásának évében ugyanakkora volt a valószínűsége annak, hogy gyerekházakat nyissanak. Ezek alapján a 2. táblázatban látható településekre küldtünk kérdőíveket. A kiválasztás és a minták leíró statisztikái a B. mellékletben szerepelnek.

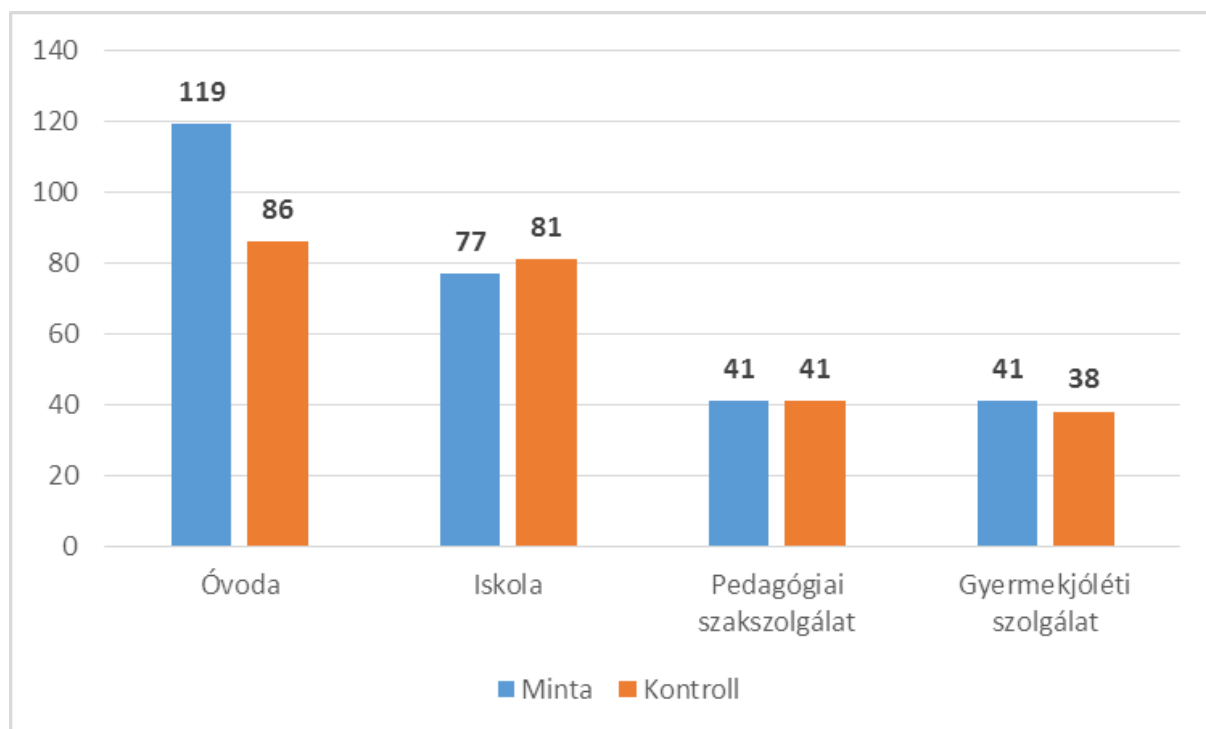
2. táblázat A kérdőív mintába kiválasztott települések.

Gyerekházak települések	Kontroll települések
Budapest VIII. kerület	Budapest X. kerület
Gerényes	Lúzsok
Hegyszentmárton	Újpetre
Pécs	Komló
Dencsháza	Mohács
Mozsgó	Csertő
Patapoklosi	Sósvertike
Hernádnémeti	Szuhafő
Felsődobos	Rakaca
Hernádszentandrás	Fony
Hernádvécse	Kenézlő
Szikszó	Csernely

Vilmány	Ricse
Ózd	Salgótarján
Katymár	Tiszaug
Jánoshalma	Izsák
Mélykút	Bácsalmás
Okány	Nagykamarás
Mórahalom	Szentés
Endrefalva	Sóshartyán
Nógrádszakál	Balassagyarmat
Varsány	Cserháthaláp
Dorogháza	Nagybárckány
Kerepes	Pilisvörösvár
Monor	Abony
Kadarkút	Lengyeltóti
Kaposszerdahely	Szőlősgyőrök
Ibrány	Hodász
Kállósemjén	Nyírbogát
Nyírmada	Gulács
Ópályi	Nyírkársz
Aranyosapáti	Encsencs
Csengerújfalu	Besenyőd
Jánkmajtis	Nyírtét
Szamosangyalos	Bököny
Szatmárcseke	Ilk
Túristvándi	Tiszavasvári
Vaja	Nyírlugos
Dombóvár	Decs
Iszkáz	Hegymagas

A kérdőíves adatgyűjtés elektronikus úton, e-mail-es megkereséssel történt 2015. október vége és novemberben vége között, melynek során a nyolcvan érintett település intézményrendszerének azon elemeit kértük fel a válaszadásra, amelyek potenciálisan ráláthatnak a település gyerekeinek helyzetére. Négy intézménytípust kerestünk meg a fentiek szerint: óvodákat, általános iskolákat, pedagógiai szakszolgálatokat, illetve gyermekjóléti szolgálatokat. Minden településen a körzetbeosztás, feladatellátási szerződés stb. szerint illetékes, illetve helyben működő intézményeket kerestük meg. Amennyiben egy településen több releváns intézmény is üzemelt, mindegyiket megkerestük. A megkeresést nem befolyásolta, ha egy település valamely ellátó-intézménye nem helyben üzemelt; a felkérésben minden esetben hangsúlyoztuk, mely település kapcsán kérdezzük az adott intézményt. Ha egy intézmény több minta-, illetve kontrolltelepülés kapcsán is érintett volt, több felkérést kapott: minden releváns településről egyet, összhangban azzal, hogy a felmérés alapegysége nem a válaszadó intézmény, hanem az ellátott település. Összesen nyolc különböző kérdőívet használtunk, melyek részben átfedő kérdésekből, részben az adott válaszadói csoport sajátosságaira koncentráló kérdésekből álltak: a minta-, illetve kontrolltelepüléseken működő minden intézménytípusnak külön. Mindez 246 kontrolltelepülési, valamint 278 mintatelepülési megkeresést jelent, összesen 524-et, az alábbi ábrán (2. ábra) látható eloszlás szerint.

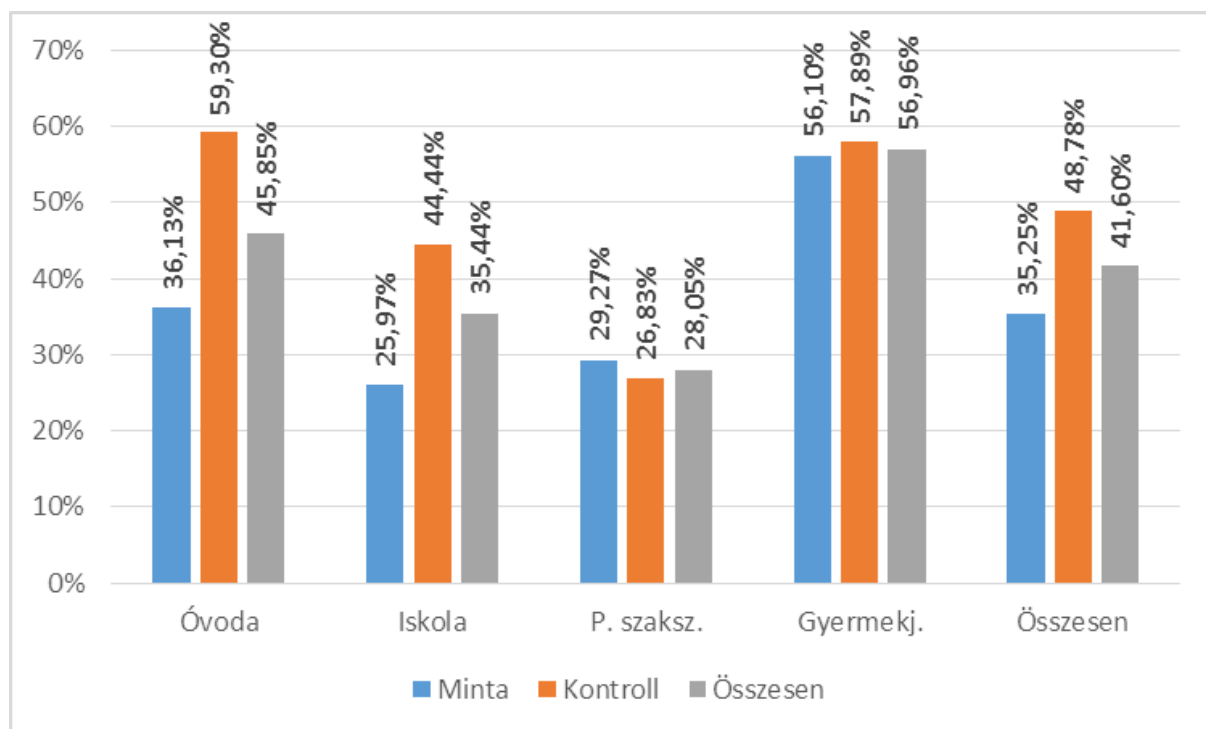
2. ábra Megkeresett intézmények eloszlása intézménytípus, illetve mintahovatartozás szerint.

A gyerekházak településekről 98, a gyerekház nélküli településekről 120, azaz összesen 218 válasz érkezett, ami csoportbontás szerint 35,25%-os, illetve 48,78%-os, összesen 41,60%-os válaszadási arányt jelent. A minta-, illetve kontrolltelepülések válaszadási hajlandóságára nem találtunk egyértelmű magyarázatot, noha valószínűsíthető, hogy azokon a településeken nagyobb eséllyel támad igény gyerekház nyitására, amelyeket kiemelkedő mértékben sújtanak többszörösen hátrányos adottságok – és hogy e településeken a kapcsolódó ellátóintézmények válaszadási hajlandósága is kisebb, mint a várhatóan szerencsésebb helyzetű kontrolltelepüléseken. Megemlíthető, hogy általában a gyermekjóléti szolgálatok és az óvodák (azaz az önkormányzati, illetve társulási fenntartásban üzemelő intézmények) válaszadási aránya magasabb, míg az iskolák és a pedagógiai szakszolgálatoké alacsonyabb volt. A minta- és kontrolltelepülések közti válaszadási eltérések elsősorban az óvodák és az iskolák esetén magasak, a gyermekjóléti szolgálatoknál és a pedagógiai szakszolgálatoknál kevésbé jelentősek².

² Különbségek szignifikanciáját független mintás t-próbával, egyszempontos varianciaanalízissel, illetve khinégzet-próbával vizsgáltuk, minden esetben az adott független, illetve függő változó(k) mérési szintjének megfelelően. Szignifikánsnak a két standard hibányi különbségeket tekintettük.

3. ábra Válaszadási arányok intézménytípus és mintahovatartozás szerint.

A településenként is igen változó válaszadási arányok további beavatkozás nélküli feldolgozása jelentős információtorzuláshoz vezetne. Míg egy kisebb település egyetlen iskolája, amennyiben válaszol, a helyben tanuló gyerekek teljes egészére érvényes észrevételeket fogalmazhat meg; addig egy több iskolával rendelkező nagyobb településen, amennyiben csak bizonyos intézmények válaszolnak, könnyen lehetséges, hogy inkább a jobb, illetve inkább a rosszabb körülmények között élő gyerekekre érvényes megfigyelésekről értesülünk. A nem válaszoló intézmények birtokában lévő információk pótlása teljes egészében természetesen nem lehetséges, így a torzítást a válaszok súlyozásával minimalizáltuk. Minden vizsgált település összesen négy pontnyi súlyt képvisel; intézménytípusonként egyet. Így azon válaszadók, amelyek az adott településen intézménytípusukból egyedülként vannak jelen, egy pontnyi súlyt kapnak (azaz válaszuk változatlanul kerül feldolgozásra). Ahol egy intézménytípusból több intézmény is jelen van, az egy pontnyi súly megoszlik az intézmények között – így például egy városban, ahol tíz óvoda működik, minden óvoda válasza egytizedes súllyal kerül beszámításra. A súly a válaszadási hajlandóságtól független: ahol tíz óvodából három válaszolt, az adott település óvodai válaszai összesen háromtizednyi súlyú válaszokként jelennek meg a további elemzésben. A továbbiakban olvasható adatok és elemzések e súlyozott értékekkel számolnak.

Módszertanok és kérdések összekapcsolása

A következő táblázatban (3. táblázat) összefoglaljuk, hogy mely kérdéseket mely módszertanok segítségével kívántuk megválaszolni a kutatás során.

3. táblázat Kérdések és módszertanok összekapcsolása

	Dokumentum elemzés	Esettanulmányok	Kérdőívek
Milyen hatásai lehetnek a gyerekházaknak a gyerekekre?	x	x	x
Milyen hatásai lehetnek a gyerekházaknak a szülőkre?	x	x	x
Milyen változásokat érzékelnek az óvodák?		x	x
Milyen változásokat érzékelnek az iskolák?		x	x
Milyen változásokat érzékelnek a pedagógiai szakszolgálatok?		x	x
Milyen változásokat érzékelnek a gyermekjóléti szolgálatok?		x	x
Milyen jellemzők mentén bonthatjuk csoportokra a gyerekházakat?	x		x
Melyik jellemzők befolyásolják a gyerekházak által kifejtett hatást?		x	x
Milyen költségekkel jár egy gyerek gondozása a gyerekházban?	x		
Milyen hosszú távú hasznok látszanak a gyerekházak hatásai alapján?	x		
Milyen megtérülése várható a Biztos Kezdet gyerekházaknak?	x		x
Érinti-e a tevékenységek körét az állami fenntartásba vétel?		x	
Több vagy kevesebb szakértőt tudnak bevonni?		x	
Javult-e az együttműködés a védőnőkkel/gyerekorvosokkal/pedagógiai szakszolgálattal?		x	x
Javaslatok megfogalmazása a program eredményességének és hatékonyságának növelésére.	x	x	x
Javaslatok megfogalmazása a program monitoring rendszerének továbbfejlesztésére.	x	x	x
Hogyan változott a településen belül a különböző szolgáltatások viszonyrendszere?		x	x
Hogyan változott a településen belül a gyerekházak megítélése?		x	x

Gyerekház program bemutatása

A magyarországi Biztos Kezdet Program elődje és példaképe az Angliában 1999-ben kidolgozott SURE START (biztos kezdet) Program, amely a gyermekszegénység és a gyermekek társadalmi kirekesztettségének visszaszorítását tűzte ki célul. Ezen belül elsősorban a bevándorlók és az ipari nagyvárosok munkanélkülieinek gyermekein igyekezett segíteni. Magyarországon az angol tapasztalatok alapján 2003-ban indultak el az adaptációs kísérletek, majd 2009-ben európai források segítségével kezdődött a program széleskörű beindítása.

Komoly különbséget jelent azonban, hogy szemben a hazai körülményekkel Angliában kicsi a szerepe az államnak a koragyermekkori ellátásban, általánosan nem elérhetőek a bölcsődék vagy ehhez hasonló államilag támogatott intézmények (pl védőnői szolgálat). Így Magyarországon nem a szolgáltatások megteremtése, hanem a szolgáltatások elérhetőségének és/vagy színvonalának egyenlőtlenségeinek tompítása indokolta a program beindítását. Ennek megfelelően a programok nagyságrendje is különbözik: az Egyesült Királyságban négymillió hátrányos helyzetű gyerek egyharmadát érte el a program (*Szomor és László* [2014]). Magyarországon jelenleg 112 gyerekház működik, ezekbe 2014-ben 1700 volt a rendszeresen járó³ és 3941 a bevont⁴ gyerekek száma.

Angol Biztos Kezdet

Az első 524 angliai Biztos Kezdet Gyerekházat 1999-2003 között hozták létre. Olyan családok segítségét célozták, akiknek 4 éves kor alatti gyereke volt és hátrányos térségben laktak. A cél az volt, hogy összekapcsolják a korai nevelést, a gyermekjólétet, az egészségügyi szolgáltatásokat és családi támogatás, hogy a gyerekek fizikai, intellektuális és társas fejlődését segítsék. Földrajzilag céloznak és a hátrányos térségben élő összes család jogosult a szolgáltatásokra. Ezzel az is a céljuk, hogy a szolgáltatás igénybevétele ne okozzon stigmát, és ezzel is elősegítse a könnyebb elérhetőséget.

Minden gyerekház saját szolgáltatási palettát állít fel a helyi és a szülők igényeinek megfelelően, cél a szolgáltatások javítása mellett az is hogy a szolgáltatások közötti koordináció javuljon.

Glass [1999] ismertetése szerint a következők a legfontosabb megkülönböztető jellemzők:

- szülők bevonása, együtt kezelni a két generációt;
- a programban való részvétel területi alapú, azaz hátrányos helyzetű területeken mindenki jogosult a programokra;
- komplex programok (különböző szakterületek összefogása) → ennek megfelelően több fejlesztendő területet is céloznak egyszerre;
- közös alap mellett a szülők helyi igényeihez igazítják a gyerekházak által kínált szolgáltatásokat.

³ Rendszeresen járó gyerekek: a 0-2 éves korosztályból hetente legalább egy alkalommal járnak, 3-5 éves korosztályból pedig, akik legalább heti három alkalommal veszi igénybe a szülővel a gyerekház szolgáltatásait.

⁴ Bevont gyerekek számába azok számítanak bele, akik legalább négyszer jártak a gyerekházban.

Hazai bevezetés

A Biztos Kezdet programot Magyarországon 2003-ban mutatta be közösen a brit nagykövetség valamint az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium. A pilot programokat különböző térségekben és településtípusokon vezették be:

- Vásárosnaményben és 6 környékbeli kistelepülésen,
- Ózdon, amely régen virágzó iparváros volt, most halmozottan hátrányos helyzetű,
- Budapest VIII. kerületében, a nagyvárosi hátrányos helyzetű lakótelepen,
- Curgón-Őrtison, hátrányos helyzetű kisvárosban és zsákfaluban,
- Katymáron, soknemzetiségű zsáktelepülésen,
- valamint Győr-Marcalivárosban, amely fiatalok által lakott lakótelep.

Ezeknek a kísérleti projekteknek a lezárását követően a tapasztalatokat kiértékelték és beépítették a program kiterjesztésébe. A ma is működő gyerekházak két nagy körben jöttek létre 2009-ben és 2010-ben összesen 39 gyerekház nyílt (2011-ben és 2012-ben összesen 9), majd 2013-ban 54 kezdte meg a működését (2014-ben és 2015-ben megint összesen hét indult). A 2009-ben és 2010-ben létrehozott gyerekházak jellemzően a TÁMOP-5.2.2-08/2 pályázati kiírásból jöttek létre, a 2013-as nagy létrehozási hullámot pedig a TÁMOP-5.2.3-A-11/1 és TÁMOP-5.2.3-A-12/1 kiírások finanszírozták. Emellett kisebb számban több más kiírásból is jöttek létre gyerekházak.

Az angol gyerekház céljait a magyar program a következő stratégiai célokként fordította át és fogalmazta meg (Szomor és László [2014]):

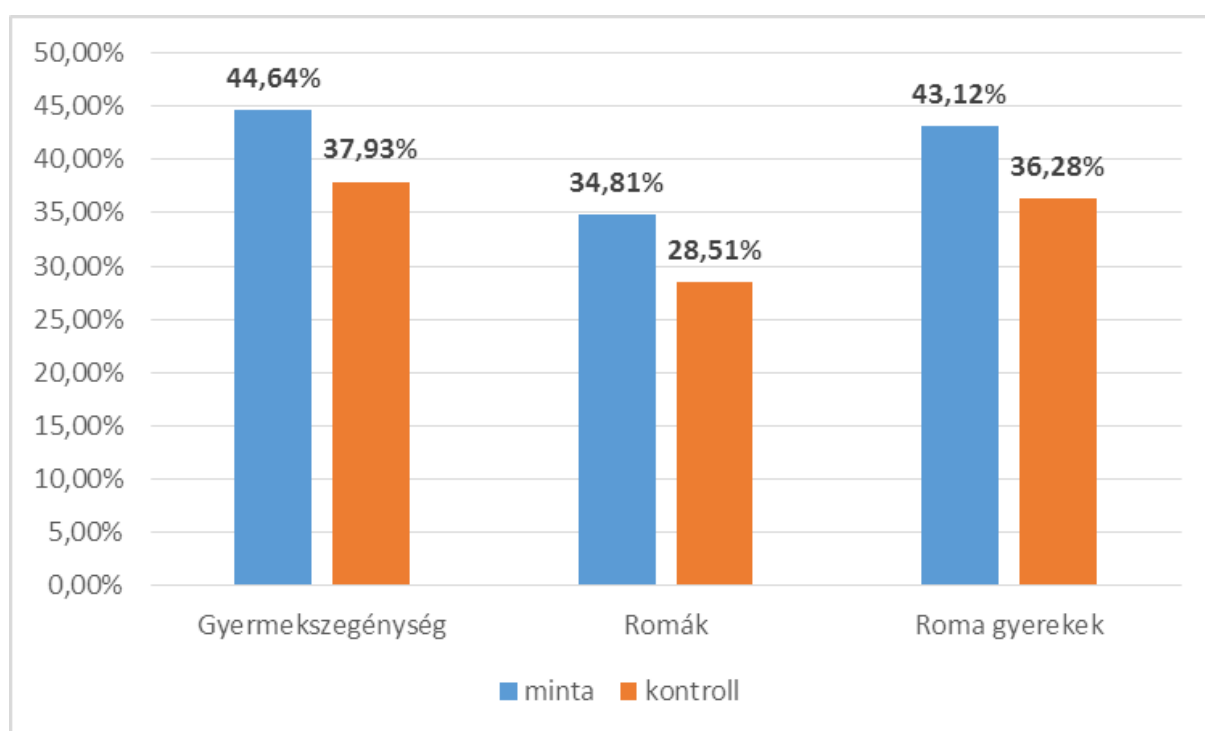
1. A tanköteles (iskola előkészítő) korba erő gyermek egészséges legyen, és a veleszületett képességeinek optimumát elérje a minden fejlődési területet érintő (mozgás, értelem, érzelem, nyelv és kommunikáció, észlelés), szakmailag megalapozott emberi és tárgyi környezet biztosításával.
2. Szülők együttműködésének megnyerése, támogatása saját erőforrásaik mobilizálásában és a hiányzó kompetenciák megszerzésének segítése ahhoz, hogy gyermekük egészséges, harmonikus személyiségfejlődését és képesség-kibontakozásának optimumát elérje.
3. Helyi közösségekben a program befogadása és a program helyi közösségekbe való involválódása azzal a céllal, hogy a helyi közösségek infrastrukturális és szakmai támogatást nyújtsanak a program dolgozói számára.
4. Helyi szinten a 0-5 éves gyermekekkel foglalkozó intézmények és/vagy szakemberek feladatainak és felelősségének láthatóvá tétele, a közöttük lévő együttműködés megvalósítása és a szolgáltatások elérhetővé tétele a korai felismerés és megelőzés érdekében.

A program magyarországi adaptálást a társadalmi egyenlőtlenség és a szolgáltatásokhoz jutás lehetőségének egyenlőtlensége indokolta. Magyarországon ugyan vannak állami bölcsődék és államilag finanszírozott óvodák és egészségügyi ellátás, nagyon sok településen ezek a szolgáltatások vagy elérhetetlenek, vagy kevésbé, illetve minőségében is rosszabb színvonalon jut a legszegényebbekhez, tehát lokálisan az angol szolgáltatáshiányok nálunk is tapasztalhatóak.

Gyerekházak elhelyezkedése

A fenti célzási indokoltságnak megfelelően a kérdőíves felmérés részeként rákérdeztünk a roma népesség jelenlétére és a gyermekszegénység mértékére a vizsgált gyerekházakban. A gyerekházzal rendelkező településen aktív megkérdezettek szerint a gyermekszegénység átlagosan a településeiken élő gyerekek 44,64%-át érinti (4. ábra). Ez az érték magasabb ugyan, mint a kontrolltelepüléseken mért érték, de – a válaszok jelentős szóródása miatt – a különbség nem szignifikáns. A településen élő romák, illetve roma gyerekek aránya hasonló mintázatot mutat: a 34,81%-os, illetve 43,12%-os átlagos mintabeli érték is magasabb ugyan, mint a kontrolltelepüléseken mért, de a különbség itt sem szignifikáns.

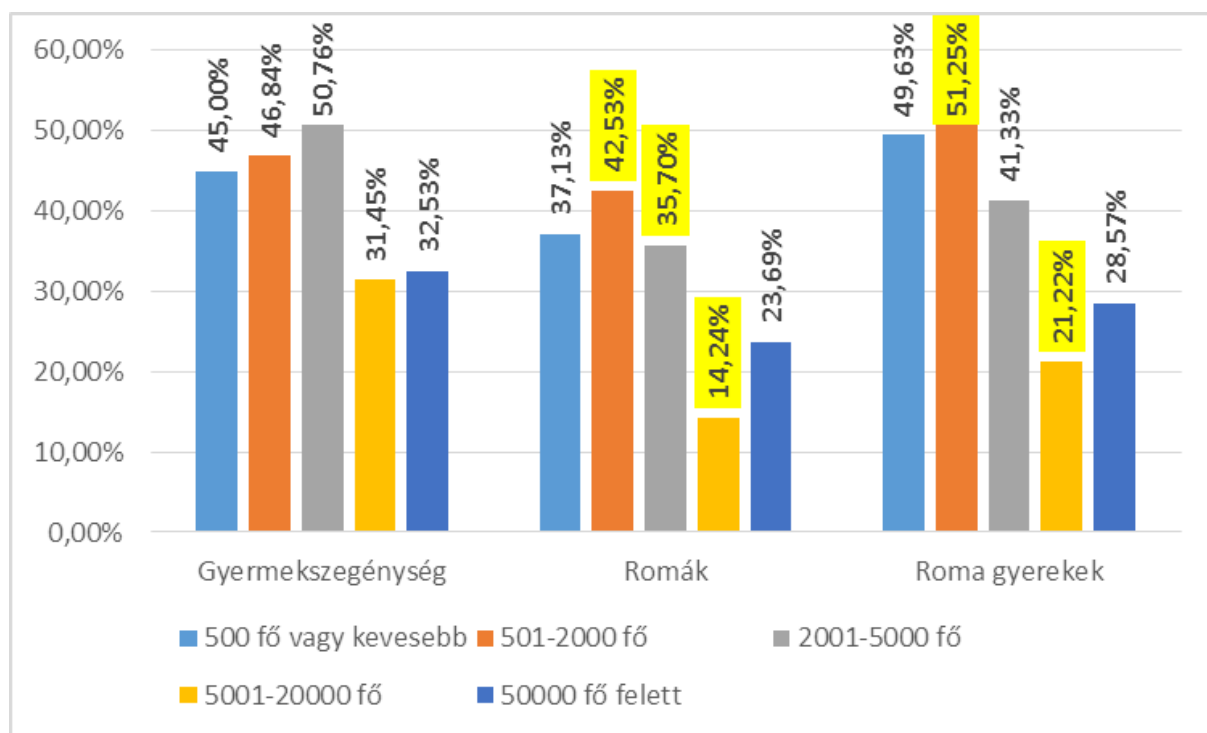
4. ábra Gyermekszegénység, romák, illetve roma gyerekek aránya a minta-, illetve kontrollbeli településeken.

Megjegyzés: A különbségek egyik esetben sem szignifikánsak.

Ugyanezen változók viszonyát településméret szerint, csak a gyerekházzal rendelkező települések esetén vizsgálva egy lényegi választóvonal látszik: 5000 fős népesség felett mind a települési gyermekszegénység, mind a romák (és roma gyerekek) aránya jelentősen alacsonyabb a kapott válaszok szerint (5. ábra). E kapcsolatok közül azonban csupán néhány tekinthető szignifikánsnak: 95%-os valószínűséggel állítható, hogy az 5000 – 20 000 fős népességű, gyerekházzal rendelkező településeken alacsonyabb a romák aránya, mint az 501 – 2000 fő közötti, illetve a 2001 – 5000 fő közötti, gyerekházzal rendelkező településeken. Ugyanez a roma gyerekeket illetően már csak az 501 – 2000 fő közötti településekhez képest jelenthető ki, míg a többi lehetséges kapcsolat közül egyik különbség sem szignifikáns. (A 20 001 és 50 000 fő közötti népességű települések adatai – a túlzottan alacsony válaszszám okán – itt sem jeleníthetők meg.)

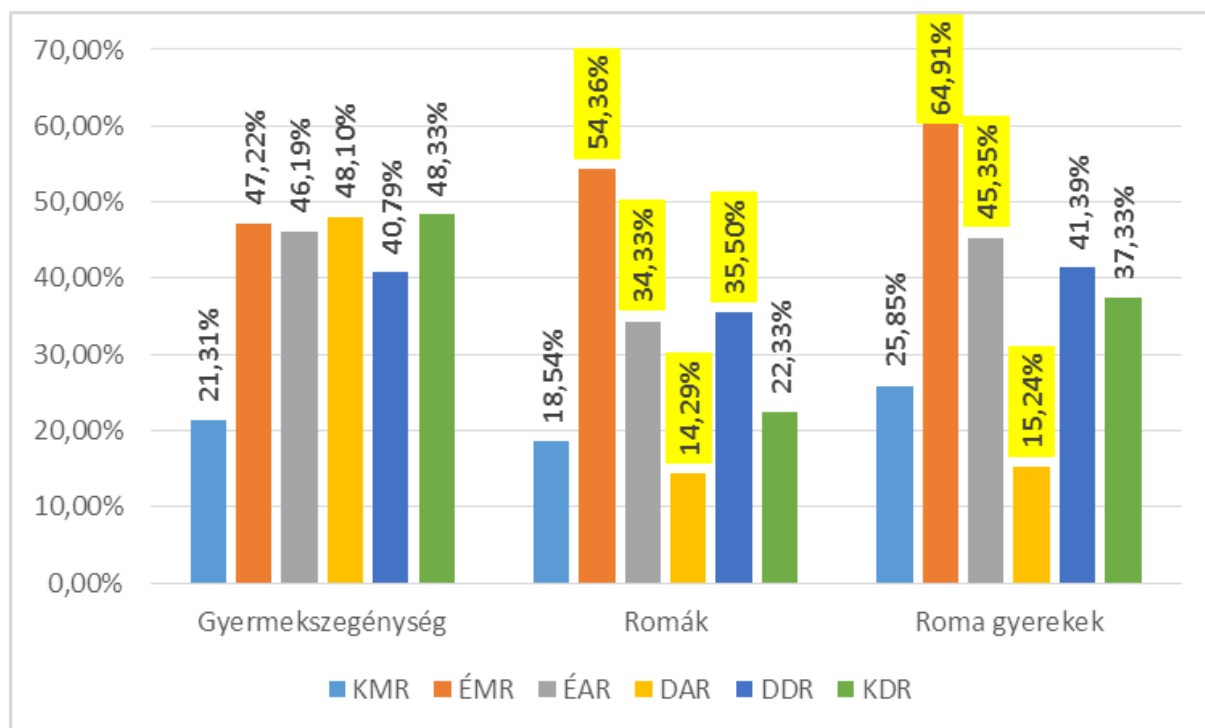
5. ábra Gyermekszegénység, romák, illetve roma gyerekek aránya a mintabeli településeken településméret szerint.

Megjegyzés: A kiemelt háttérű érték szignifikáns különbség, a szignifikanciákat részletesen ld. fenn.

A gyermekszegénység, a roma népesség, illetve a roma gyerekek települési arányát régiós szinten vizsgálva is csak az utóbbi, nemzetiségi összetételre vonatkozó adatok terén láthatóak szignifikáns különbségek. A gyermekszegénység alacsonyabbnak tűnik ugyan a Közép-Magyarország régióban, mint az ország más részein, de a válaszok magas szórása és alacsony elemszáma nyomán a különbség nem állapítható meg teljes biztonsággal. Kellő valószínűséggel kijelenthető ugyanakkor, hogy – az országos mintákkal összhangban – a Dél-Alföld régióban a gyerekházas településeket illetően is alacsonyabb a romák aránya, mint az Észak-Magyarország, az Észak-Alföld, illetve a Dél-Dunántúl régióban. Ugyanezen különbségek a roma gyerekek esetében is szignifikánsak, kivéve a Dél-Alföld és a Dél-Dunántúl régió viszonyát. A többi viszonylatban a különbségek nem szignifikánsak.

6. ábra Gyermekszegénység, romák, illetve roma gyerekek aránya a mintabeli településeken régió szerint.

Megjegyzés: A kiemelt háttérű érték: szignifikáns különbség, a szignifikanciákat részletesen ld. fenn.)

Másik fontos jellemző lehet, hogy milyen alternatív intézmények elérhetőek a településen. Ennek szemléltetésére a bölcsődék elérhetőségét, vizsgáljuk, mivel ugyanazzal a korcsoporttal foglalkozik. A bölcsőde elérhetősége nem minden szempontból szerencsés összehasonlítási alap, mivel a két intézménytípus ugyanazt a korcsoportot szolgálja ki, de teljesen más szolgáltatásokat nyújt (bölcsőde megőrzi a gyereket, amíg a szülők dolgoznak, a gyerekházak ezzel ellentétben egyszerre dolgoznak a gyerekekkel és a szülőkkel) és más társadalmi csoportokat céloz, azonban jó jelölő (proxy) lehetnek az adott településen e korcsoportra és szüleikre vonatkozó szolgáltatáshiányának.

Az adatok alapján azt láthatjuk, hogy a gyerekházak (vagy kihelyezett szolgáltatások) közül 79 (69%) olyan településeken működik, amelyeken 2013-ban nem volt sem működő bölcsődei férőhely, sem pedig családi napközi. 8 (7%) olyan gyerekház van, ahol a településen családi napközi található ugyan, de önkormányzati bölcsődei férőhelyek nincsenek (ez hátrányos helyzetű gyerekek számára ritkán elérhető). A maradék közel 28 (25%) gyerekháznak viszont olyan településen van székhelye, ahol elérhető önkormányzat által fenntartott bölcsőde. Ezek láthatók 4. táblázatban. Országos átlagban a 0-2 évesek állandó lakosok 14%-ának jut bölcsődei férőhely, gyerekházas települések majdnem felében (48%) a bölcsődei férőhelyek aránya alacsonyabb ennél az egyébként is rendkívül alacsony országos átlagnál. Azt mondhatjuk tehát, hogy a gyerekházak jelentős részét (101 a 115-ből, 87%-a) önmagában a gyermekjóléti alapszolgáltatások nehezebb elérhetősége is indokolja.

Vannak azonban olyan gyerekházas települések, amelyeknél magasabb a bölcsődei helyek gyerekszámhoz viszonyított aránya az országos átlagnál: ezek általában megyeszékhelyek (Budapest, Pécs, Szolnok) és városok, ahol a városon belüli hozzáférés, a szegregált vagy azzal veszélyeztetett

területek elhelyezkedése okozhat helyben szolgáltatáshiányt. Összesen két község szerepel ebben a körben, az egyik Hernádnémeti Miskolc alvóvárosának tekinthető, a másik pedig Tiszatarján. Ezekben az esetekben merülhet fel elsősorban a kérdés, hogy mi az, amiben többet tudnak nyújtani a gyerekházak, mint az ott elérhető egyéb szolgáltatás, bár ahogy jeleztük a bölcsődei hozzáférés országos átlaga önmagában is alacsony.

4. táblázat Gyerekházakkal párhuzamos szolgáltatások elérhetősége

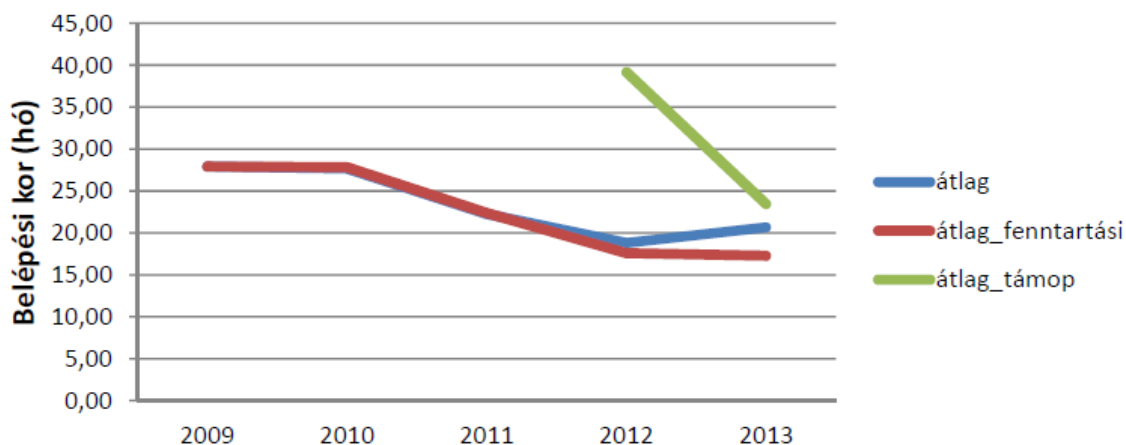
Település	Működő bölcsődei férőhelyek száma (db)	0-2 éves állandó lakosság	Bölcsődei férőhelyek aránya 0-2 állandó lakossághoz viszonyítva
Biharkeresztes	12	115	10%
Budapest ^a	11931	47 230	25%
Csenger	12	116	10%
Dombóvár	60	406	15%
Dombrád	12	158	8%
Edelény	26	288	9%
Encs ^a	12	195	6%
Hernádnémeti	24	125	19%
Ibrány	24	224	11%
Kerepes	56	300	19%
Kistelek	12	142	8%
Komádi	24	126	19%
Megyaszó	12	106	11%
Monok	5	55	9%
Monor	90	550	16%
Mórahalom	50	135	37%
Nyírtelek	24	164	15%
Ózd ^a	108	1093	10%
Pécs	812	3767	22%
Sátoraljaújhely	48	391	12%
Szarvas	87	378	23%
Szécsény	26	128	20%
Szolnok	596	1615	37%
Tiszatarján	12	52	23%
Törökszentmiklós	52	529	10%
Országosan	37654	268304	14%

Adatok forrása: KSH

^a Ezek a településeken két gyerekház is található

A hiányzó elérhető intézmények lehettek az okai annak, hogy induláskor a bekerülő gyerekek nagy része 3 év feletti volt, sőt egyes településeken az 5 év felettiek aránya is magas volt, pedig a program maga 0-4 évesekre van optimalizálva. Az utóbbi időben viszont egyre inkább a 0-3 éves korosztályra kezdenek fókuszálni a gyerekházak (7. ábra), továbbá a kötelező óvodai részvételt előíró jogszabályi változás is ebbe az irányba hat. Vannak persze pozitív példák, amikor a hosszú ideje zavartalanul működő gyerekházakba idősebb gyerekeik után már fiatalabb gyerekeiket viszik a szülők, akik így már viszonylag fiatalon kerülnek be a programba.

7. ábra Belépéskori kor átlagok összehasonlítása 2013-ban központi költségvetési fenntartású és pályázati szakaszban lévő gyerekházak között éves bontásban.

Forrás: Szomor és László [2014] 30. o.

Megjegyzés: A pályázati szakaszban lévő gyerekházakba belépő gyerekek átlag életkora 39,14 hó, míg a korábbi konstrukciókban nyitó gyerekházakban a nyitáskor belépő gyerekek kora 27,88 hó volt. Ez a különbség 2013-ra csökkent, a fenntartási szakaszban lévő házaknál a belépő gyerekek kora 17,28 hó, míg az újabb házakba belépők kora átlagosan 23,47 hó.

Hazai program jellemzői

Első lépésben azt mutatjuk be, hogyan érzékelték a kérdőívet kitöltő intézmények a gyerekházak létrejöttének körülményeit, ezt követően a gyerekházak beágyazódottságot, működésének főbb motívumait mutatjuk be. Ezt követi a gyerekházak hiányosságait és jó gyakorlatait bemutató rész. Végül az állami finanszírozásba vétel gyerekházakra gyakorolt hatását vizsgáljuk.

A gyerekházak nyitása

A kérdőíves adatfelvétel során rákérdeztünk a gyerekházak jellemzőire, azaz milyennek érzékelik ezeket a partner intézmények. Míg a nyitás éve szempont volt a minta kiválasztása során (így vizsgálata irreleváns), a nyitás egyéb körülményeire több kérdés is vonatkozott a gyerekházzal rendelkező települések intézményei számára összeállított kérdőívekben. Eredeti szándékaink szerint e kérdésblokkot összehasonlítottuk volna a kontrolltelepülések sajátos ellátási formáinak hasonló adataival. Utóbbiak alacsony válaszok nyomán ez nem lehetséges, így a következőkben összehasonlítás nélkül tekintjük át a nyitás körülményeit.

Az első kérdéscsoport azt vizsgálta, mely intézmények, szereplők játszottak szerepet a gyerekház elindításában. Egyértelmű, hogy az önkormányzati szándék volt a leginkább meghatározó, ami mellett az óvodák és a kisebbségi önkormányzatok tekinthetők még érdemi kezdeményező szereppel bíró helyi intézményi szereplőknek. Észrevehető súllyal rendelkeztek a gyerekháznyitás kezdeményezésében a pályázati szervezettek, valamint a civil és egyházi csoportok, lakossági szereplők is. (A dobogós helyet elért „egyéb” kategória nyílt említései közül a Gyerekesély Program, valamint a gyermekjóléti szolgálat is több alkalommal.)

5. táblázat Gyerekház nyitásában kezdeményező szerepet vállaló intézmények, szereplők említési gyakorisága a mintatelepülések válaszadói körében.

Említés	Említés gyakorisága
polgármester, alpolgármester, képviselő	30,46%
települési önkormányzat szervezeti egysége	27,36%
egyéb	15,84%
helyi kisebbségi önkormányzat	8,64%
helyi óvoda	7,92%
külső pályázatíró szervezet	7,92%
helyi civil és/vagy egyházi szervezetek	7,20%
lakosság	6,12%
helyi iskola	2,88%
helyi bölcsőde	2,16%
központi államigazgatási szerv	1,44%
járási, megyei szintű felügyeleti szerv	0,00%

A gyerekház-pályázat összeállítását vizsgáló kérdések szerint az elindítást követő operatív teendőkben is döntően ugyanazon szereplők vállaltak részt. Különbésként elsősorban a folyamat többszereplősségének erősödése emelhető ki: míg a kezdeményező szerepet vizsgáló kérdéseknél átlagosan 1,18 intézményt jelöltek meg a válaszadók, addig a itt már átlagosan 1,46 intézményt, azaz a pályázatírásban már jellemzően többen vettek részt, mint a kezdeményezésben. Arányaiban jelentősnek tekinthető a gyerekekkel foglalkozó intézmények bevonódásának növekedése: az óvodák aránya e szempontból vizsgálva közel duplájára, az iskoláké közel háromszorosára nőtt. Az „egyéb” kategória nyílt említéseinél újfent több említéssel szerepel a Gyerekesély Program és a gyermekjóléti szolgálat, illetve több egyházi és civil szervezet is.

6. táblázat Gyerekházpályázat írásában szerepet vállaló intézmények, szereplők említési gyakorisága a mintatelepülések válaszadói körében

Említés	Említés gyakorisága
polgármester, alpolgármester, képviselő	36,00%
települési önkormányzat szervezeti egysége	30,41%
egyéb	17,28%
helyi óvoda	14,69%
helyi kisebbségi önkormányzat	11,09%
külső pályázatíró szervezet	10,80%
helyi iskola	8,75%
helyi civil és/vagy egyházi szervezetek	7,49%
lakosság	4,32%
helyi bölcsőde	3,60%
központi államigazgatási szerv	1,44%
járási, megyei szintű felügyeleti szerv	0,00%

Beágyazódottság

A gyerekházak beágyazódottságát az esettanulmányok során tudtuk vizsgálni. Az interjúk során arról számoltak be a szereplők, hogy előfordult, hogy a településen működő többi intézmény idegenkedve

fogadta a gyerekházat. Különösen azokon a településeken merült ez fel, ahol a bölcsőde is található. A szereplőknek eleinte nem volt világos, hogy mi a szerepe, miben nyújt más szolgáltatást, mint egy bölcsőde. A lakosság esetében azok az esetek okoznak problémát, amikor azt hitték, hogy egy korábban megszűnt intézmény (pl. megszűnt óvoda) helyett jött létre a gyerekház (ezt erősíti, ha az adott intézmény épületébe költözik be a gyerekház). Olyan esetek is előfordulnak, amikor a befogadó település vezetése sem támogatta teljes mértékben a gyerekházat.

Ezek az ellenérzések a legtöbb esetben idővel (a kommunikáció javulásával) feloldódnak, az együttműködések javulnak. *Szomor és László* [2014] eredményei is azt mutatják, hogy a program kezdetén elindult gyerekházak mára a közösség részeivé váltak: tapasztalatokkal és sajátos arculattal rendelkeznek. Stabilizálódott a működésük is. Látszanak az első eredmények, minél régebben működik annál magasabb a bevont gyerekek aránya. Azonban az esettanulmányok alapján veszélyt jelent, hogy a kapcsolatok legtöbb esetben informálisak és személyi alapúak, tehát személycserék esetén (sok házban a projektszakasz lezárultával cserélődik a gyerekház vezetője és munkatársai) újra kell építeni az intézmények és a település felé a kapcsolatokat.

A projektidőszak lezárulta után több településen is a helyi ellátó szervezetbe tagozódtak be a gyerekházak, egyes esetekben egyenesen a családsegítő-gyermejjóléti szervezet alá osztották be a gyerekházakat. Ennek a szervezeti felépítésnek vannak előnyei, hiszen ez többlet erőforrásokat tesz elérhetővé a gyerekházak számára (több szakember, jobb együttműködés, közös toborzás), de abban az esetben, ha szülők emiatt tévesen a gyermekvédelmi hatóság részeként azonosítják gyerekházakat, akkor még nehezebb (leghátrányosabb helyzetű családok esetén pedig gyakran egyenesen lehetetlen) lehet a közös munkához szükséges bizalom kiépítése.

Gyerekházak működése

Az angol példa két legfontosabb jellemzője: a szakmák közötti összefogás és a helyi igényekhez igazított, azokra reagáló szolgáltatások a magyar esetben is megtalálhatóak.

Szomor és László [2014] leírása alapján több település esetében olyan szakemberekkel dolgoznak együtt a gyerekházak, akik a szociális vagy egészségügyi ellátórendszerben dolgoznak, így nem csupán a minőségi munkát és hozzáértést biztosítják a gyerekházban, de egyben kapocsként is szolgálnak az ellátórendszerekhez. Az esettanulmányok során a megkérdezett szakértők több olyan esetről is beszámoltak, amikor egyes gyerekek fejlődési lemaradását a gyerekházban végzett egészségügyi szűrésen azonosították, illetve a szüleik a kialakult bizalmi kapcsolatnak köszönhetően itt jelezték, ha nehézségük, problémájuk akadt, amivel kapcsolatban segítséget kértek. Ezekben az esetekben a jelzőrendszer és együttműködés segített abban, hogy ezek a személyek előbb jussanak segítséghez.

Az esettanulmányok alapján azt mondhatjuk, hogy a gyerekházak legfontosabb szövetségesei a védőnők, egy-két eset kivételével minden gyerekháznak jó munkaviszonyt sikerült velük kialakítani- a védőnő ajánlja a gyerekház szolgáltatásait, egyes esetekben közös családlátogatásokra mennek, havi baba-mama klubokat szerveznek és előadásokat tartanak olyan témákban, ami érdekli a szülőket. Szorosabb kapcsolatok esetén informálisan is egyeztetnek egyes gyerekek ügyében és a tanácsadások helyszíne is lehet a gyerekház. Problémát jelent azonban, hogy a védőnők gyakran csak helyettesítenek, és a védőnő cserék miatt gyakran újra kell kezdeni az együttműködés kiépítését.

Az óvoda a második legfontosabb szövetségese a gyerekházaknak – közös rendezvényeket szerveznek és gyakran konzultálnak az átadott gyerekekről. Itt is vannak persze olyan esetek, amikor a gyerekház vezető szülési szabadsága miatt megszűnt az óvodával az együttműködés, mivel a korábban gyerekház vezető az óvodában dolgozott és így ő volt a természetes kapcsolattartó. A családsegítő szolgálattal már szélsőségesek a kapcsolatok: van ahol napi szinten egyeztetnek (ez segíti, ha szervezetileg gyerekház a családsegítőhöz tartozik), máshol még az esetmegbeszélésekre sem hívják el a gyerekházat. A gyermekorvosokkal általában jobb volt a kapcsolat, amikor a projektek ideje alatt volt külön forrása a gyerekházaknak arra, hogy orvosokat szerződtessenek.

A gyerekház alkalmazkodik a helyi igényekhez és sajátosságokhoz, és erre építve valósítja meg programját. Ennek megfelelően eltérőek a fókuszok a városi és kisebb településeken található gyerekházak között, míg eltérő feladatok előtt állhat egy szegregátumban elhelyezkedő intézmény is. Több előremutató példa is jelzi, (*Szomor és László* [2014]) hogy abban az esetben, ha sikerül a helyi igényeket felmérve és azokra reagálva beindítani a működést, sikeres lesz a gyerekház munkája.⁵ Ennek megfelelően a külső szakértők használata nagyon változatos képet mutat. A projektidőszakban a logopédusok, pszichológusok, gyógypedagógusok, gyógytornászok, jogászok jártak leggyakrabban a gyerekházakba, azóta a szakemberek száma a legtöbb helyen lecsökkent. Ott maradt meg, ahol a gyermekjóléti szolgálattal, családsegítővel és a szakszolgálattal jó az együttműködés (ennek gyakran szervezeti okai vannak) és a gyerekház ezeknek a szervezeteknek az erőforrásait tudja "házon belül" használni.

A harmadik fontos jellemzője a programnak, hogy a szülőkkel partneri viszonyt próbálnak kialakítani.⁶ Ez elméletileg a magyar rendszernek is fontos része. A megvalósulásról azonban vegyes tapasztalatok állnak rendelkezésre. *Szomor és László* [2014] eredményei alapján évek óta működő gyerekházak esetében is vannak olyan helyek, ahol hosszabb idő elteltével is nehezen értik meg, hogy miért kell a szülőnek ott maradni a gyerekkel vagy miért van szükség annyi gyerekház munkatársra az intézményben, a mi esettanulmányaink során viszont nem volt ilyen negatív tapasztalatunk.

A Biztos Kezdet filozófia a hátrányos helyzetű településekre fókuszál és nem személyek szintjén állapítja meg a hátrányos helyzetet, hogy ne stigmatizálja a szolgáltatást igénybe vevőket. A 2012-es kiírások esetében indikátorok szintjén is megjelent a HH és HHH gyerek száma, ami azt jelenti, hogy gyerek szinten is nyilván kell tartani a státuszt, ez sérti az eredeti integrációs célt (*Szomor és László* [2014]). Azonban mivel a gyerekházak elsősorban olyan területeken működnek, ahol a gyerekek jelentős része HH/HHH-s, ezért az indikátor teljesítése nem okozta azt, hogy jelentősen sérült volna a területi célzás.

Érdekes megvizsgálni a gyerekházak integráló képességét is. Az esettanulmányok beszámolóí alapján a legtöbb gyerekházban sikerül integrálnia a hátrányos helyzetű gyerekek szüleit, de a leghátrányosabb helyzetű családokat nem sikerül bevonoznia a gyerekházba. Az esettanulmányok során két fajta okot említettek: egyrészt a legrosszabb helyzetű családok szégyellik, hogy kilógnak a

⁵ Biztos Kezdet Programban fontos, hogy a gyerekházak alkalmazkodni tudjanak a helyi igényekhez, ennek ellenére *Szomor és László* [2014] azt ajánlja, hogy egységesítsék a gyerekházak nyitva tartását, ami a kiszámíthatóságot segítené.

⁶ Ennek egyik eszköze, hogy a napi hideg tiszórait (esetleg süteményt) a gyerekház munkatársai és a szülők közösen készítik el és az étkezés is közösen történik.

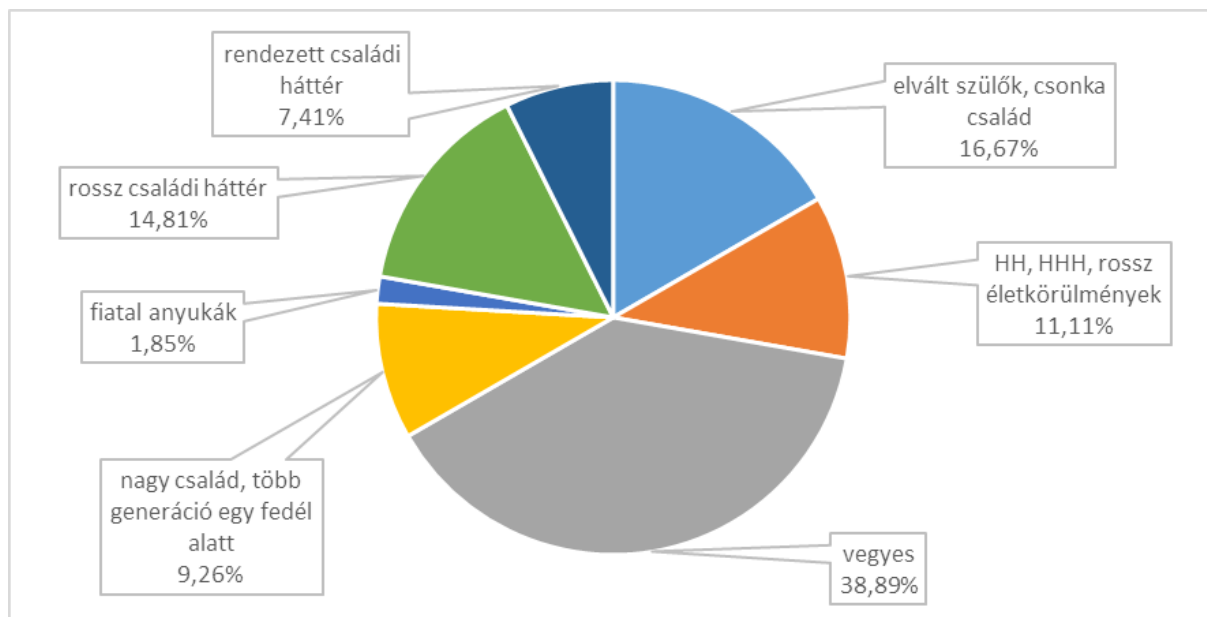
gyerekházak közösségből ezért inkább kerülnek azt. A másik ok az, hogy egy sok gyerekes anya nem feltétlenül tud délelőttökre elmenni a legkisebb gyerekekkel gyerekházazni, hiszen a sok gyerek közül egy biztosan beteg, vagy főzni kell, esetleg egész nap fűteni kell otthon. Esettanulmányok alapján azonban nem tudjuk azt sem kizárni, hogy a gyerekház szervezeti felépítése azaz, hogy a mennyire szorosan épül be a családsegítő- gyermekjóléti rendszerbe negatívan befolyásolja azt, hogy elérik-e a leghátrányosabb helyzetű szülőket és gyerekeket.⁷ Sikeresebben integrálnak azok a gyerekházak, amiknek megfelelő az elhelyezkedése: ha túl közel van a szegregátumhoz, akkor a jobb módú családok kerülnek el, ha túlságosan a központban van, akkor pedig a szegényebb rétegek nem tudnak bejárni. Emellett szerencsés lehet, ha gyerekház vezetője a település(rész) megbecsülésnek örvendő tagja vagy azzá tud válni, akinek szakmai képességeit senki nem kérdőjelezi meg és az is, ha a munkatársak között roma származású is van, hiszen hitelesebben tudja megszólítani a roma közösség hátrányosabb helyzetű tagjait.

Kérdőívünkben öt kérdés vizsgálta, milyen az egyes gyerekházakat látogató családok átlagos háttere; családi, szociális, jövedelmi, etnikai és kulturális szempontok alapján. A kérdések nyitottak voltak, a kategóriák kialakítására utólag, a válaszok besorolása alapján került sor.

A háttér általános jellegzetességei közül kiemelendő, hogy csak az érvényes választ adók 7,41%-a tartja házszíntén problémamentesnek a gyerekházak családok körülményeit (8. ábra). A válaszadó intézmények relatív többsége, közel 40%-a arról számol be, hogy a családok körülményei vegyesek, nincs domináns élethelyzet, ami kiemelhető. Ezen felül a fiatalon vállalt gyerekek és a sokgenerációs család tekinthetők olyan vezérjellegzetességnek, amiről önmagában nem eldönthető, pozitív vagy negatív töltetű-e (összesen 9,26%). Inkább kedvezőtlennek minősíthető, amikor a válaszadók a nem teljes családban, illetve a rossz körülmények között élő gyerekeket látják a leginkább jellemzőnek a gyerekházban – ilyen említések teszik ki az érvényes válaszok 27,78%-át.

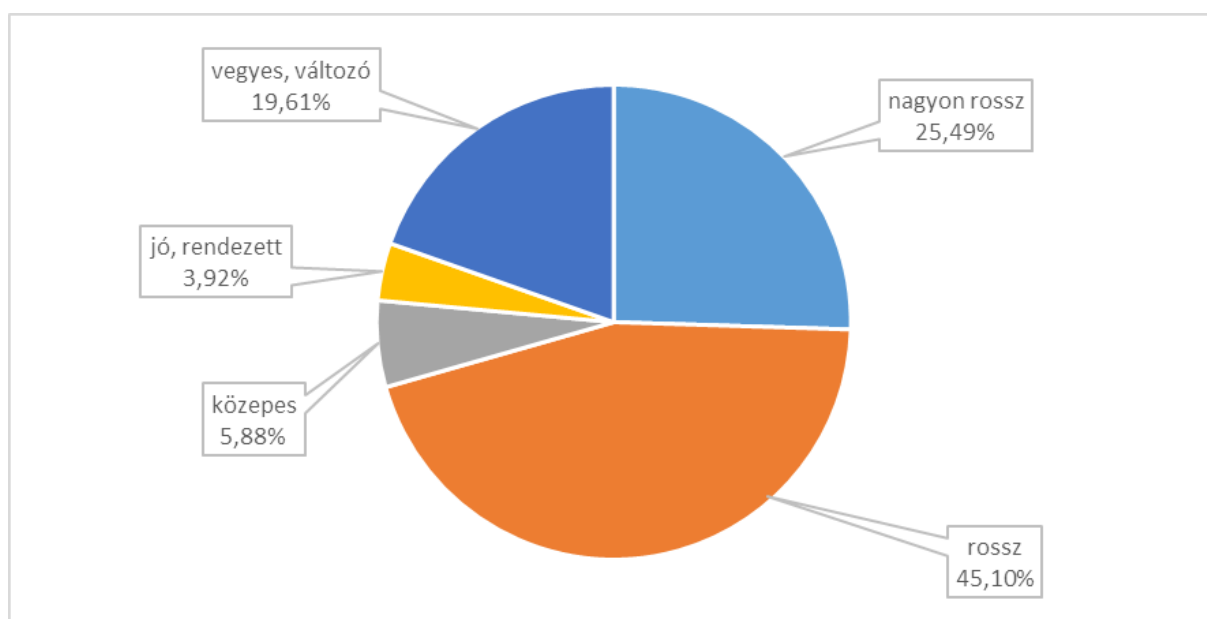
⁷ 3 olyan gyerekházat vizsgáltunk, ahol intézményi szinten is összetartozik a családsegítő-gyermekjóléti szolgálat és a gyerekház (betagozódás, közös szervezet), ezek mindegyike beszámolt arról, hogy a nehezen tudja bevonítani a leghátrányosabb helyzetű családokat. Azonban emellett a 17-ből további 8 gyerekházban is hasonló bevonási problémák jelentkeznek, amelyek esetén ez a szervezeti felépítés nem jellemző.

8. ábra Válaszadók eloszlása a gyerekházakat látogató családok jellemzőinek ítélt háttére szerint.

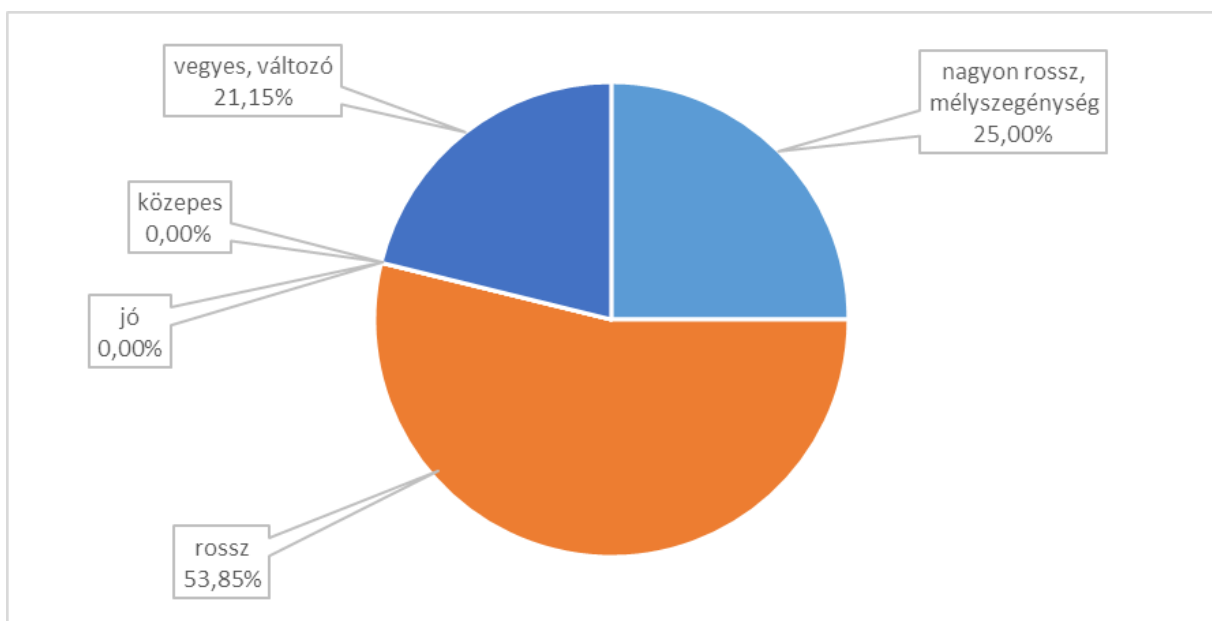
A családok gyerekházszinten jellemző szociális helyzete (9. ábra) döntően rossz vagy nagyon rossz (együtt 70,59%). A válaszadók közel egyötöde szerint a helyi gyerekházban vegyes a családok szociális helyzete, lehetőséget teremtve csoportokon átívelő kapcsolatok teremtésére. Dominánsan jó vagy legalábbis közepes életkörülmények az esetek 9,80%-ában jellemzik az adott gyerekházba járó családokat.

9. ábra Válaszadók eloszlása a gyerekházakat látogató családok jellemzőinek ítélt szociális helyzete szerint.

Az adatok szerint eltér a gyerekházasként jellemző észlelt szociális, illetve jövedelmi háttere: utóbbit illetően sehol nem dominálnak sem közepes, sem jó körülmények között élők (10. ábra). Anyagi téren is hasonló mértékben jellemző (21,15%), hogy eltérő háttérű családok találkozzanak a gyerekházban egymással, ami – figyelembe véve, hogy az efféle jellegű kapcsolatteremtés eséllyel javíthatja az egyének életlehetőségeit – kedvező értéknek tekinthető. A házak nagy többségében ugyanakkor a rossz és nagyon rossz jövedelmi helyzetűek dominálnak. Bár nem feleltethető meg egyértelműen egyik itt aggregált válaszkategóriának sem, érdemes felidézni, hogy a mintabeli településeken átlagosan 44,64%-osra becsülték a gyerekszegénységet a válaszadók.

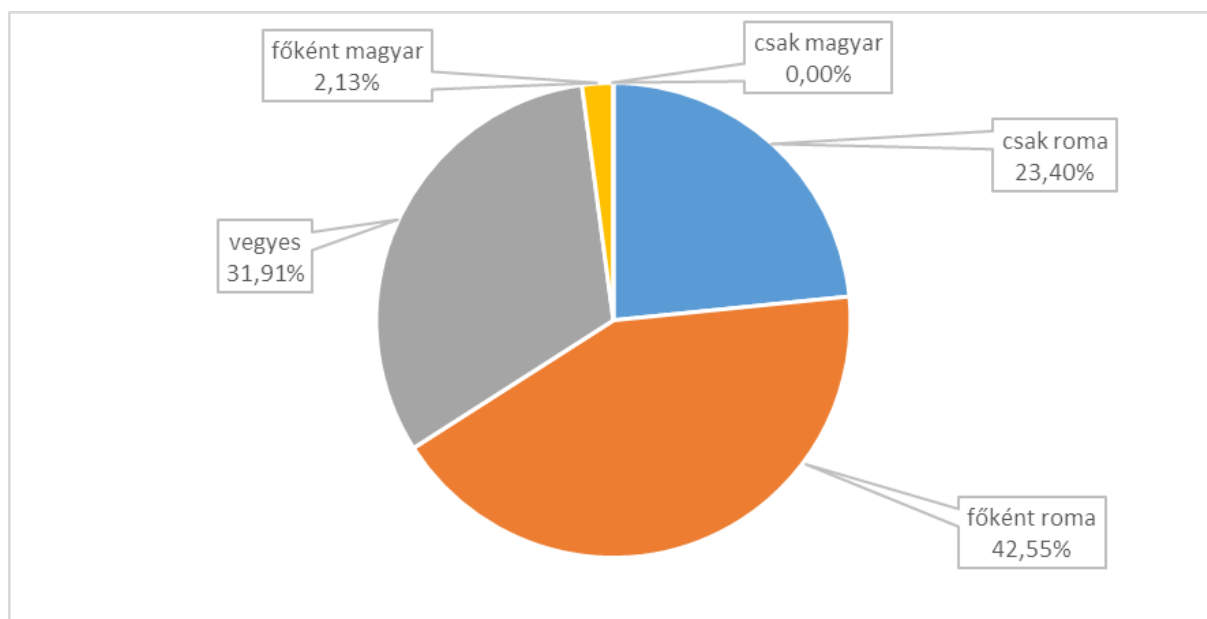
10. ábra Válaszadók eloszlása a gyerekházakat látogató családok jellemzőinek ítélt jövedelmi helyzete szerint.

A gyerekházasként jellemző etnikai profilja terén már gyakoribb, hogy vegyes összetételről számoltak be a társintézményi válaszadók: közel egyharmaduknál semmilyen etnikum nem dominál (11. ábra). A maradék kétharmadnyi említés roma többségű gyerekházakhoz kötődik, 23,40%-ukban nem romák egyáltalán nem jelennek meg. A válaszok elenyésző hányada, mindössze 2,13%-a számol be olyan gyerekházról, ahol nem jellemző romák részvétele. Összevetésként érdemes megemlíteni, hogy a kérdőívekből kiderülő településszintű adatok alapján átlagosan 43,12% a roma gyerekek aránya a mintabeli települések gyerekei között; azaz a roma családok felülreprezentáltak a gyerekházakban.

11. ábra
szerint.

Válaszadók eloszlása a gyerekházakat látogató családok jellemzőinek ítélt etnikuma

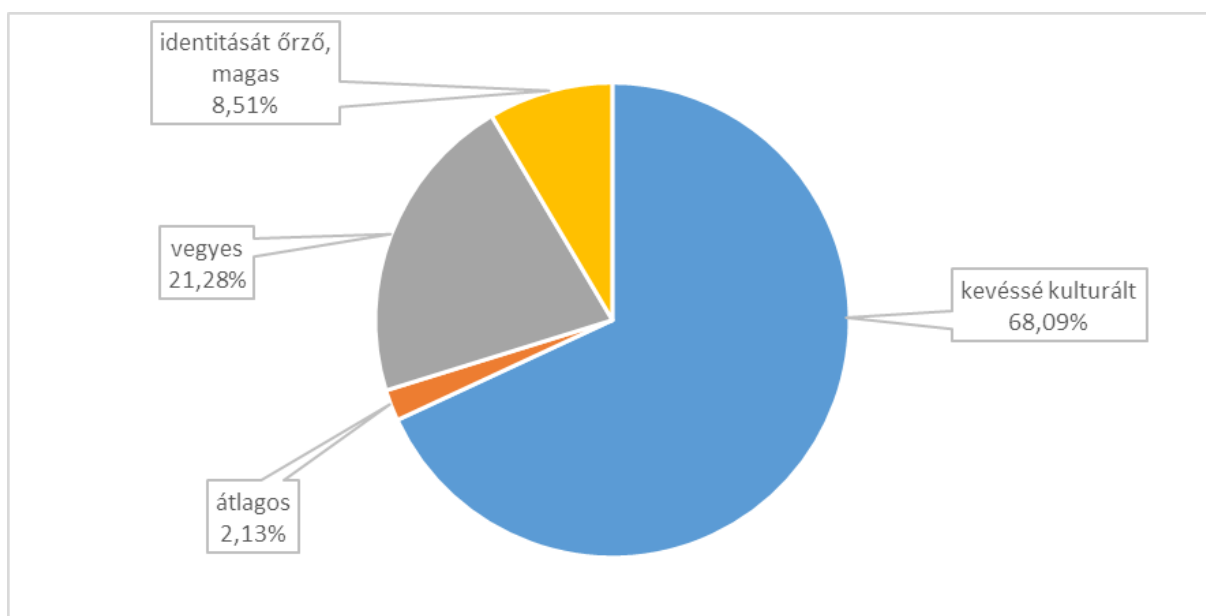

Megjegyzés: A „magyar” jelző e helyen a „nem roma” szinonimájaként szerepel, a kapott válaszokra épülő köznyelvi egyszerűsítésként

A családok kulturális hátterét illetően az immár állandónak tűnő, egyötöd körüli arány köthető vegyes látogatottságú gyerekházakhoz (12. ábra). Emellett az esetek nagy többségében (68,09%) alacsony kulturális tőkével rendelkező látogatók jellemzik a házakat; ugyanakkor az erős identitású, értelmezhető kulturális háttérrel bíró családok által dominált gyerekházak aránya is észrevehető (8,51%). Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a házak egyötödére jellemző, hogy vegyes a látogató családok társadalmi összetétele

12. ábra

Válaszadók eloszlása a gyerekházakat látogató családok jellemzőinek ítélt kulturális háttere szerint.

A gyerekházak egyéb szolgáltatásokat is nyújtanak. A családok élet- és lakáskörülményei alacsony színvonalúak, a lakások gyakran alacsony komfortfokozatúak, a Biztos Kezdet Programban működő gyerekházak alapszolgáltatásához tartozik, hogy ezeket a hiányokat a lehető legteljesebben pótolja. Ehhez kiszolgáló helységek kialakítása, szinten a pályázati alapkövetelményhez tartozott. A fürdőszoba kialakításakor lehetőséget biztosítottak mosásra, fürdésre. A cél világos és egyértelmű volt: soha ne a munkatársak végezzék a mosást, vagy fürdetést, ők kínálják fel a lehetőséget, illetve legyenek a családok segítségére. A mosógépen kívül egyéb anyagokat csak abban az esetben biztosítottak a családok számára, ha ez indokolt. (Szomor és László [2014])

Több probléma is felmerült azonban a gyerekházak létrehozása során. Szomor és László [2014] szerint problémát jelent, hogy a kisebb településeken található gyerekházak nehezen találnak helyben megfelelő szakembereket, emellett magas a dolgozók fluktuációja, emiatt egyes szolgáltatások szünetelnek egy ideig vagy nem megfelelő felkészültségű (itt a Biztos Kezdet képzéseket említik kiemelten) ember tölti be a pozíciót. Emellett a gyerekházak megnövekedett száma miatt a mentorok száma is emelkedett és a közös képzésükben is elmaradások vannak, így sérülhet az a közös alap, ami mellett helyi igényekhez alapíthatják a gyerekházak szolgáltatásait.

Komoly problémát jelentett, hogy a különböző formában létrehozott és működtetett gyerekházak szabályozása, adminisztratív terhei is eltértek. Ez egy rendkívül összetett működési rendszert eredményezett, ahol az egyes lebonyolítók eltérő szabályozásoknak kellett, hogy megfeleljenek annak ellenére, hogy szakmailag egységes elveket követtek. Az eltérő típusú és finanszírozási formájú gyerekházakat nehéz volt szakmailag egységben tartani. (Szomor és László [2014]). Ezt a problémát azonban megoldotta, hogy az állami finanszírozásba vétel egységesítette az adminisztrációs elvárásokat és a formákat.

Az angol program egyik fontos jellemzője, hogy már a felépítése során nagy gondot fordítottak arra, hogy a gyerekházak működése során létrejöjjenek azok az adatok, amelyeknek az elemzésével értékelni és az eredményeknek megfelelően javítani lehet a gyerekházak hatékony működését. Hazai porondon Szomor és László [2014] vizsgálatai alapján első nekifutásra úgy látszik, hogy adatproblémák nehezítik az értékelések elvégzését. Annak ellenére, hogy kiterjedt funkciókkal rendelkező dokumentációs rendszert működtet a program, éppen az értékelés elősegítése érdekében, az adatok feltöltésének rutinszerű rendszeressége nem valósult meg. A dokumentációs rendszer megbízhatóságát az is csökkenti, hogy a bemeneti kérdőív kitöltésének időpontjában gyakran még nem jött létre a szükséges bizalom ahhoz, hogy a szülők őszintén válaszoljanak, így a kimeneti kérdőív összevont válasza gyakran rosszabb eredményeket mutatnak, mint a bemeneti mérés. A dokumentációs rendszer megújítása folyamatban van, eredményeit a jövőben lehet csak felmérni.

Hazai sajátosságok között mindenképpen ki kell emelni a mentori hálózatot, jelenleg 15 mentor segíti a gyerekházak munkáját. Átlagosan 7,4 gyerekház jut egy mentorra, de a szám 3 és 13 között szóródik. Gyakori, hogy földrajzilag egymáshoz közel lévő gyerekházak tartoznak egy mentorhoz, de előfordul olyan is, hogy nagyon messzi gyerekházak tartoznak egy segítőhöz. A mentorok havonta látogatják a gyerekházakat, és mivel több területre látnak rá, ezért gyakran tudnak segíteni egy-egy probléma megoldásában. A mentorok mellett fontosak még a különböző képzések: 120 órás képzés a gyerekház vezetőknek és a munkatársaknak és a 40 órás képzés a partnerintézmények szakembereinek, hogy könnyebben értsék a gyerekház sajátosságait.

Gyerekházak hiányosságai

Kérdőívünkben azt is vizsgáltuk, hogy mennyire látnak a kapcsolódó társintézmények hiányosságokat a gyerekházak működésében. A válaszok alapvetően pozitívak voltak, de a releváns választ adók 9,43%-a szerint küzd felszereltségi hiányosságokkal a helyi gyerekház, míg 14,86%-a szerint nem áll rendelkezésre a szükséges létszám, illetve szaktudás. (Érdeemes megjegyezni ugyanakkor, hogy csupán a gyerekházzal rendelkező településen aktív válaszadók 61,1%-a, illetve 55,2%-a válaszolt érdemben a kérdésekre.)

Jó gyakorlatok

A helyi gyerekházak működése során tapasztalt, kiemelésre érdemes jó gyakorlatok közül a megkérdezett intézmények a leggyakrabban házak programkínálatának sokszínűségéhez, illetve a tanácsadási lehetőségekhez kapcsolódó említéseket tették (a lenti kategóriák a nyitott kérdésekre kapott válaszok utólagos kategorizálásával álltak elő). Hasonlóan jelentősnek bizonyult a szakemberek, intézmények bevonásának jelentősége; az, hogy egy térben foglalkoznak különböző társadalmi helyzetű, etnikumú stb. családokkal; valamint a személyes kapcsolattartás, családlátogatás művelése.

7. táblázat Gyerekházak jó gyakorlatainak említési gyakorisága a mintatelepülések válaszadói körében.

Említés	Említés gyakorisága
Színes programkínálat	28,80%
Tanácsadás, segítségnyújtás	21,02%
Külső szakemberekkel, intézményekkel való együttműködés	19,73%
Inkluzív foglalkozás a családokkal	17,31%
Magas színvonalú szakmai munka	16,85%
Családlátogatás, személyes megkeresés	16,13%
Barátságos, elfogadó környezet biztosítása	4,61%
Születésnapok, egyéb ünnepek ünneplése	4,32%
Mosás, étkezés biztosítása	1,44%
Szülők aktív bevonása	0,29%

Relatív sok említés érkezett arra is, milyen módokon tartják érdemesnek a társintézmények válaszadói a gyerekházak fejlesztését (8. táblázat). A nyitott kérdésre érkezett válaszok itt is utólagosan kialakított kategóriákba kerültek, melyek vizsgálata során feltűnő, hogy azokat dominálják a pozitív állítások – olyanok, amelyek nem működési hiányosságokra, inkább a kapacitásnövelés szükségességére utalnak. Inkább működési vonatkozású említés a kooperáció erősítése (negyedik hely, 12,27%), illetve a gyerekház promóciója (hatodik hely, 10,59%). A szorosan vett kapacitáskérdéseken túlmutató, de elsősorban finanszírozásfüggő javaslat a rászorulókat eljuttatásának könnyítése, illetve a programkínálat bővítése. Viszonylag sokan ítélték úgy (11,69%), jelen formájában és erőforrásaival is megfelelő a helyi gyerekház működése.

8. táblázat A helyi gyerekház szolgáltatási minőségének, működési hatékonyságának javítására tett javaslatok.

Említés	Említés gyakorisága
Több rászoruló család bevonása	31,85%
Több szakember bevonása	26,88%
Intenzívebb finanszírozás	17,53%
Szorosabb együttműködés az érintettekkel	12,27%
Nincs szükség javításra	11,69%
Bővebb tájékoztatás, a szolgáltatás reklámozása	10,59%
Rászorulókat utaztatásának biztosítása	7,30%
Több (pl. kulturális) program biztosítása	2,92%
Eszközállomány fejlesztése	1,46%
Alkalmazotti létszám növelése	0,58%

Állami finanszírozásba vétel hatásai

Az első gyerekházak 2012-ben kerültek állami finanszírozásba. Kezdetben ez még eseti jelleggel történt, de később a gyerekházak állami finanszírozása az Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatalhoz (NRSZH) került. Az esettanulmányok során a gyerekházak jelentős része számolt be arról, hogy projekt finanszírozáshoz képest az állami finanszírozás nagyon alacsony, a két dolgozó bérén kívül alig jut belőle másra (és sok esetben a két dolgozó is kevés). Ennek megfelelően a nyújtott szolgáltatások köre erősen lecsökkent legtöbb helyen már csak egy-két szakember (pl. logopédus) szolgáltatásait tudják igénybe venni. Emellett az állami finanszírozásból egyáltalán nem jut tárgyi eszközök (játékok) cseréjére pedig a 2009 óta működő gyerekházban gyakran már nagyon leamortizálódtak a játékok és a játszószőnyegek.

A fenntartók lehetőségükhöz képest segítenek. Nagyobb településeken (pl. Szolnokon) a helyi családsegítőnek sok különböző szakember áll rendelkezésre, amivel tudja segíteni a gyerekházat (különösen, ha egy szervezethez tartoznak). Máshol a közfoglalkoztatottakkal erősítik a gyerekház dolgozói létszámát. Csak kevés helyen tud a fenntartó pénzbeli támogatást adni (pl. állja a rezsit) vagy természetbeni erőforrásokkal támogatni a gyerekházat (pl. saját mikorbuszán hordja más településekről a gyerekeket). Gyakori viszont, hogy közfoglalkoztatottakkal támogatja a gyerekház működését. Ezért is jelentett idén nagy segítséget a gyerekházaknak, hogy pályázhattak szakemberek szolgáltatásaira és tárgyi eszközökre is.

A gyerekházak várt hatásai: a családi hátrányok átöröklésének megállítása

Ebben a fejezetben azt szemléltetjük, hogy a kimaradó kora gyermekkori fejlesztéseknek komoly egyéni és társadalmi költségei vannak, amellet azt is bemutatjuk, hogy milyen pozitív hatások várhatóak az előző fejezetben bemutatott gyerekházaktól.

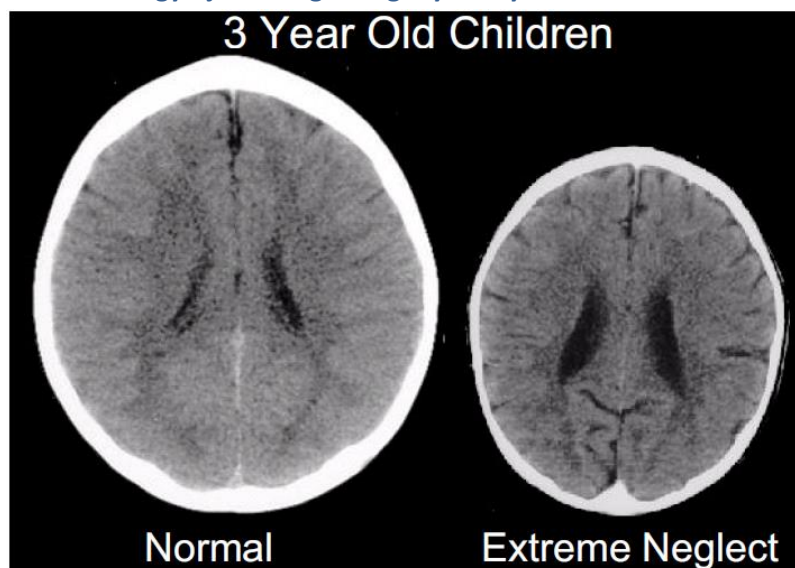
Hátrányok átöröklődése

A következő alfejezetben azokat szakirodalomban dokumentált eredményeket mutatjuk be, amelyek szerint kora gyermekkorban szerzett hátrányok komolyan összefüggnek a szülők nevelési képességeivel és szocioökonómiai hátterével. Emellet azt is bemutatjuk, hogy ezek a hátrányok befolyásolják az gyerekek iskolai sikereit, korai iskola iskolaelhagyás valószínűségét és munkapiaci sikerüket.

Kora gyermekkori fejlődés – szülők szerepe

A kora gyermekkori időszak kiemelten fontos a gyerekek fejlesztésének szempontjából. *Szomor és László* [2014] összefoglalója alapján korai gyermekkorban ismeri meg a gyerek a családi interakciókon keresztül a környezetét, önmagát és tapasztalja meg, hogy hatást tud gyakorolni a környezetére. Ennek a megismerési folyamatnak során folyamatosan változik a gyerek igénye az újabb és újabb ingerekre (ezek közé az érzelmi ingerek is beletartoznak), amik segítenek neki ebben a tapasztalási folyamatban. Amint azt amerikai vizsgálatok bebizonyították az ingerek elmaradása kora gyermekkorban fizikailag is megmutatkozik. A 13. ábra bal oldalán egy egészséges 3 éves gyerek fejéről készült felvételt mutat, akinek teljesen átlagos a fejmérete . A jobb oldalon egy olyan gyerekek a fejéről készül felvétel szerepel, aki szélsőségesen ingerszegény környezetben nevelkedett (severe sensory-deprivation neglect). A fejmérete sokkal kisebb (3. percentilisnek felel meg, azaz csak a gyerek 3%-nak kisebb ennél a fejkörfogata) és az agy szerkezete is eltér (magnagyobbodott agyi kamrák és agyi atropia tapasztalható).

13. ábra Abnormális agyfejlődés ingerszegény környezet esetén

Forrás: Heckman [2008] 88. o.

Megjegyzés: a bal oldali felvétel egy egészséges 3 éves gyerek agyáról. A jobb oldali felvétel egy olyan 3 éves gyerek fejéről készül, aki extrém ingerszegény környezetben nevelkedett (severe sensory-deprivation neglect).

Amikor a gyerek elkezd önállóan mozogni a megismerhető dolgok köre kitárul, ami egyben veszélyforrást is jelent a gyermek számára. Működésbe lépnek olyan mechanizmusok, mint a félelem a mélységtől, idegen személyektől, a védelmet jelentő megszokott gondozók elvesztésétől. A gondozóval kialakult szorosabb kapcsolat azonban nagyobb biztonság érzetet eredményez, ami miatt az érzelmileg megtámogatott, nagyobb biztonságot érző gyerek nagyobb magabiztossággal fogja felfedezni a környezetet, és amikor eljön az ideje, nagyobb önállóságot fog mutatni.

A magabiztosságot eredményező biztonságos kötődés kialakulását segíti a harmonikus családi élet, a koherens, szenzitív válasz a szülő részéről a gyerek tetteire (*Sanders és Morawska* [2006]). Ezt a folyamatot számos tényező hátráltathatja: egyik, ha valami miatt kevesebb idő és figyelem jut egy-egy gyerekre. Tipikusan ilyen helyzet alakulhat ki pl. az egyszülős családokban, a nagyon fiatal anyák mellett vagy, ha kis korkülönbséggel sok kisgyerek születik.

Surányi [2010] összefoglalója alapján számos kutatás mutat rá, hogy a különböző szociális csoportokhoz való tartozás hogyan formálja a szülők nevelési kompetenciáit. A szülők ismeretei a gyerekek fejlődési szükségleteiről, a velük szemben támasztott elvárásaik az intellektuális, viselkedésbeli és társas készségek területén egyaránt nagyban különböznek az eltérő társadalmi csoportokban, és ennek kapcsán erőteljesen összefüggnek a szülők iskolai végzettségével. A magasabb iskolai végzettséggel rendelkező anyák általában magasabb fejlődési elvárásokat támasztanak gyermekükkel szemben (pl. úgy vélik, hamarabb kell ülnie vagy beszélnie); így korábbi életkorban vezetnek be bizonyos gyermekgondozási gyakorlatokat (pl. hamarabb beszélnek hozzá, mesélnek neki történeteket, olvasnak könyvet, tanítják meg a színek nevét). Ezzel szemben az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező anyák általában úgy vélik, az alapvető kognitív készségeket a gyerekek későbbi életkorban sajátítják csak el, és így ezekre csak későbbi életkorokban ösztönzik gyerekeiket. Emellett a szülő végzettsége és ezzel a család szocióökonómiai helyzete befolyásolja a gyereket körülvevő tárgyi környezet minőségét is.

További fontos tényezők lehetnek: a szegénység, a rossz lakásviszonyok, a rendszeres pénzhiány, esetleg a szülők esetleges droghasználata és az alkoholizmusa. Ezek esetén nagyobb a veszélye, hogy a családban erőszakosan oldják meg a konfliktusokat, amelyek akkor is kárt okozhatnak a gyerek fejlődésében, ha csak a szemtanúja és nem elszenvedője. Egy-egy tényező önmagában nem feltétlenül hátráltatja a gyerek fejlődését, de sokszor a tényezők együtt járnak, s így már gyakran okoznak kárt.

A probléma átöröklődését jól szemléltetik azok a folyamatok, amelyeket *Kertesi és Kézdi* [2008] fejt ki tanulmányukban. A hátrányok átöröklődése mögött közvetlen és rejtett mechanizmusok egyaránt állnak – ezek szegénység és az alacsony végzettség körül csoportosulnak. A közvetlen mechanizmusok közül a munkaerőpiaci hátrányok segítik leginkább az átöröklődést – az alacsony végzettség alacsony béreket és munkahelyi bizonytalanságot eredményez, ami valószínűvé teszi szegénységet. A közvetlen mechanizmusok közé tartozik, hogy a szegény családok nem tudják kigazdálkodni a továbbtanulás költségeit (utazási, esetleg kollégiumi költségek, hiszen a szegény családok gyakran kisebb településeken élnek, ahol nincsenek középiskolák). A problémákat tovább súlyosbítja a szegények társadalmi izolációja, szegregációja. A közvetlen mechanizmusok mellett a szegénység rejtett mechanizmusokon keresztül is segítik a hátrányok átöröklődését – ezek közé tartozik az egészséges táplálkozás hiánya és a rosszabb egészségügyi állapot; a szülők mentális

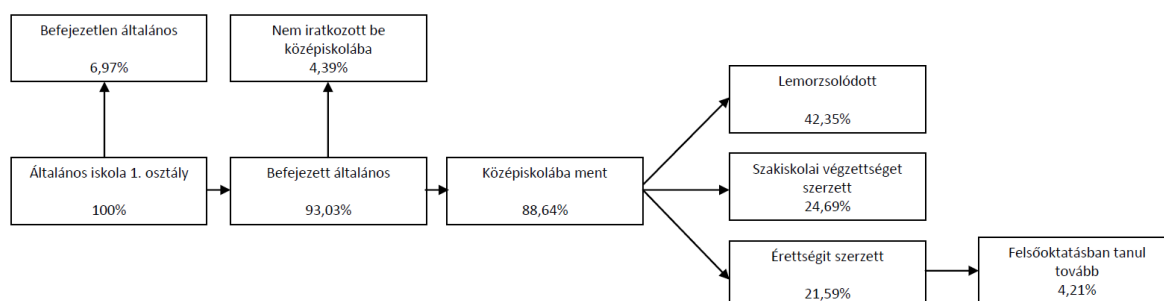
állapota (szegénység stresszt jelent, ami agressziót, türelmetlenséget eredményez); a szülői készségek és szülő-gyerek kapcsolatok és az otthoni környezet.

Lemaradás hosszú távú következményei

Magyarországon a korai iskola elhagyók aránya a 2010-es 10,5%-ról 2013-ra 11,8% emelkedett, amivel Szlovákia után a második legnagyobb emelkedés következett be az Unión belül. Az EC [2014] megállapításai szerint különösen magas a szakképzésből lemorzsolódók aránya a hátrányos helyzetű csoportok és földrajzi területek esetében. Ezt Hajdu et al. [2014] eredményeivel is szemléltethetjük.

14. ábra 1991-ben született roma fiatalok iskolai pályafutása 20-21 éves korukban

1991-ben született roma fiatalok iskolai pályafutása 20-21 éves korukban

Megjegyzés: 1991-ben született évfárat: Életpálya felmérés (2006-2012) és 2011. évi Népszámlálás adatai. A népszámlálás adatai esetén 20-21 éves roma népesség iskolai végzettsége alapján (ahol roma = roma nemzetiségű vagy cigány anyanyelvű, vagy cigány nyelvet beszélő vagy ilyen személlyel egy háztartásban élő személy).
Forrás: Hajdu et al. [2014]

Forrás: Hajdu et al. [2014] 270. o.

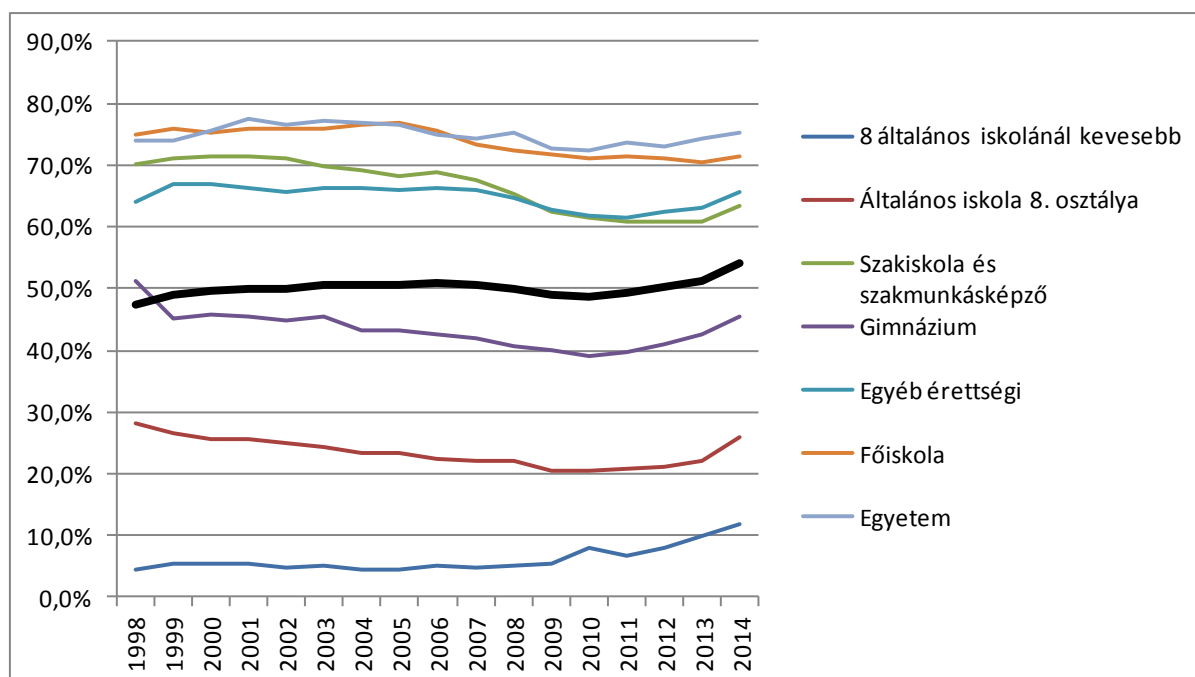
Az 14. ábra azt mutatja, hogy a 1991-ben született roma fiatalok milyen arányban jutottak el az oktatási intézményrendszernek különböző szintjéig. A felmérés egyaránt támaszkodik az Életpálya felmérés hullámainra és a 2011-es népszámlálás adataira. Ahogy az ábrán látható a roma fiatalok 7%-a nem fejezte be az általános iskolát és közelítőleg 4,4%-a nem is iratkozott be középiskolába 8. általános iskola után. A középiskolában a beiratkozottak fele szerzett végzettséget, azaz a fiatalok 42%-a középfokú végzettség nélkül fejezte be a középiskolát. Jelen vizsgálatnak nem tárgya, de figyelemre méltó, hogy a 24,6% szerzett szakmát, 22% érettségit és csak 4,2% tanult tovább felsőoktatásban (ami nem jelenti, hogy meg is szerezte a célul kitűzött diplomát).

Látható, hogy a legtöbb fiatal (14. ábra) a középiskolából esik ki, főleg azért mert ekkor már a tankötelezettség sem tartja őket az iskolában. Az irodalom tanulsága szerint azonban ekkora a korábbi fáziskésések állnak össze olyan hátránnyá, amivel már nem tud mit kezdeni az oktatási-nevelési rendszerbe. Egy általános iskolába kerülő évfárat legfiatalabb és legidősebb tagja között a naptári életkor szerinti különbség egy év körül van, de mentális életkorban kifejezett különbség akár öt, a szociális életkori különbség pedig akár hat évet is elérheti. Ez az jelenti, hogy a fáziskésésben lévő tanulóknak további két és fél, illetve három többletévre lenne szüksége ahhoz, hogy utolérjék az évfárat átlagát. (Nagy [2008]). Az iskolai tananyag viszont legjobb esetben is az évfolyam átlagához van igazítva, ez pedig nehéz helyzetbe hozza a fáziskésésben lévő tanulókat.

Különösen az alsó tagozaton, ahol az alapkészségeket (írás, olvasás, számolás) sajátítják el a diákok. Idővel a lemaradásuk akkorává válik, hogy valahol 4-6 osztálytól kezdődően leblokkolnak és onnantól kezdve vagy stagnál, vagy pedig visszafejlődnek a képességeik. Ezzel tovább nő a különbség a diákok között és a 10. évfolyamra már 10 évre emelkedik (Nagy [2008]). Bár az életkorral párhuzamosan a legjobban teljesítő országokban is növekednek a különbségek, általában csak az általános iskola végére érik el azt a különbséget, ami hazánkban már az iskolába lépéskor kimutatható (Csapó et al. [2014]). Csapó et al. [2014] alapján tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy a különbségek nagyobbak a szélesebb körben alkalmazható, a tantárgyakban közvetlenül nem megjelenő tudásban.

Az oktatási intézményekből végzettség nélkül kikerülő fiatalok komoly problémákkal szembesülnek a munkapiacra: nehezen találnak munkát, ha mégis találnak, akkor általában átmeneti állásokat alacsony bérrel. Elég csak megvizsgálni a foglalkoztatási arányokat (15. ábra), hogy láthassuk, hogy a általános iskolai vagy annál alacsonyabb végzettségű emberek kevesebb mint 30%-a tud elhelyezkedni, míg egy szakiskolai végzettséggel ez aránya már 60%-ra ugrik.

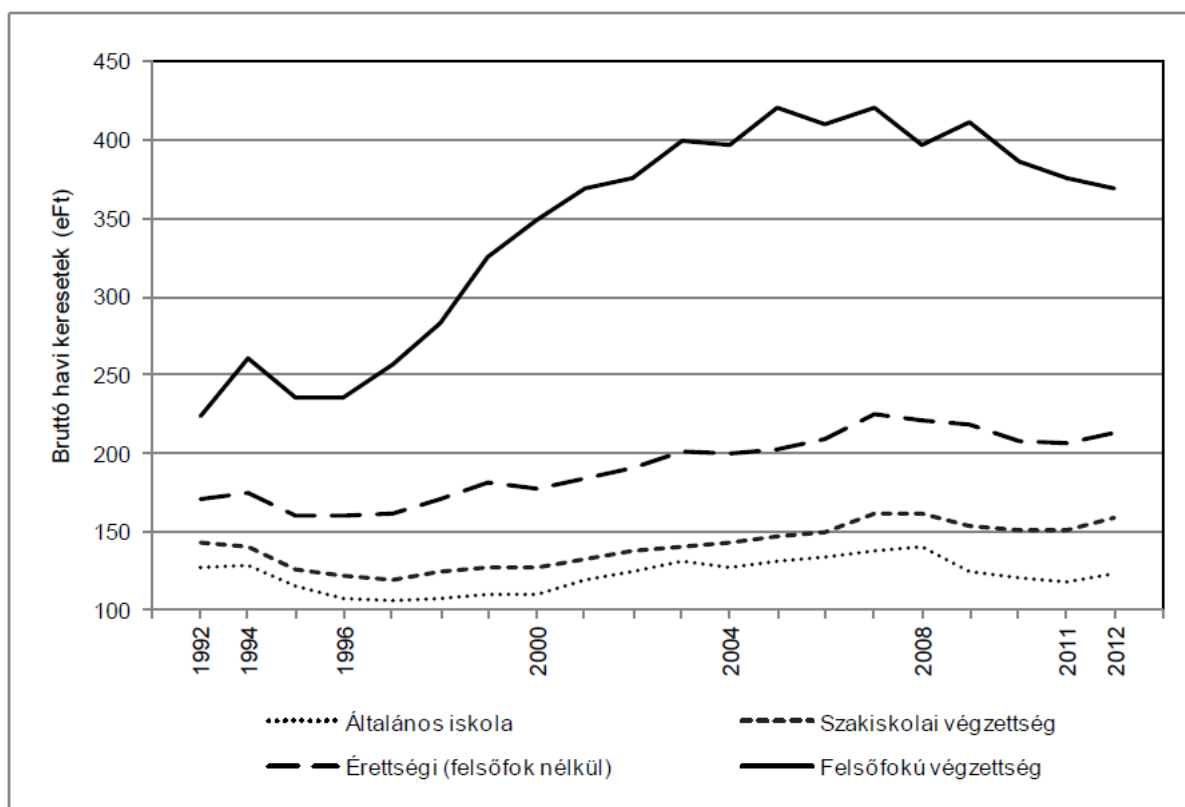
15. ábra 15-74 éves népesség foglalkoztatási aránya

Adatok forrása: KSH lakossági munkaerő felmérés

Az alacsony béreket a 16. ábra alapján elemezhetjük, a 25-35 évesek között az alapfokú végzettséggel rendelkezők bruttó bére megközelítőleg 80%-a a szakiskolai végzettséggel rendelkezők bérének, míg az érettségivel rendelkezők béréhez képest még nagyobb lemaradás, ebben az esetben 60% az arány. Az is látható az ábrán, hogy a lemaradás az idő alakulásával egyre jelentősebb.

16. ábra A 25-35 éves korosztály bruttó havi kereseteinek alakulása 1992 és 2012 között – 2012. évi forintértékben mérve (ezer forint)

Forrás: Hajdu et al. [2014] 274. o.

Megjegyzés: adatok az ÁFSZ bértarifa-felvételekből származik (1992-2012)

Ezek a munkapiaci hátrányok komoly személyes és társadalmi költségeket okoz, aminek egyik része a direkt kiadás (pl. szociális költségek), másik pedig elmaradt bérek és adók, amit akkor fizetnének ezek a fiatalok, ha magasabb végzettséget szereztek volna. Az is jól dokumentált tény, hogy abból a szegénységből, amit a korai iskolaelhagyás okoz, nehéz egyedül kitörni. "A munka hiánya korlátozza a társadalmi kapcsolatokat, a tudás felhalmozást és persze a jövedelmet is, az így parlagon maradó, illetve a fejlődés lehetőségétől megfosztott tudás és a szegénység pedig korlátozza a munkavállalást és a társadalmi kapcsolatok építését. Ebből a rossz körből nehéz kitörni, más aligha tehető, mint hogy a politika minden ponton – az iskolarendszerben, a segélyezési politikában, a felnőttoktatásban, a munkahelyteremtés és a civil önszerveződés támogatásában is – megpróbál szembeszállni a társadalom szétszakadását konzerváló erővel." *Köllő* [2014] 244. o.

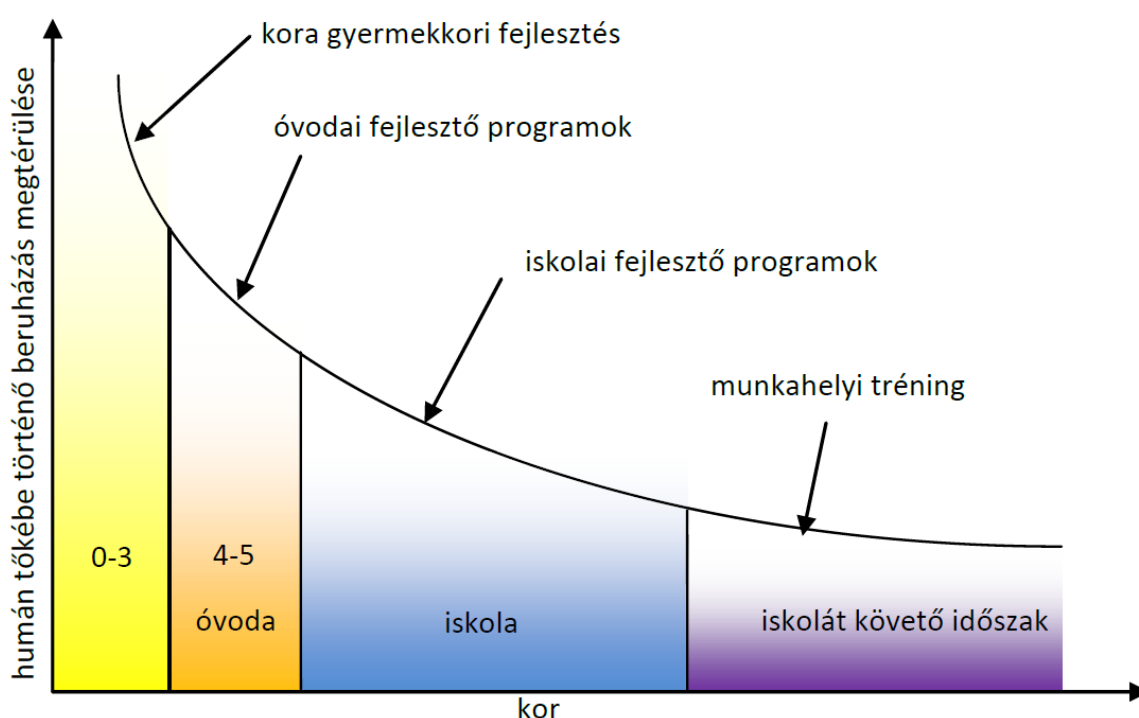
Összességében tehát alacsony végzettséggel (korai iskola elhagyók) rendelkező szülők gyerekei nagyobb valószínűséggel maradnak le kognitív fejlődésben és kezdik fáziskéséssel az iskolát és esnek ki az iskolából alacsony végzettséggel⁸. Alacsony végzettség és a szegénység így újratermeli önmagát.

⁸ *Surányi* [2010] több példán mutatja be, hogy már kicsi korban is összefüggenek a kognitív és szociális képességek a gyerek családi hátterével (ezeken belül a szülők végzettségével). *Csapó et al.* [2014] a 2012-es PISA-vizsgálat eredményeinek segítségével mutatta be, hogy Magyarországon a családi háttér és a

Koragyermekkori beavatkozás hasznai

A hazai és nemzetközi szakértők egyetértenek abban, hogy a gyerekre koncentrált fejlesztési programoknak minél korábbi időpontra (első hónapok, évek) érdemes koncentrálnia. Heckman [2008] összefoglalója alapján a hátrányos és nem hátrányos helyzetű gyerekek képességi közötti különbség (ability gap) már kora gyermekkorban kinyílik. És később ennek bezárása még nagyon jól működő iskola rendszer mellett is kétséges. A 17. ábra azt mutatja, hogy különböző életkorban fejlesztésbe befektetett dollárnak mekkora a társadalmi hozadéka.

17. ábra Különböző életkorokban befektetett 1 dollár hozadéka

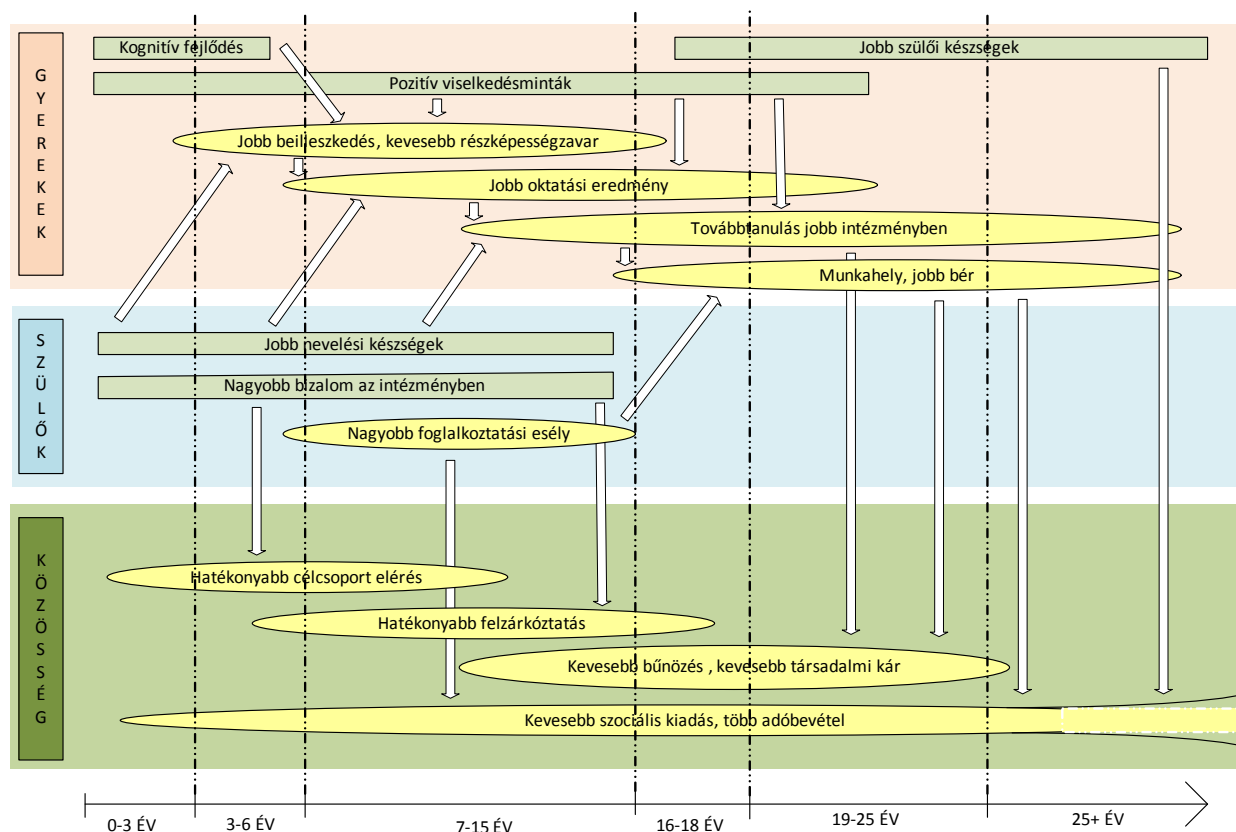
Forrás: Heckman [2008] 91. o.

A Biztos Kezdethez hasonló közösség alapú programok több területen is pozitív hatást fejthetnek ki, ez egyben nehezíti az értékelésüket is. Természetesen elsősorban a programban résztvevő gyerekek profitálhatnak a program nyújtotta fejlesztésekből, ezzel a hatással fogunk kiemelten foglalkozni a következőkben. Emellett azonban a program sajátosságai további területeken is pozitív változásokat

teljesítmények kapcsolata nemzetközi összehasonlításban is rendkívül erős. Ennek egyik magyarázata, hogy a magyar iskolákat extrém nagy szelektivitás jellemzi, ugyanis a szocioökonómiai háttér szórása az iskolákon belül sokkal kisebb, mint iskolák között. A szelektíós mechanizmus a tanulási problémák kumulálódásának következtében a pedagógiai erőforrások szűkössé válásán, a tanári kontraszelekción, az intézmények korlátozottabb anyagi lehetőségein és a kedvezőtlen motivációs folyamatok kialakulásán keresztül a meglévő hátrányok felerősödéséhez vezet.

eredményezhetnek: a szülők (elsősorban az anyák) bevonása a programba segíthet nekik is közvetlenül növelni társadalmi kapcsolataikat és így foglalkoztatási esélyeiket, másrészt rajtuk keresztül abban is segítheti, hogy az általuk érintett család idősebb (tehát már nem fókuszba tartozó) gyerekeire is közvetett hatást gyakoroljon. Emellett a program a helyi közösségre is pozitívan hathat.

18. ábra Gyerekház hatásai

A gyerekház várt hatásait a 18. ábra mutatja.⁹ A programban résztvevő gyerekekre kifejtett hatás a gyerekházas éveik alatt a következők lehetnek: fejlődik a mozgásuk (szem-kéz, szem-láb koordináció, nagymozgás, egyensúlyérzék és finommotoros egyaránt) és a beszédképességük. Ezen keresztül pedig a fejlettebb kognitív funkcióik is fejlődnek. A gyerekházba járás mellett a szociális képességeiket is fejleszti, jobban fognak tudni együtt játszani, megtanulják a közösségi normákat és viselkedési szokásokat. Emellett az esetleges fejlődési lemaradásokat hamarabb észlelik a gyerekházban, aminek következtében hamarabb indulhat meg a fejlesztés, felzárkóztatás. Ezek a hatások akkor lehetnek különösen erősek, ha a szülők nevelési képességei is fejlődnek a gyerekházban, tehát otthon is folytatni tudják a gyerekek fejlesztését.

Ha óvodás korban fennmaradnak a kognitív és a viselkedési előnyök, akkor a gyerek könnyebben beilleszkedik a közösségbe, kevesebb részképzettségi zavar következik be, nem marad le a kortársaitól. Ugyanez igaz az iskolára is, gyerekházas gyerekek várakozásaink szerint jobban

⁹ A testvérekre kifejtett közvetett hatást külön nem tüntettük fel az ábrán, azok megegyeznek a „kezelt” gyerekekre a szülők felől irányuló közvetett hatásokkal.

teljesítenek és így kisebb annak az esélye, hogy fáziskészségbe kerülnek és így kisebb a korai lemorzsolódás esélye is. Emellett kisebb esély a devianciára. Ezek alapján viszont jobbak a diákok továbbtanulási esélyei, hiszen eredményeik miatt jobb intézményekbe kerülnek. Ez pedig felnőtt korukra magasabb végzettséget jelent (magasabb foglalkoztatási esély, magasabb jövedelem), amit viszont továbbadnak gyerekeiknek is a jobb nevelési képességekkel és jobb fejlődési környezet biztosításával.

A szülőkre két folyamaton keresztül hathat pozitívan a gyerekház: egyik mechanizmust már említettük korábban a szülő gyermeknevelési képességeinek fejlődése erősíti a gyerekház gyerekre kifejtett hatását. Ennek a sikerélménye pedig segíthet abban, hogy szülő elkezdjen bízni az intézményrendszerben. Később mikor a gyerekei már közoktatási intézményekbe járnak nagyobb eséllyel tud megfelelő tanulási környezetet biztosítani a gyerekeinek és jobban szót ért a nevelési intézményekkel, így könnyebben tud együttműködni velük.

Másik fontos mechanizmus azon keresztül fejt ki a hatását, hogy a szülő közösségbe kezd járni, ami amellet, hogy kimozdítja a megszokott környezetéből, lehetőséget teremt arra, hogy másokkal is megismerkedjen, új dolgokat tanuljon. Ezzel együtt nőhet annak az esélye is, hogy a szülő visszajusson munkaerőpiacra, hiszen nő kapcsolatrendszere és tud kitől segítséget kérni. Amennyiben pedig nő a szülő foglalkoztatási esélye, akkor javul a jövedelmi helyzete, ami egyben az egészséges (és munkával töltött) élettartam emelkedését is maga után vonja.

A közvetett hatások közül a szülők gyerekházba nem járó nagyobb gyerekeire kifejtett hatásokat érdemes kiemelni. Rájuk hat a szülők nevelési kompetenciáinak javulása, az intézményekkel történő jobb kapcsolatteremtő képessége és minden olyan változás, ami abban segít, hogy a szülőknek rendezettebbé vált az élete (pl. jobb tanulási környezet vagy a gyerekházba járás miatt kialakult napi rutin, ami miatt ritkábban késnek el az iskolából). Emellett a kisebb testvéreik is pozitív példát jelenthetnek számukra. Ezek eredményeként ugyanaz a hosszabb távú hatás várható, mint a gyerekházas gyerekek esetében (jobb iskolai eredmények, magasabb végzettség, jobb munkapiaci eredmények) csak kisebb intenzitással.

A közösségre kifejtett hatások közül ki kell emelni, hogy a gyerekházon keresztül a többi intézmény (családsegítő és gyermekjóléti) jobban eléri a célcsoportjukat és a gyerekházak részben tehermentesítik is azokat, több erőforrást engedve a gyerekházak által nem érintett családok támogatására. A nevelési intézmények esetében szintén az eddig a felzárkóztatásra fordított erőforrások szabadulnak fel, emellett jobban számíthatnak a szülők támogatására, együttműködésére. Később a magasabb munkapiaci részvétel eredményeképpen a közösség kevesebb szociális kiadással lehet számolni, emellett emelkednek az adóbevételek és csökken a társadalmi hátrányok átörökítésének veszélye, illetve csökkenek a közösségnek a normasértésekkel okozott károkból illetve azok elkerüléséből, elhárításából származó költségei.

Költség-haszon elemzés

A költség-haszon elemzés fontos lépése, hogy a program különböző szakaszaiban azonosítsuk és számszerűsítsük a programhoz köthető költségeket és a haszonként értelmezett változásokat. A kérdés, hogy a hasznok felülmúlják-e a költségeket, tehát összességében megtérül-e a program.

Az első gyerekházak 2009-ben kezdték el működésüket – tehát az első gyerekek, akik bekapcsolódtak a programba már iskolások, azonban a később létrehozott gyerekházakba járt gyerekek még csak óvodába járnak. Ennek megfelelően bár a működési költségeket számba tudjuk venni, és rövid távú hatásokról is be tudunk számolni, de hosszú távú hatások (későbbi munkapiaci különbségek) még nem ismertek, ezeket más programok eredményeivel kell közelítenünk becsléseinkben.

Költségek

Ahhoz, hogy a gyerekházak megtérülését kiszámíthassuk arra is szükség van, hogy kiszámoljuk mekkora összeget ruház be az állam egy gyerekbe a gyerekházak fenntartásával. Ennek megismeréséhez az EMMI belső anyagait használjuk fel (EMMI [2015]).

A gyerekházak uniós források segítségével kezdték el működésüket (kialakítás és a működtetés az első 3 évében), majd a projektidőszak lezárulta után, a 2012 és 2013-as költségvetései években eseti jelleggel állami források biztosításával működtek tovább. 2013 augusztusában a gyerekházak bekerültek a pályázati úton finanszírozott ellátások közé és így a Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal (NRSZH) hatáskörébe.

Az első pályázati felhívásra 49 gyerekház fenntartójától érkezett pályázat és ezek befogadást követően, finanszírozást nyertek a 2014-2016-os évre. Ezeknek a gyerekházaknak a finanszírozására 2014-ben 293 millió forint állt rendelkezésre. 2015-ben ezzel szemben már további 63 gyerekháznak is szüksége van állami finanszírozásra, mivel lezárulnak a pályázataik, erre további 313,3 millió forint keret került megállapításra. Ezeknek a gyerekházaknak a finanszírozását szintén 2016. december 31-ig fogadta be a NRSZH.

2014-ben egész éves finanszírozásra jogosult fenntartó 6,2 millió forint támogatást kapott, ami azt jelenti, hogy személyi jellegű kiadásokra, az étkeztetésre (tízórai), a rezsi költségekre illetve a további kiadásokra a pályázati kiírás alapján egy hónapra átlagosan 520 426 Ft összeg állt rendelkezésre. Ezt a támogatást a fenntartók 2014-ben összesen 15 890 688 Ft-tal egészítették ki¹⁰, ami azt jelenti, hogy a 49 gyerekház esetén ez átlagosan 324 299 forint többlet forrás jutott. Tehát egy átlagos gyerekház 2014-ben 6,57 millió keretből gazdálkodott.

Emellett számításba kell vennünk a gyerekházak ingatlan költségeit is. A pályázatok során az fenntartónak biztosítania kellett helyet a gyerekház számára. A 15/1998 (IV. 30) NM rendelet 5/C § (2) alapján a Biztos Kezdet Gyerekházban vagy a Biztos Kezdet Gyerekháznak helyet biztosító integrált térben biztosítani kell:

- legalább egy, felnőttek és gyermekek fogadására egyaránt alkalmas fogadóhelyiséget,
- legalább egy, 25 négyzetméteres, természetes fénnel megvilágított játszószobát,

¹⁰ Ezt közel 16 millió forintot 15 gyerekház kapta, tehát a legtöbb esetben nem volt lehetősége a fenntartónak, hogy kiegészítse az állami támogatást (a támogatások 122 075 és 3 169 679 forint között szóródott).

- legalább egy, fejlesztő foglalkozások megtartására, a szülőkkel való beszélgetésre, csoportmegbeszélésre alkalmas helyiséget,
- legalább egy felnőtt WC-t,
- legalább egy gyermek WC-t vagy a felnőtt WC használatát lehetővé tevő szűkítőt,
- legalább egy fürdőszobát, gyerekfürdetésre alkalmas káddal vagy zuhanyzóval, mosógéppel, kézmosóval és ruhaszárító eszközzel felszerelve,
- legalább egy teakonyhát, tűzhellyel, hűtőszekrénnel, kenyérpirítóval, vízforralóval, előkészítő konyhalappal vagy asztallal felszerelve.

Ezek a feltételek körülbelül egy 2 szobás (50-60 m²) összkomfortos lakásnak felel meg. Ennek alapján becsültük meg a szükséges épületek értékét: a gyerekházak átlagosan 5,4 millió forint értékű ingatlanban működnek¹¹, ami 2%-os amortizációja évi 112 500 forint költséget jelent. Ha ezt hozzáadjuk a költségekhez, akkor a teljes éves költség 6,68 millió forint.

A támogatás egyik természetes feltétele, hogy minden év februárjában el kell számolni a kapott összeggel. Az alábbiakban ezeknek a beszámolóknak az adatait ismertetjük *EMMI* [2015] alapján.

A gyerekházak előírt személyzete a 15/1998. (IV. 30.) NM rendelete szerint 1 fő (felsőfokú végzettséggel rendelkező) vezetői munkakörben, napi 8 órában foglalkoztatva és 1 fő (középfokú végzettséggel) nem vezetői munkakörben, napi 6 órában foglalkoztatva. Ennek megfelelően a minimális bérköltség (feltéve, hogy minimálbért kapnak és pályakezdők) éves szinten 3 292 170 Ft, ami már önmagában az állami támogatás 52,72% jelent. A fenntartók beszámolója alapján ennél magasabb összeget fordítottak a gyerekházak személyzeti kiadásaira: átlagosan 4 722 677 Ft-ot, ami az állami támogatás 75,6%-t teszi ki. Ritka, hogy a gyerekházak az előírt minimális létszámon felül is munkatársakat vonnának be (nincs rá forrásuk).

A dologi kiadások átlagos összege 1 837 847 Ft – ennek a legnagyobb részét élelmiszerek beszerzésére fordították a napi tízóraihoz (22% - átlagosan 404 000 Ft-t), ezt követi a rezsi (15%), vásárolt szolgáltatások (13%), számlázott szellemi tevékenységek (13%) és a befizetett áfa (13%). Egyéb üzemeltetésre, kísértékű tárgyi eszközökre, kommunikációra és egyéb szakmai anyagokra összesen a dologi kiadások 24%-t fordították a gyerekházak.

A korábbi bemutatással összhangban a gyerekházak céljainak eléréséhez, gyermekek és szüleik kora gyermekkori fejlesztéséhez speciális szakemberek (pl. pszichológus, logopédus, gyógypedagógus, gyermekorvos) jelenlétére van szükség, ami így kiemelt fontosságú költségelem. A beszámolók tanulsága szerint összesen éves szinten 240 000 forintot fordítanak a gyerekházak vásárolt szolgáltatásokra, ebből a gyerekházak gyógypedagógusokra költik a legtöbbet éves szinten átlagosan 38 000 Ft-t gyerekházanként, ezt követi a pszichológiai tanácsadás (átlagosan 19 000 Ft), a gyermekorvos (8000 forint), a konduktor (4000 Ft) és diatetikai tanácsadó (2000 Ft).

A gyerekház fenntartásainak költségei mellé a program költségeit (mentor hálózat fenntartása, képzések költségei) is hozzá kell számolni a gyerekházak működési/működtetési költségéhez. Az itt elérhető adatok még a projekt időszakra vonatkoznak és egyelőre nem tisztázott, hogy a jövőben

¹¹ A becslés alapja, hogy egy 50-60 négyzetméteres, 2 szobás, összkomfortos, jó állapotú (beköltözhető) lakás, ház ára a budapesti kerületekben (VIII és IX) 16 millió forint, 10 000 fő feletti városokban 10 millió forint, 10 000 fő alatti városokban 6 millió, a 1000 fő feletti községekben 4 millió, 1000 fő alatti községekben pedig 3 millió forint. Ezek egyes esetekben felülbecsülik a költségeket.

(különösen nagy számú jövőben nyitandó gyerekházak esetén) ezek a költségelemek hogyan fognak alakulni. Az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő (EMET) által biztosított adatok alapján a mentorhálózat fenntartás (a mentorok fizetése és utazási költsége) éves szinten 68,4 millió forintba kerül, emellett a különböző képzések (Biztos Kezdet Munkatársak 120 órás képzése, Biztos Kezdet 40 órás partneri képzés, Mentorképzés) pedig éves szinten 4 munkatárs, 4 partneri és 1 mentori képzést feltételezve 16,8 millió forintba kerülnek. Így addicionális 85 millió forint költséget kell a gyerekház hálózat fenntartásához hozzáadni, ami jelenleg 112 gyerekház működését segíti, azaz egy gyerekházra évente 761 488 Ft többletköltség jut.¹²

Az egységköltség kiszámításához arra is szükség van, hogy hány gyerek (és szülő) vette igénybe a gyerekházak szolgáltatásait. Ennek kiszámításához felhasználhatjuk a szolgáltatást rendszeresen igénybe vevő gyerekek számát, amely indikátor a pályázat benyújtásának és így a finanszírozásnak feltétele is. Az indikátor településméretenként különböző, azaz arra van szükség, hogy a gyerekház szolgáltatásait adott hónapban heti átlagban

- minimum 5 gyerek vegye rendszeresen igénybe, ha a településen legfeljebb 1000 lakos él
- minimum 7 gyerek vegye rendszeresen igénybe, ha a településen a lakosok száma 1000 és 2000 közötti
- minimum 10 gyerek vegye igénybe, ha a településen a lakosok száma meghaladja a 2000-t

Amennyiben valamelyik hónapban a rendszeresen járó gyerekek száma nem éri el ezeket az értékeket, akkor az adott hónapra a támogatás összegét vissza kell fizetni.

Az indikátor értéke 2014-ben 1000 fő alatti településeket átlagosan 15,79 gyerek, a 1000 és 2000 fő közötti településeken 14,62 gyerek, a 2000 fő feletti településeken pedig 14,18 gyerek, tehát átlagosan 14,58. Emellett a legkisebb érték 7,58, míg a legtöbb 24,04 gyerek volt.

Összefoglalva azt láthattuk, hogy egy átlagos gyerekház éves szinten átlagosan 7 443 400 forintból gazdálkodik (állami + fenntartói hozzájárulás + amortizáció + segítő hálózat költségei) és átlagosan 14,58 gyerek látogatja. Ez az jelenti, hogy egy gyerekre évente átlagosan 510 521 Ft költség jut. A belépési kor átlagosan 20,68 hónap (Szomor és László [2014] 28. o.), ami azt jelenti, hogy 3 éves korukig átlagosan 16 hónapot vesznek részt a programban, ami 16/12 évnyi finanszírozási igényt jelent gyerekenként. Számokkal kifejezve $16/12 * 510\,521 = 680\,695$ Ft beruházás / gyerek.

Hasznok

Szomor és László [2014] által feldolgozott beszámolókból, interjúkból az derült ki, hogy a gyerekház munkatársai és védőnői szerint minimum 6 évre van ahhoz szükség, mire az első eredmények megjelennek. Ennyi idő kell ugyanis, hogy a gyerekház sikeresen beépüljön a település mindennapi életébe, kialakítsa a kapcsolatait a gyerekekkel, szülőkkel és a partner szervezetekkel. A gyerekek fejlődését tekintve minimum 2-3 év szükséges ahhoz, hogy az óvodában látni lehessen a gyerekház munkájának eredményét, további 3 évre pedig ahhoz, hogy az iskolai felkészültségben,

¹² A támogató szolgáltatások költsége (85 millió forint) az összes (állami és fenntartói hozzájárulás + amortizáció segítségével számított) költség (808 millió forint) megközelítőleg 10%-a, ez az arány megegyezik az amerikai head start program költség szerkezetével (<http://eclkc.ohs.acf.hhs.gov/hslc/data/factsheets/docs/hs-program-fact-sheet-2014.pdf>)

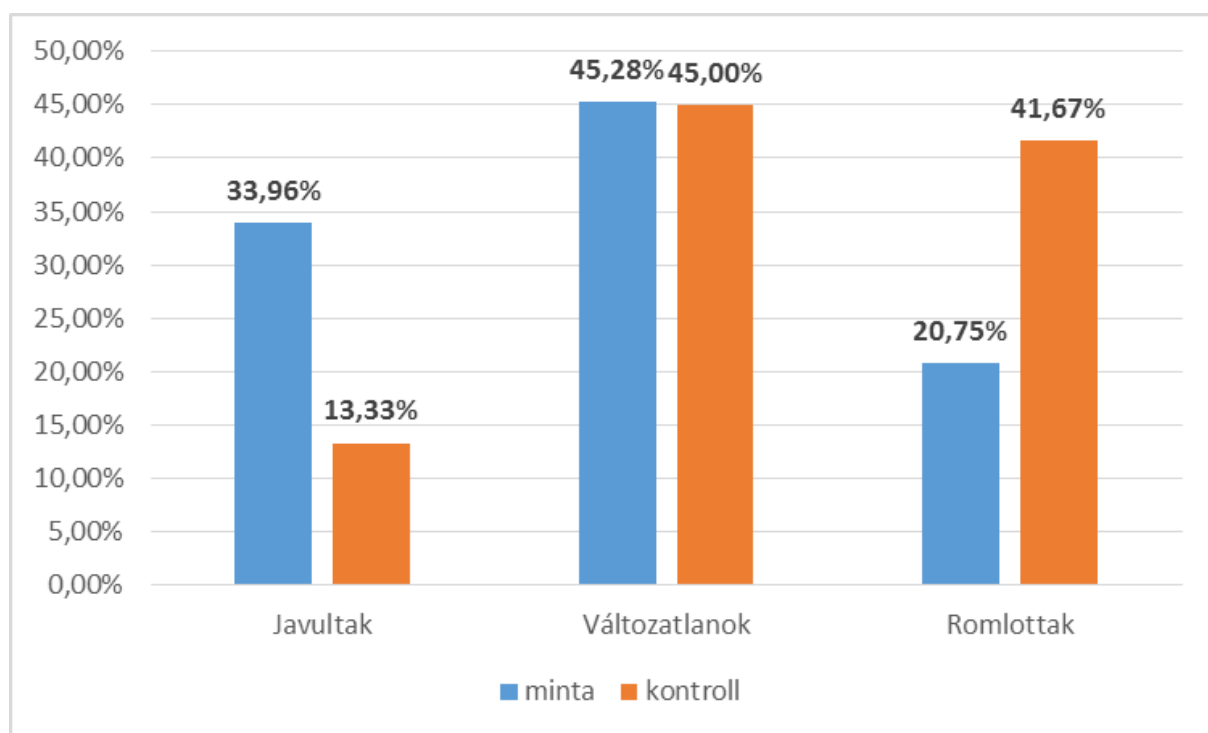
előmenetelben való eltéréseket meg lehessen állapítani, persze csak abban az esetben amennyiben az óvoda is folytatja a megkezdett munkát.

Ez az időszak éppen csak eltelt, ennek megfelelően eredményeinket korai hatások feltárásának tekinthetjük.

Rövid távú hatások

A megkérdezett szereplők és intézmények mind a kérdőívekben, mind pedig az esettanulmányok során beszámoltak eredményekről. A kérdőívek korábbi fejezetekben bemutatott adatai, változó megbízhatósággal ugyan, de illusztrálták, hogy a gyerekházakkal rendelkező települések általában több szociális problémával küzdenek, mint a főbb mutatóik szerint velük azonos helyzetű kontrolltelepülések. Annak mérésére, hogy a gyerekházak hathattak-e az adott település gyermekeinek készségeire, esélyeinek javulására, minden válaszadói csoportot megkérdeztünk arról, észlelték-e a velük kapcsolatba kerülő gyerekek készségeinek átlagos javulását a kitöltést megelőző négy évben. E kérdést a gyerekházspecifikus kérdéseket megelőzően tettük fel, elkerülendő a válaszokban megjelenő esetleges megfelelési kényszert. A kapott válaszok szerint, míg az intézmények közel fele a minta- és a kontrollcsoportban egyaránt úgy látja, nem változtak a helyi gyerekek készségei, a gyerekházzal rendelkező településeken jelentősen magasabb a javulást tapasztalók aránya, mint a kontrolltelepüléseken. Ennek fordítottja egyaránt igaz: a kontrolltelepülések intézményei jóval nagyobb arányban számoltak be a készségek romlásáról, mint a mintatelepülésekéi. Ez az összefüggés szignifikáns.

19. ábra Az egyes válaszadó intézményekkel kapcsolatba kerülő gyerekek készségeinek átlagos változása a válaszadást megelőző négy évben a minta-, illetve kontrolltelepüléseken.

Gyerekekre gyakorolt direkt hatások

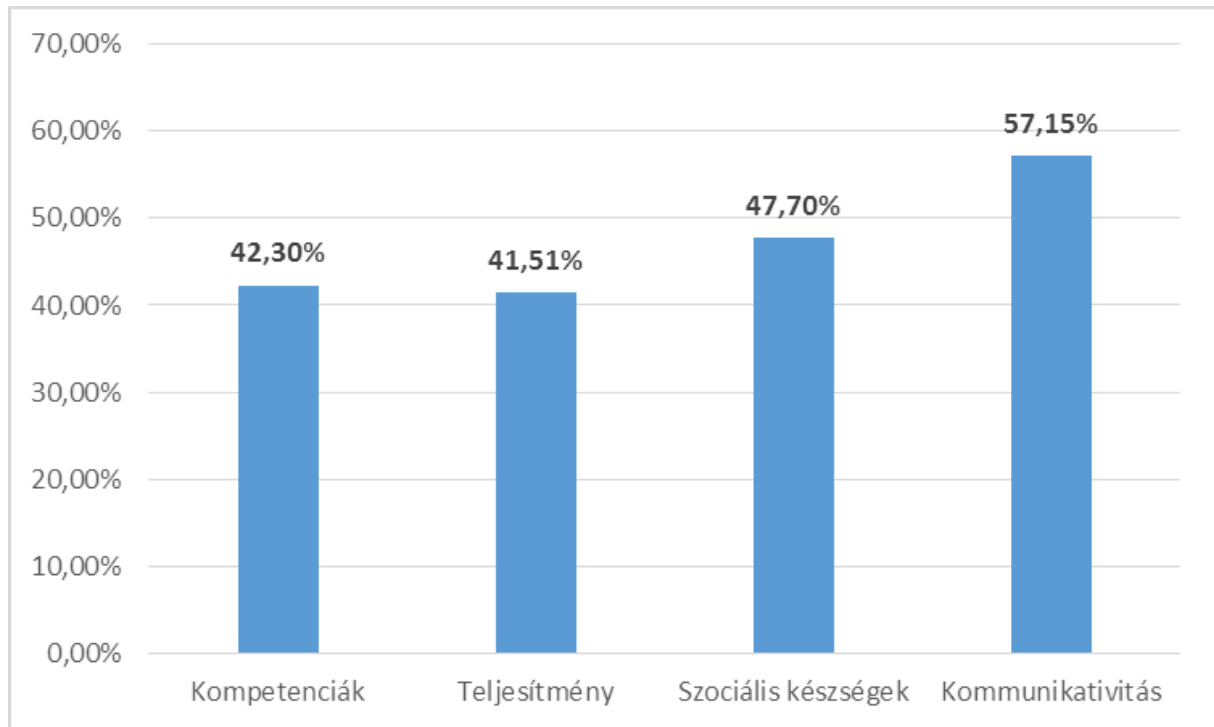
További kérdésekben közvetlenül is körüljártuk, tapasztalnak-e a gyerekházzal rendelkező településeken aktív megkérdezett szolgáltató szervezetek különbségeket a gyerekházba járó, illetve nem járó gyerekek készségei között (20. ábra). Látható, hogy nagyságrendi eltérések nem láthatók az egyes fejlődési aspektusokról alkotott átlagos vélemények között, aminek eredményeként ugyanakkor még látványosabbak az eltérések ott, ahol a válaszadók nagyobb arányban számolnak be előrelépésről. Az eredmények szerint a gyerekházak a kognitív készségek terén relatív kisebb, míg a társas lét szempontjából releváns kérdések – kommunikativitás, szociális készségek – terén nagyobb arányban bírnak hatással az oda járó gyerekek fejlődésére (az ugyanott élő, de gyerekházba nem járó, azonos korú és háttérű gyerekekhez képest).

A gyerekházak fejlesztő hatásaira az esettanulmányok során is rákérdeztünk. Az esettanulmányokban a védőnők és gyerekház vezetői is leggyakrabban a mozgásfejlődést és a beszédkészség fejlődését emelték ki. Abban viszont eltértek a vélemények, hogy sikerül-e a gyerekeket felzárkóztatni a nem hátrányos helyzetű társaikhoz. *Szomor és László* [2014] is arra az eredményre jutott, hogy gyerekházba járó gyermekek sokkal nagyobb szókinccsel rendelkeznek, több mondókát, éneket és gyermekdalt tudnak, mint a környezetükben élő, hasonló életkorú, de a házba nem járó társaik.

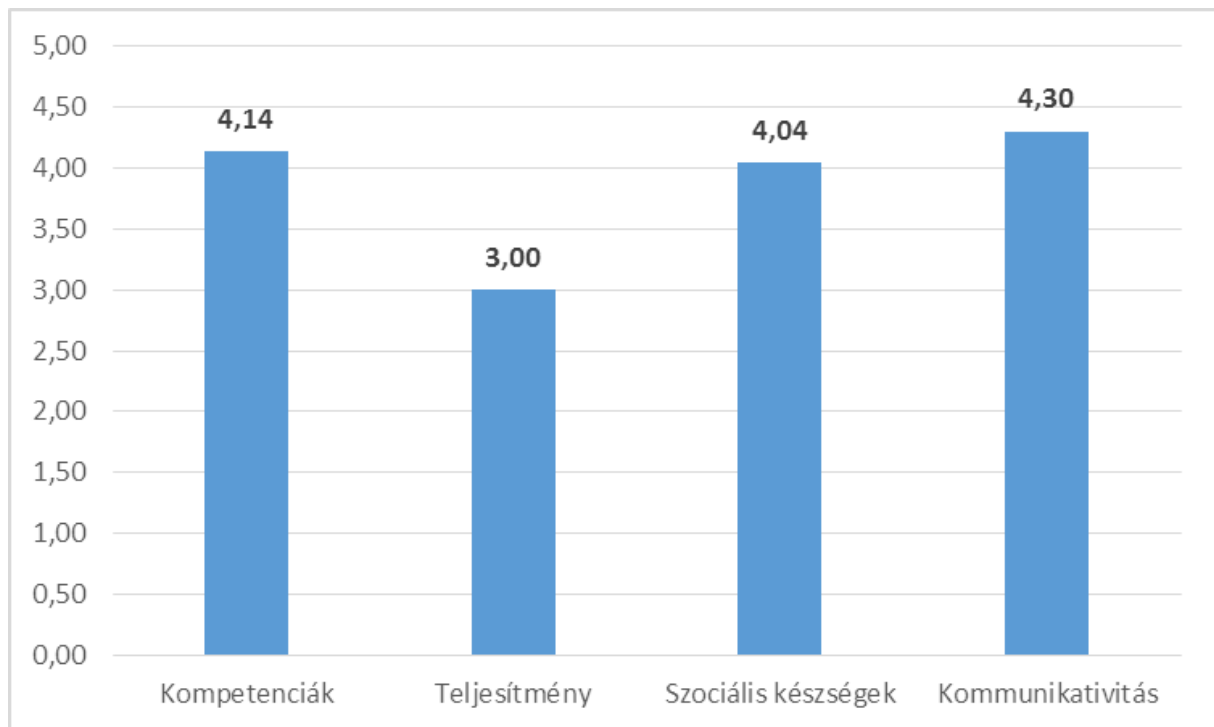
Az óvodák a gyerekek szociális képességeinek fejlődését hangsúlyozták, a gyerekek könnyebben játszanak együtt társaikkal, kevesebb fegyelmezési problémát jelentenek. Könnyebben alakítanak ki bizalmi viszonyt szüleiken kívül más felnőttekkel. *Szomor és László* [2014] felmérése is azt találta, hogy az óvodába könnyebben beszoknak a gyerekek és az óvónők is fejlettebb társas készségekről számoltak be (kötetlenül mozognak a közösségben, barátaik vannak). Emellett a különösen fontos az óvodának, ahogy az esettanulmányok során beszámoltak róla, hogy a gyerekek jobban ismerik az étkezési szokásokat és a higiéniai elvárásokat, könnyebben beilleszkednek az óvoda napi rutinjába. Ezzel összhangban a *Németh* [2015] által készített szülői interjúk alapján az is elmondható, hogy a megkérdezett édesanyák és nagymamák véleménye szerint a gyerekházak segítenek abban, hogy rutint szerezhessenek evőeszközzel való étkezésben, WC-használatban, írószerek illetve kézügyességet igénylő eszközök (pl. olló, gyurma, stb.) használatában.

Az esettanulmányokban megkérdezett iskolák jellemzően nem tudták azonosítani azokat a diákokat, akik intézményükbe járnak. Ez alól csak Pusztadobos jelentett kivételt, mert ott amellet, hogy tudják azonosítani gyerekházba járó gyerekeket, a szociális készségek terén is látnak különbséget a gyerekházba nem járó gyerekekhez képest.

20. ábra Tapasztalhatóak-e különbségek a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek között a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint – „igen” válaszok aránya szempontonként.

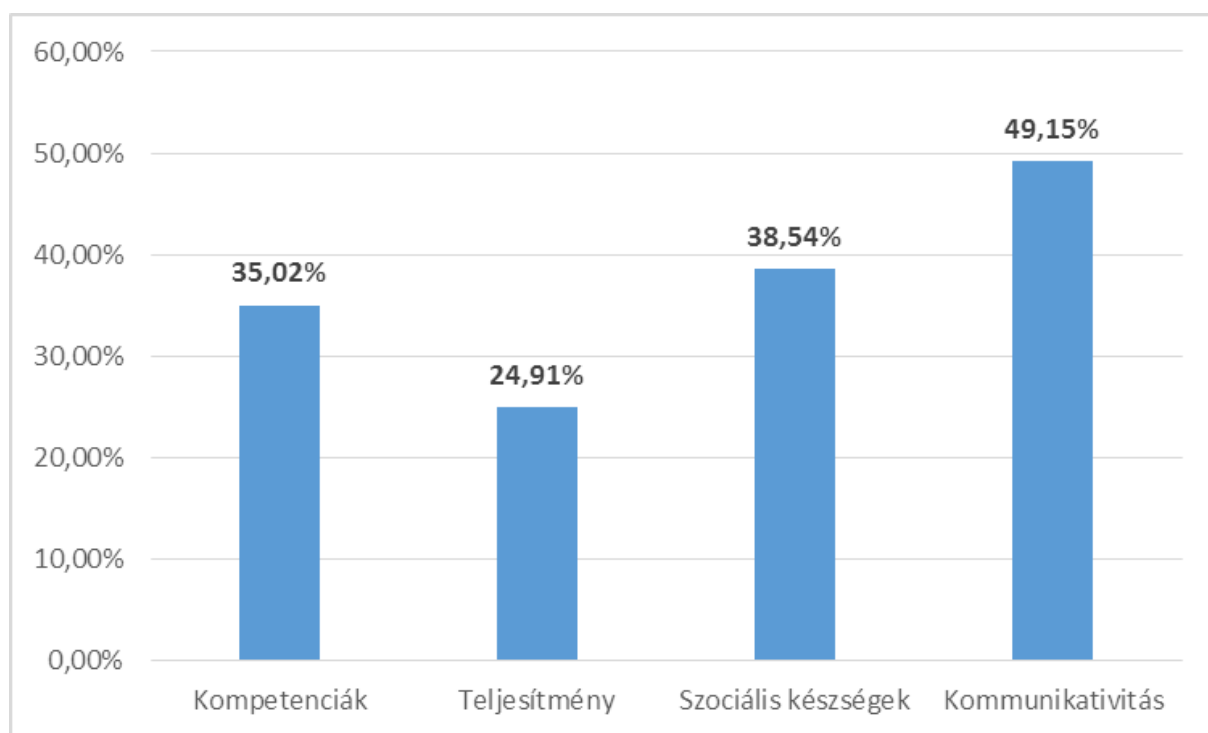
21. ábra A gyerekház szerepe a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek közötti különbségekben szempontonként, ötfokozatú skálán, a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint.

Külön kérdések vizsgálták, hogy mekkora hatást tulajdonítanak a válaszadók a tapasztalt különbségekből a helyi gyerekháznak, ötös skálán értékelve (21. ábra). Az átlagos válaszártékek mutatnak bizonyos hasonlóságot az előző kérdésekre adottakkal: ahol nagyobb arányban tapasztalnak különbséget a válaszadók gyerekházas és nem-gyerekházas gyerekek készségei között, ott nagyobb hatást is tulajdonítanak e különbségekben a gyerekház szerepének. Kivétel ez alól a kompetenciák kérdése, melyben a tapasztalt különbség relatív kisebb ugyan, a gyerekháznak tulajdonított hatás mégsem mutatkozik kirívóan alacsonynak.

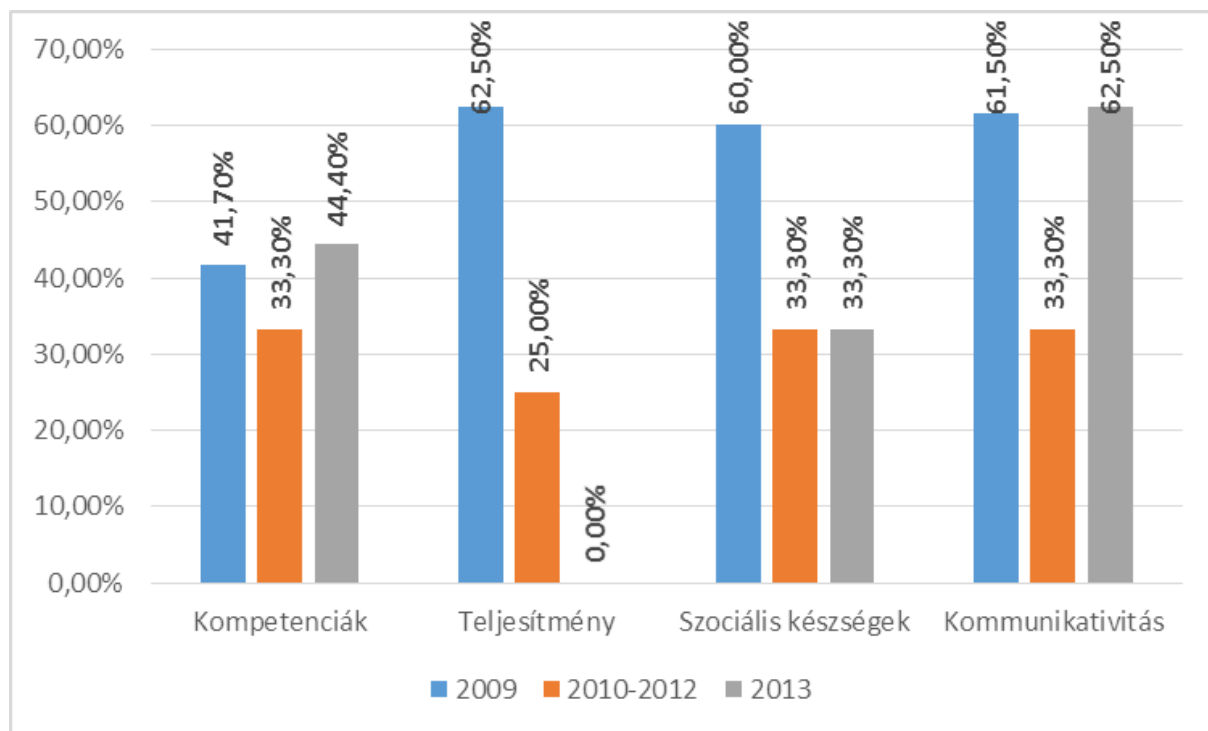
Ha az előbbi, ötfokú skálán adott pontszámokkal súlyozzuk a válaszokban jelzett különbségeket (22. ábra), némiképp korrigált eredményeket kapunk, melyek fő különbsége a súlyozatlan válaszokhoz képest a kompetenciák terén tapasztalt különbségek relatív növekedése, valamint a teljesítmény terén tapasztalt különbségek további mérséklődése.

22. ábra Tapasztalhatóak-e különbségek a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek között a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint – „igen” válaszok aránya szempontunként, a gyerekházak szerepére adott pontszámokkal súlyozva.

Ugyanezt a gyerekházak nyitásának ideje szerint vizsgálva azt láthatjuk, hogy a régebben üzemelő házak esetében általában nagyobb arányban észlelnek pozitív eltéréseket az oda járó gyerekek készségeiben, mint a később nyíltaknál (23. ábra). A különbség az igen alacsony esetszámokból fakadóan nem szignifikáns (így az értékek további vizsgálatára, a gyerekház szerepére adott pontszámokkal való súlyozásukra sem kerül sor). Az esettanulmányok esetén is azt láthatjuk, hogy a régebben működő gyerekházak esetén több, konzisztensebb hatásról számoltak be a megkérdezettek.

23. ábra Tapasztalhatóak-e különbségek a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek között a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint – „igen” válaszok aránya szempontontként és a gyerekház nyitási éve szerint.

Megjegyzés: A különbségek egyik esetben sem szignifikánsak.

Az esettanulmányok elkészítése során több interjúalany is kiemelte, hogy gyerekekre gyakorolt hatások abban az esetben várhatóak, ha szülők és gyerekeik rendszeresen járnak a gyerekházba. Ez a kép megegyezik azzal, amit *Szomor és László* [2014] alapján a programban dolgozó mentorok tapasztalnak: miszerint fejlettebbek azok a gyerekek, akik rendszeresen jelen vannak a gyerekházakban.

Szülőkre gyakorolt direkt hatások

A gyerekházak működésének fontos eleme, hogy ne csupán az oda járó gyerekek, hanem szüleik készségeit is fejlessze. A mintatelepüléseket ellátó válaszadó szervezetek kérdőíveiben erre vonatkozóan is szerepeltek kérdések, az előbbiekhöz hasonlóan azt vizsgálva, tapasztalnak-e különbségeket a gyerekházba, illetve a nem-gyerekházba járó gyerekek szülei között, azonos háttérű családok esetén. Az eredmények alapján két fő állítás fogalmazható meg: egyfelől hogy a válaszadók jellemzően magasabb arányban látnak hatásokat a szülőknél, mint a gyerekeknél (24. ábra); másfelől hogy a gyereknevelési készségek terén tapasztalható különbség a legkisebb arányban a nem-gyerekházba járó gyerekek szüleihez képest.

Az esettanulmányok készítése során megkérdezett védőnők leginkább a szülői kompetenciák növekedését emelték ki, aminek fontos része, hogy a szülő nagyobb hangsúlyt fektet a saját és a gyereke esetében is a napi rutin kialakítására. Ez az eredmény egybeesik *Kaderják és Vincze* [2015]

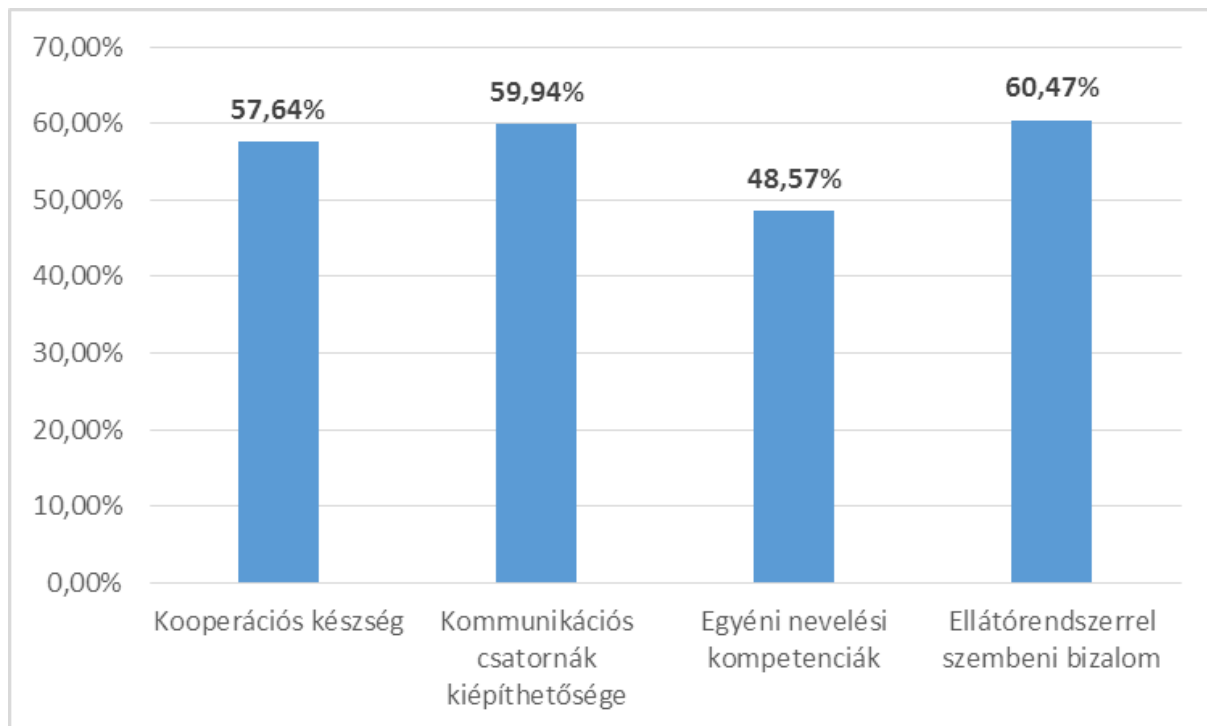
eredményeivel. A dokumentációs rendszerbe bekerülő a szülői kérdőívek¹³ kérdéseire adott válaszok elemzése alapján *Kaderják és Vince* [2015] azt találták, hogy a szülők segítenek a gyerekeknek kialakítani a napirendjüket. Erre utal az, hogy az alvási rutinokban szignifikáns változások álltak be a bemeneti méréshez képest. A kimeneti méréskor a gyermekeknél kialakult egy napi rutin. A 8 osztállyal rendelkező anyák gyerekei már 74,4%-ban keltek azonos időben minden reggel, míg a diplomás anyák gyerekei 94,6%-ban. A védőnők és a gyerekház vezetők kiemelték még a gyerekekkel folytatott közös játék szülő-gyerek kapcsolat erősítésében játszott fontos szerepét. Hasonló eredményre jutott *Szomor és László* [2014] kiemelve, hogy ennek során a szülők megtanulják a gyerekekkel való együttműködést és kommunikációt, a szabályok közös kialakítását és betartását.

A gyerekházak vezetők az esettanulmányokban emellett külön kiemelték, hogy a szülő közösségbe kezdenek járni és közösséget kezdenek alkotni a többi szülővel. Ennek egyik hatása, hogy a bemeneti és kimeneti kérdőívet kitöltők preferenciái megváltoznak a gyerekházzal való kapcsolatuk során (*Kaderják és Vince* [2015]). Elemzésük alapján azon szülők közül, akik a kisebbségben voltak véleményükkel, átlagosan 27,7 százalék váltott véleményt a többség által preferált megoldás javára. A szülői adatbázis statisztikai elemzése azt mutatta, hogy a gyerekházak a szülők nevelési attitűdjeit megváltoztatták, de alapvetően a már meglévő és többségükben vallott értékeket erősítették meg. Ez egyrészt a gyerek önállóságára, a szeretetteljes elfogadásra és napirendre szoktatásra igaz. Azokban a témakörökben, ahol eleve is ambivalensek voltak a szülők, nincs változás, így bizonytalanok a sok játék, a büntetés/jutalmazás és a rossz alvás kérdéspároknaál. Ugyanakkor jól látható, hogy a gyerekház valóban egy elfogadó, szeretetteljes és önállóságra és rendre szoktató szülői magatartást erősít.

Az esettanulmányban megkérdezett óvodák és egyéb intézmények legnagyobb hatást a szülők hozzáállásában, kooperációs készségében figyeltél meg (volt olyan óvoda ahová még a szülői munkaközösségbe is bekerültek a gyerekházak, hátrányos helyzetű gyerekek szülei). Ez az együttműködési készség kiterjed az intézményekre, a segítő szakemberekre és a többi gyerek szüleire is. Ugyanerre jutott a *T-tudok* [2015] a szülőkkal folytatott beszélgetések alapján. Azok a szülők, akik rendszeresen látogatják a gyerekházakat, azok napi szinten kikérik a gyerekház munkatársainak a véleményét a gyerekekkel kapcsolatban és a tanácsot kérnek egészségügyi és táplálkozással kapcsolatos kérdésekben. Csökken az elszigeteltségük, kiterjedt kapcsolati hálójuk kezd kiépülni, és a gyerekházakban minden nap tanulnak valami újat: gyereknevelési praktikát, mondókát, recepteket, stb. Így a gyerekekhez hasonlóan a szülők is megtanulnak együttműködni az intézményrendszerrel és megismerik és jobban bíznak azokban a szakemberekben, akik segíthetnek nekik. A közösségbe járás és az intézménybe vetett bizalom segítheti az elhelyezkedést is. A gyerekházak segítenek a szülőknek kisebb hivatalos dolgokat elintézni, sőt bizonyos esetben munkakeresésben is támogatják őket, ami egyes beszámolók szerint sikeres is lehet.

¹³ A magyar programba beépítették annak lehetőségét, hogy ezt a hatást mérni is lehessen, ugyanis a szülőkkal kitöltetnek egy kérdőívet röviddel az után, hogy a gyerek elkezd rendszeresen járni a gyerekházba, majd még egyet akkor, amikor átkerül óvodába.

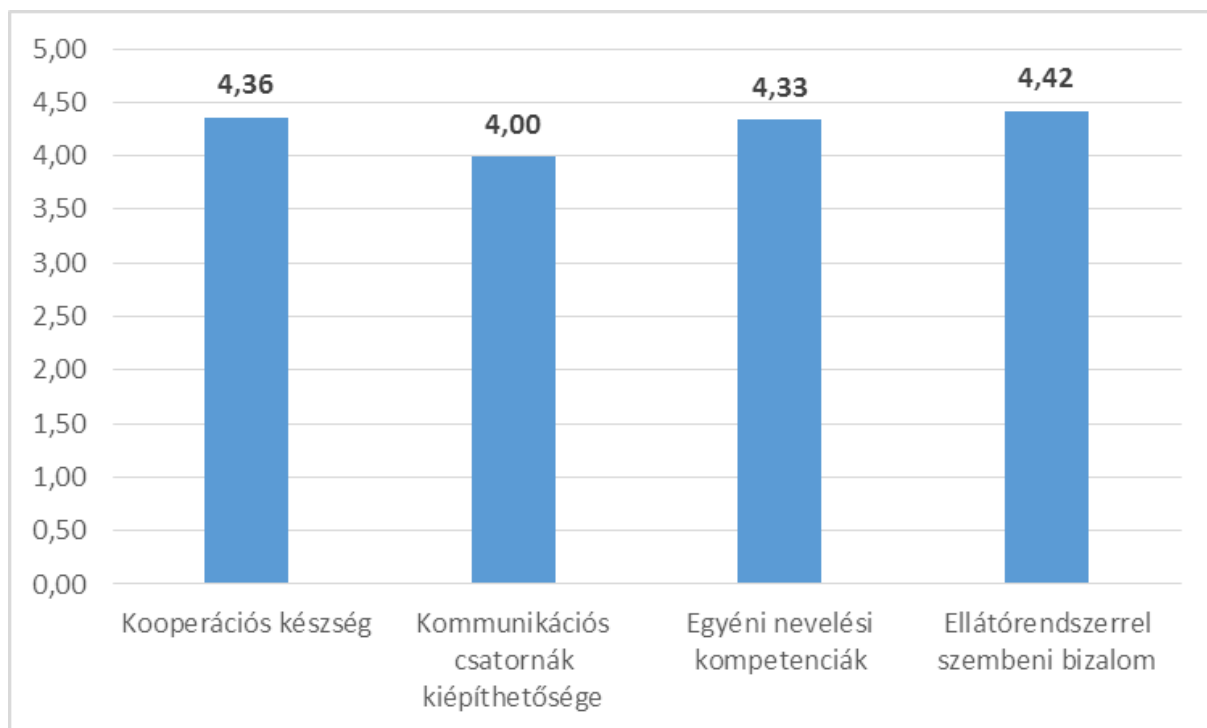
24. ábra Tapasztalhatóak-e különbségek a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek szülei között a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint – „igen” válaszok aránya szempontonként.

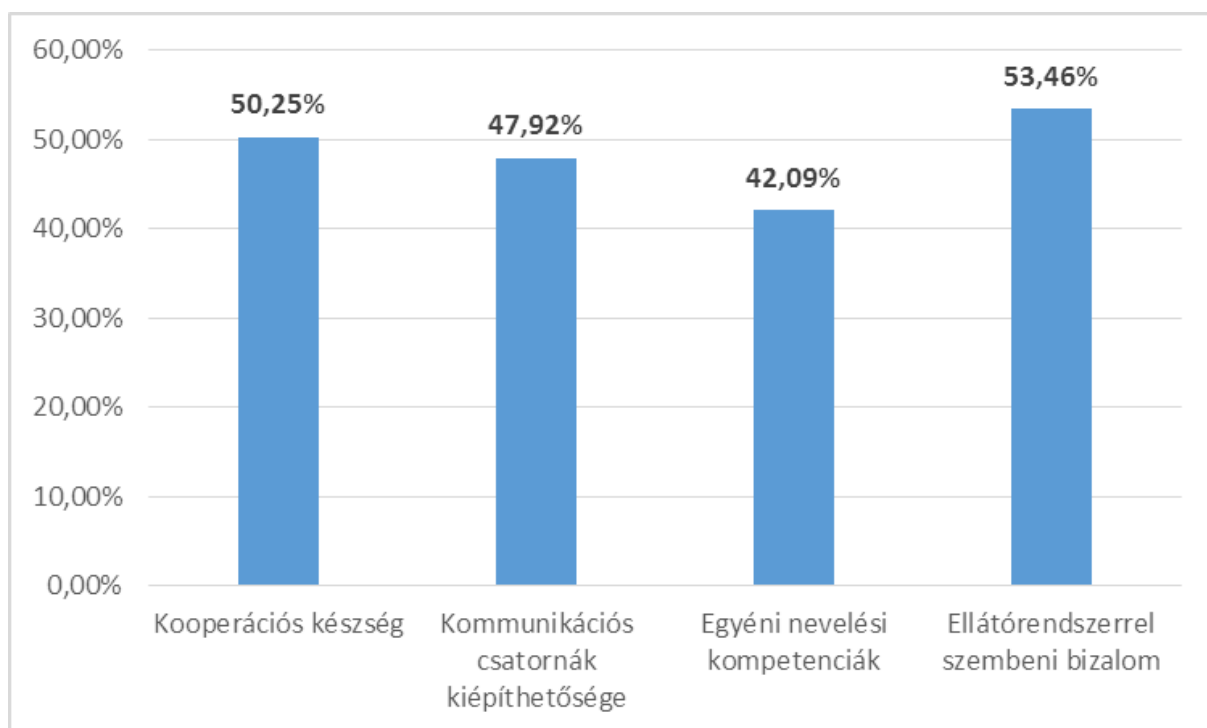
Akárcsak a gyerekek, úgy a szülők esetében is irányultak kérdések arra, mekkora szerepet játszhat a helyi gyerekház a tapasztalt különbségek kialakulásban. A szempontok alapvetően egymáshoz hasonló értékeket kaptak, jelentős eltérések nem tapasztalhatók: az ötpontos skálán a válaszadók mindegyik szempont szerint 4,00-4,33-as értéket (azaz 80-87%-ot) tulajdonítanak a gyerekház működésének (25. ábra).

A tapasztalt szülői különbségeket a gyerekháznak tulajdonított hatásra adott pontszámokkal súlyozva elsősorban az értékek csökkenése tapasztalható, a súlyok hasonlóságából következik, hogy az egyes szempontok relatív jelentőségében nem látszik érdemi különbség – változatlanul az egyéni nevelési készségek terén tapasztalható a legalacsonyabb különbség a gyerekházass szülők javára a nem-gyerekházassokkal szemben (26. ábra).

25. ábra A gyerekház szerepe a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek szülei közötti különbségekben szempontonként, ötfokozatú skálán, a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint.

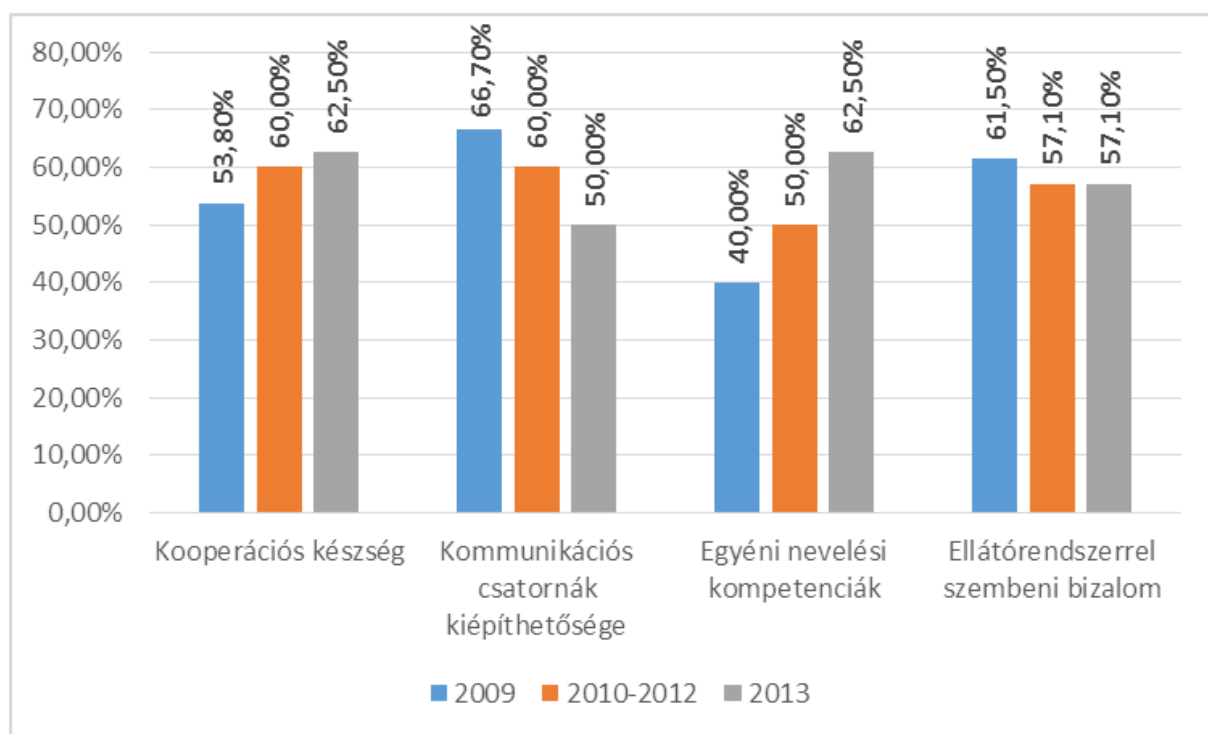

26. ábra Tapasztalhatóak-e különbségek a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek szülei között a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint – „igen” válaszok aránya szempontonként, a gyerekházak szerepére adott pontszámokkal súlyozva.

A szülőknél tapasztalható különbségeket a gyerekházak nyitási évével összevetve nem állapíthatóak meg egyértelmű trendek: míg a kooperációs készség és az egyéni nevelési kompetenciák terén az újabb gyerekházaknál látszanak erősebb különbségek, addig a kommunikációs csatornák kiépíthetősége és az ellátórendszerrel szembeni bizalom esetében éppen fordítva. Minthogy azonban a különbségek egyik kategória esetében sem szignifikánsak, további értelmezésük szükségtelen – így az értékek további vizsgálatára, a gyerekház szerepére adott pontszámokkal való súlyozásukra sem kerül sor.

27. ábra Tapasztalhatóak-e különbségek a gyerekházba került, illetve nem került, máskülönben azonos háttérű gyerekek szülei között a mintatelepüléseken aktív válaszadók szerint – „igen” válaszok aránya szempontonként és a gyerekház nyitási éve szerint.

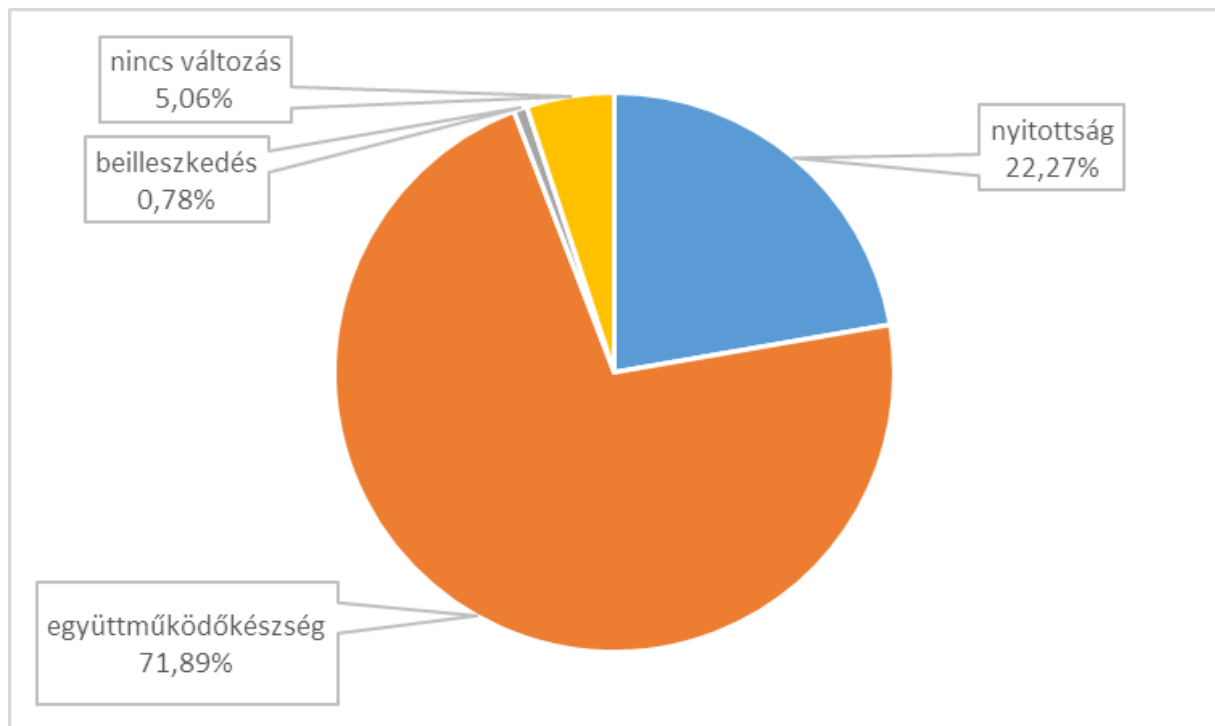
Megjegyzés: A különbségek egyik esetben sem szignifikánsak.

Az esettanulmányokban több interjúalany is kiemelte, hogy fiatal anyák esetén sokkal nagyobb hatásokat tudnak elérni mivel kevesebb meggyökeresedett rutinnal kell szembeszállniuk.

A kérdőívben négy további kérdés vizsgálta, milyen konkrét szempontok szerint érzékelték a válaszadók változásokat a gyerekházakkal kapcsolatba kerülő szülőknél. A kérdések nyitottak voltak, a válaszok kategorizálására utólag került sor. Az első kérdés, a kooperációs készség kapcsán a legtöbben egy specifikálatlan szinonimát („együttműködési készség”) jelöltek meg (28. ábra). Ennél konkrétabb észrevételről, a nyitottságról szólt a válaszok több, mint egyötöde; valamint a

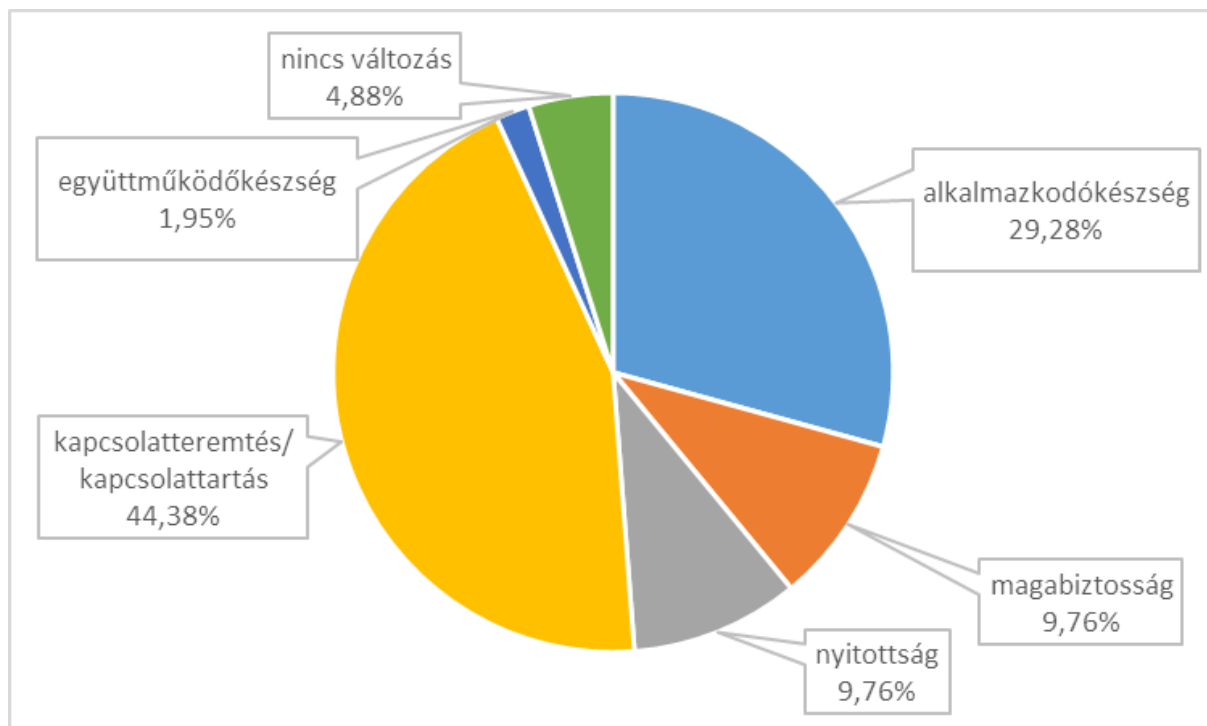
beilleszkedésről 0,78%. A válaszadók öt százaléka gondolta azt, hogy a gyerekházak nem hatottak a szülők kooperációs készségeire – ugyanakkor az alacsony válaszadási hajlandóság azt implikálja, valójában többen éreznek hasonlóan. Ez utóbbi feltevés a következő négy, szintén szülői hatásokra vonatkozó kérdés esetében is érvényes.

28. ábra A gyerekházakkal kapcsolatba került szülők kooperációs készségében észlelt változások jellege, az említések aránya szerint.

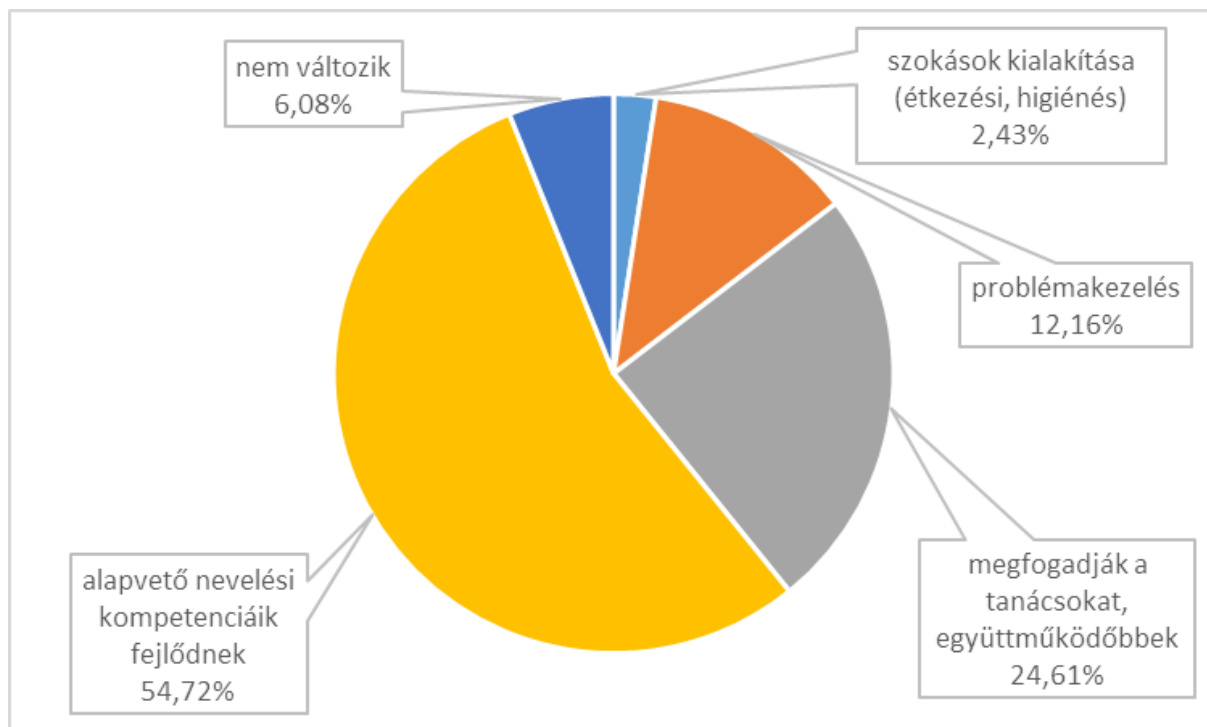

A szülők felé irányuló kommunikációs csatornák kiépíthetőségét illetően egy általános, specifikálatlan választípus tölti ki az említések közel felét, a fennmaradó 56%-ban azonban több konkrét említés is található (29. ábra). Ilyen mindenekelőtt az alkalmazkodókészség, majd – kisebb gyakorisággal – a magabiztosság, a nyitottság és az együttműködési készség fejlődése. Akárcsak a kooperációs készség esetében, itt is az érvényes választ adók öt százaléka észleli azt, hogy nincs hatás.

29. ábra A gyerekházakkal kapcsolatba került szülők felé irányuló kommunikációs csatornák kiépíthetőségében észlelt változások jellege, az említések aránya szerint.

30. ábra A gyerekházakkal kapcsolatba került szülők nevelési kompetenciáiban észlelt változások jellege, az említések aránya szerint.

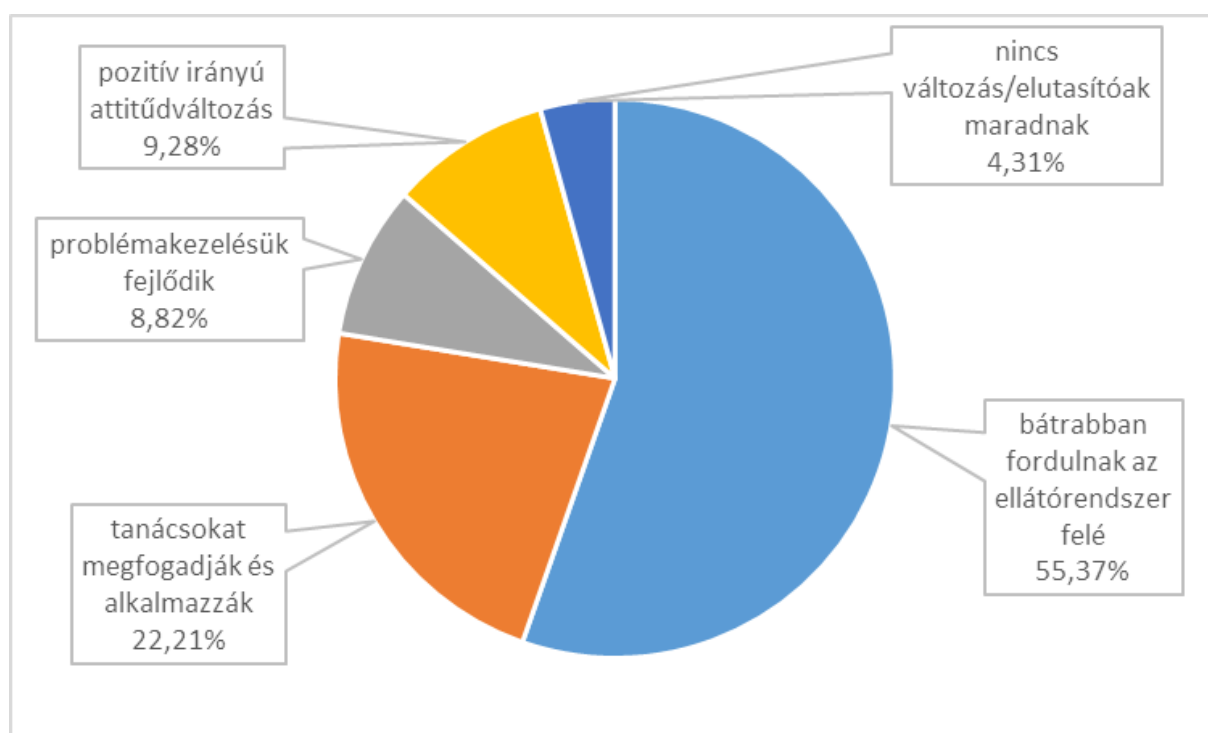

A nevelési kompetenciákra vonatkozó válaszok között, akárcsak az eddigiekben, egy általános választípus felelős az említések többségéért. Jelentős konkrét említés (24,61%), hogy a gyerekházzal

kapcsolatba kerülő szülők inkább megfogadnak nevelési tanácsokat, együttműködőbbek e téren is (30. ábra). Ezen felül hatékonyabb a problémakezelésük, inkább hajlamosak hétköznapi rutinok kialakítására. Az említések egy része e helyen is a változás hiányáról számol be.

Az ellátórendszer felé táplált bizalom mibenlétét részletező válaszok kissé elütnek a korábbiaktól. Egyfelől az esetek 55%-ért felelős általános válasz is szolgál pluszinformációval: a bizalom létrejötte nem csupán a szolgáltatások létének elfogadását, hanem proaktivitást is jelent (31. ábra). Ennek megfelelően a szülők bátrabban szólítják meg az intézményeket. Másfelől a változást nem érzékelők aránya nem egyezik meg a specifikusabb változásokra vonatkozó említésekkel, hanem jelentősen kisebb azoknál. Utóbbiak közé tartozik a tanácsok gyakorlati átültetésének javulása, a pozitív(abb) attitűd kialakulása, illetve a problémakezelési készségek fejlődése.

31. ábra A gyerekházakkal kapcsolatba került szülők ellátórendszer felé táplált bizalmában észlelt változások jellege, az említések aránya szerint.

Testvérekre gyakorolt indirekt hatások

Az esettanulmányok esetében említés szintjén is alig jelenik meg, hogy a szülők hatásai továbbgyűrűznének a nagyobb testvérekre. Azonban két hatást mindenképpen ki kell emelni. Egyrészt mivel főleg nyári szünetek idején az idősebb gyerekek több időt töltenek gyerekházban¹⁴ ezért akár közvetlen hatása is lehet a gyerekháznak. Másrészt annak, ha szülők kialakítanak egy

¹⁴ A gyerekháznak ezt (akár a szabályok kreatívan értelmezésével is) meg kell oldania, mivel egyébként a szülőknek otthon kellene vigyázni a nagyobb testvért és nem tudnának megjelenni az gyerekházban a célcsoporthoz tartozó gyerekekkel sem. Volt olyan gyerekház, ahol ezt úgy próbálták megoldani, hogy az idősebb gyerekeknek a fenntartó a gyerekház kertjébe szervezte meg az nagyobb gyerekek alkotó táborát, ezzel segítve, hogy a szülők nyáron is tudjanak járni a gyerekházba.

napirendet mindenképpen pozitív hatása van a nagyobb testvérekre is, hiszen ritkábban maradnak ki az iskolából késések miatt.

Közösségre gyakorolt indirekt hatás

Szomor és László [2014] eredményei szerint a gyerekházakban egyre gyakoribb az önkéntesek bevonása és ezen keresztül az önkéntesség népszerűsítése. Ez egyaránt jótékony hatású az adott gyerekházak és a helyi közösség számára, mivel a település életében egyéb területeken is elterjedhet önkéntesség– erősítve a közösséget és fejlesztve a települést. Azonban *Szomor és László* [2014] szerint ezt a funkciót tovább lehet fejleszteni közösségfejlesztés szakértők bevonásával. Emellett a gyerekházak gyakran részt vesznek a település különböző rendezvényein, ünnepein. Azt, hogy a közösség befogadta az intézményt olyan eseteken lehet lemérni, mikor a gyümölcsöt, zöldséget, tojást kapnak olyan anyukáktól és nagymamáktól, akik már egy ideje nincsenek kapcsolatban a gyerekházzal. Hasonló eset amikor a gyerekházas szülőkből kórus alakul, akik részt vesznek az ünnepségeken, vagy amikor a nyugdíjas klubból járnak át az idősek, hogy téstagyúrára tanítsák a fiatal szülőket. Azonban az esettanulmányok eredményei szerint mind a partneri viszonyok, mind pedig közösséghez kötődése nagyobb személyfüggőek, tehát a gyakori személycserék veszélyeztetik a kialakult kapcsolatokat.

Angol program összehasonlíthatósága

Az angol Sure Start programnak több értékelése is történt az idők folyamán:

- előzetes értékelés 2005-ben
- hatás 3 évesekre 2008-ban
- hatás 5 évesekre 2010-ben
- hatás 7 évesekre 2012-ben

Ezeket az értékeléseket a National Evaluation of Sure Start (NESS), azaz a Biztos Kezdet Nemzeti értékelés program keretében készítették. Mi eredményeinket leginkább a 2005-ös, 6 évi eredményeivel lehet összehasonlítani.

NESS [2005] eredményei az első nagyobb felmérése volt az 1999-ben elindult program hatásainak. A felmérés során 9 hónapos és 3 éves gyerekek szüleivel készítettek interjúkat és felméréseket 150 gyerekház környezetében és 50 olyan területen, ahol csak később tervezik gyerekházakat szervezni. Eredményeik szerint egy gyerekháznak átlagosan 3 évre van szüksége ahhoz, hogy beinduljon, megszervezze magát és megfelelően beépüljön a közösségbe. Éppen ezért a szerzők már előre igyekeztek csökkenteni várakozást az értékelés eredményeivel kapcsolatban, mondván nagyon korai még értékelni. Igyekezetüket az is indokolta, hogy nagyon kicsi és gyakran céloknak ellenmondó eredményeket találtak:

- a gyerekház területén élő családok nem kezdtek el több gyermekjóléti szolgáltatást igénybe venni;
- a hátrányosabbnak értékelték a szülők lakókörnyezetét ott, ahol a gyerekház működött;

- a kezelt területek kicsit jobban szervezettek a családok (pl. toleránsabbak a gyerekek a szülők) és a fiatal korú anyák lemaradása is kisebb volt azokon a környékeken, ahol a program működik;
- nem fiatal anyák esetében a gyerekek kevesebb viselkedési problémával küszködnek és jobbak a társas képességeik, ezzel ellentétben a tinédzser korú anyák gyerekei esetében rosszabb verbális és szociális képességeket és több viselkedési problémát mértek. Hasonló céllal ellentétes hatást mértek a munkanélküli szülők és az egy szülő családok gyerekeinél is
- az eredmények nagyon eltértek a különböző gyerekházak között;

Véleményük szerint részben annak köszönhető a kedvezőtlen hatások megjelenése, mert a gyerekházaknak még nem sikerült bevonni a nehezen elérhető csoportokat.¹⁵

Külön vizsgálat foglalkozott az utolsó ponttal (*Annie et al. [2007]*) azaz azzal, hogy mi magyarázza az eltérő hatásokat. A legnagyobb magyarázó erővel az bírt, ha:

- gyerekház kreatívan saját erősségeikre építették fel a szolgáltatásait
- reagált a közvetlen környezetük igényeire
- hamar sikerült azonosítani azokat a gyereket és szülőket, akiknek speciális szolgáltatásra volt szükségük
- megfelelő munkaerőt sikerült felfogadniuk és megfelelő képzéseket is szerveztek
- sikerült megfelelően bevonni a szülőket és egyéb résztvevőket

A 2008-as *NESS [2008]* értékelés 3 évesekre koncentrált. Eredményeik szerint programban aktívan résztvevő szülők sokkal jobb tanulási környezetet tudtak biztosítani gyermekeik számára. A gyerekek sokkal jobb szociális képességekkel rendelkeztek, amit a szerzők a gyerekház szülőkre gyakorolt hatásaként azonosítottak. Egészségügyi előnyöket is találtak (magasabb oltási arány és kevesebb baleset), de ezeket gyerekházak mellett a különböző adatfelvételi időpont is magyarázhatja. A gyerekházak közelében élő családok jobban kihasználták a rendelkezésre álló gyermekjóléti szolgáltatásokat. Ellentétben a 2005-ös eredményekkel, 2008-ban már nem különböztek a hatások a különböző csoportok között (tehát nem találtak olyan alcsoportot, amelyet negatívan érintett volna). A nagyobb és konzisztensebb hatások mögött a szerzők azt sejtik, hogy a gyerekházak működése konszolidálódott, a szolgáltatások "érettebbé" váltak, beépültek a helyi közösségbe.

2010-ben felmerő rendszerben már az öt éves gyerekek eredményeit vizsgálták (*NESS [2010]*). A egyik legkonzisztensebb eredmény, hogy a gyerekházakba járó gyerekek egészségügyi állapota jobb, ami abban is megjelenik, hogy alacsonyabb a testtömeg-indexük (BMI), azaz nincsenek elhízva. Emellett viszont elkopott az előnyük az önszabályozás területén, a nem gyerekházak közelében élők felzárkóztak. A gyerekházak szülők stimulálóbbr, kevésbé kaotikus tanulási környezetet biztosítanak gyerekeik számára. Emellett elégedettebbek az életükkel¹⁶ és kevésbé szigorúak. De ezzel együtt is ritkábban járnak szülőértekezletekre.

Az eddigi utolsó felmérés 2012-ben készült (*NESS [2012]*), ami tovább követve a programban résztvevő családokat és gyerekeket, már a hétévesek jellemzőit (és kortársaiktól való

¹⁵ A szerzők szándékai ellenére a negatív eredmények nagy visszhangot kaptak és sokan megkérdőjelezték az egész program értelmét pl. *Ormerod [2005]*

¹⁶ Emellett, azt is találták, ami részben ellentmond a nagyobb elégedettségnek, hogy az anyák gyakrabban észlelnek depresszív tüneteket.

különbségeiket) vizsgálta. Hasonlóan az előzőekhez ebben az értékelésben is arra az eredményre jutottak, hogy a régebben gyerekházakkal kapcsolatban álló anyák kevésbé szigorúak és rendezettebb, stimulálóbb tanulási környezetet biztosítanak a gyerekeik számára. És gyerekeiket egyedül nevelők és a munkanélküli családok esetében elégedettebbek az életükkel, mint a hasonló családok ott, ahol nincs gyerekház. Ezt különösen nagy eredményként értékelték, mert ez azt jelenti, hogy hagyományosan nehezen elérhető csoportokra is sikerült pozitív hatást kifejteniük, miközben ezzel még komoly problémák voltak a korábbi (különösen az első) értékelések során. Gyerekek fejlődésében azonban nem sikerült konzisztens hatást kimutatni hét év után. A korábban bemutatott amerikai programok esetén is azt találtak (*Heckman [2008]*), hogy a kezdetben kialakult IQ előny 10 éves korral elkopik idővel, de a magatartásbeli, hozzáállásbeli különbségek hosszabb távon is megmaradnak. A kedvező hatások nem különböznek aszerint, hogy mennyire hátrányos helyzetű a család vagy a terület amiben élnek.

NESS [2011] az előzőekhez hasonló költség-haszon elemzést is végeztek az angol SURE START programok. A gyerekházak fenntartása tipikusan 1300 GBP-be kerül gyerekenként évente (átlagosan 4860 GBP születésük óta). Annak ellenére, hogy a kora gyerekkori intervenciók tipikusan csak 15 évvel a kezdetük után kezdenek gazdasági hasznot termelni, már találtak 279 – 557 GBP pozitív gazdasági hozadékot, mivel a gyerekházak körzetében lakó szülők nagyobb valószínűséggel állnak újra fizetett munkába. A társadalmi haszon 2/3-a a magasabb jövedelemből, 1/3-a pedig a magasabb befizetett adókból származik. A többi eredmény gazdasági hatásai viszont tényleg csak a jövőben lesz kiszámolható.

Az angol eredmények esetében azonban figyelembe kell venni azokat a különbségeket, amikre korábban már utaltunk, és amiket a 9. táblázatban foglaltunk össze. Látható, hogy a legtöbb jellemző esetén a hasonlóak a gyerekházak és a többi jellemző esetén sem egyértelmű, hogy merre nagyobb vagy kisebb hatást várhatunk Magyarországon.

9. táblázat Angol és magyar gyerekházak különbségei és a különbségek befolyása gyerekház hatásaira.

különbségek	angol helyzet	magyar helyzet	eltérnek a hatások?
egyéb koragyermekkori szolgáltatások elérhetősége	nincs	azokon a településeken ahol létrejön, ott kevésbé elérhető	hasonló
együttműködés szolgáltatásokkal	nincs kívül	meglévő szolgáltatásokkal lehetnek kompetencia harcok	kisebb hatás Magyarországon
fókusz	területi lefedettség	már célcsoport fókusz - jobban céloz, de nehezebben integrál	hatása két irányú lehet
szülő kapcsolat	fontos	fontos	hasonló
különbségek házak között	jelen van	jelen van	hasonló
emberi erőforrás problémák	jelen van	jelen van	hasonló
lakhatási problémák	?	mosási, fürdési lehetőségek	nagyobb hatás Magyarországon
munkaerőpiac hatékonysága		magasabb bérprémium és foglalkoztatási előny	nagyobb hasznok Magyarországon

Megjegyzés: EUROSTAT adatok alapján Magyarországon középfokú végzettség várható (foglalkoztatási valószínűséggel súlyozott) bérprémiuma 74% (ekkora a várható bérelőnye egy érettségivel rendelkezőnek max. 8 osztályos végzettséggel rendelkezővel szemben), Egyesült Királyságban ugyanez 36%.

Összefoglalva látható, hogy a magyar eredmények nagyon hasonlítanak az 2005-ös angol értékelések esetén találtakhoz: hatás fiatal anyák esetében mérhető a kognitív és viselkedési előrelépés, a család és a közösség hamarabb profitálhatnak a gyerekházakból, még abban az esetben is, ha figyelembe vesszük a gyerekházak különbségeit. Ha a jövőben is hasonlítani fognak a gyerekházak hatásai, akkor azt várhatjuk, hogy a kognitív előnyök lassan elkopnak, de viselkedési előrelépés megmaradnak és a szülőkre gyakorolt hatások (más segítő szolgáltatások tudatos igénybevétele, rendezettebb környezet kialakítása) is tartósak maradnak.

Hosszú távú hatások

Mivel mind a hazai program még csak maximum 6 éve működik, az angol példa pedig, ahol bár a körülményekben (lásd korábban) vannak különbségek, de legalább a program fő jellemzői megegyeznek, szintén csak 16 évében jár, ezért hosszú távú hatások becsléséhez más programok eredményeit kell felhasználnunk. Ahogy korábban már utaltunk rá a kora gyermekkori beavatkozások hatásait csak hosszú távon lehet igazán értékelni, mikor a program hatásai már kifejtették teljes hatásukat. A következőkben néhány ismertebb program költség haszon elemzését mutatjuk be példaként. Az különböző programok eredményeit a 10. táblázatban foglaljuk össze.

Az angol Sure Start sokat merített az amerikai Head Start programból. Ez egy 1965-ben kezdődött ma is futó program, ami a kora gyermekkori fejlesztéssel igyekszik csökkenteni a szegénységet. Kezdetben csak nyári program volt 3-4 éves szegény családokban élő gyerekek, elsősorban afroamerikaiak számára (már 1965-ben is több mint félmillió gyerek vett rajta részt). 1966-ban még jobban kiterjesztették a programot, ekkor már közel 750 000 gyerek vett benne részt, fejenként (1999-es árakon mérve) 1000 dolláros költségen. A 70-es évek elején terjesztették ki teljes éves programmá, ekkor természetesen a program költségei is megugrottak, 71-ben 400 000 gyerek vett benne részt és éves szinten 4000 dollárba került gyerekenként. 1981-től a Head Start Act tovább terjesztette a programot, 1994-től pedig beindították a 0-3 éves korosztályra fókuszáló Early Head Start programot is (a központok 45%-a egyszerre viszi a két programelemet). Helyi szinten, több mint 1500 központban szerveződnek a programok, szövetségi irányelvek alapján (ami előírja, hogy milyen környezetet és szolgáltatásokat kell nyújtani – pl. monitorozni, hogy igénybe veszik-e a megelőző orvosi vizsgálatokat és a tápláló tízórai felszolgálatát). 2014-ben már összesen 927 275 támogatott gyerek vett részt a programban és fejenként 8392 USD költöttek egy gyereknek a fejlesztésére. Kezdetektől összességében már 32 millió gyerek és család kapcsolódott be a programba. A program mérete ellenére csak a jogosultak alig harmadát érte el (Garces *et al.* [2000]). A program hosszú-távú eredményeit többen is mérték, annak ellenére hogy a korai kognitív előnyök 11-14 éves korra elkopnak (különösen az afroamerikaiak és a leghátrányosabb helyzetűek¹⁷ körében) Deming [2009] azt találta, hogy a maradnak hosszú távú hatások (amik viszont éppen az afroamerikaiak és a leghátrányosabb helyzetűek körében a legmagasabb). Ezek az előnyök közé tartozik a kevesebb osztályismétlés (esélye 7% csökken, hátrányos helyzetűeknél 14%), a kevesebb tanulási zavar (6% csökken az esélye, hátrányos helyzetűeknél -11%), nő a középiskola befejezésének valószínűsége (6-

¹⁷ Hátrányos helyzetűek, akiknek a szülei rossz eredményeket értek el egy kompetencia teszten (Armed Forces Qualification Test, AFQT)

8,5%-kal¹⁸ nő az esélye, hátrányos helyzetűek esetén ez 12,5%-16,5%), csökken a munkanélküliségnek és a rossz egészségügyi állapotnak is az esélye. A börtönbüntetésekre és a kamaszkori terhességre nincs hatása a programnak.

Schweinhart et al. [2005] a Perry Preschool Program eredményeit vizsgálta. A program során 1962 és 1967 között 123 alacsony jövedelmű afroamerikai gyerek közül, akik esetében családi körülményeik miatt nagy volt az esélye annak, hogy problémáik lesznek az iskolában, véletlenszerűen kiválasztottak 58-at, akik 3 és 4 éves koruk között jó minőségű kora gyerekkori fejlesztésben részesültek. Ez munkanapokon délelőttként 2,5 órányi tantermi foglalkozásból és heti 90 percnyi otthoni tanári látogatást tartalmazott. A foglalkozások során egy felnőttre 6 gyerek jutott, a gyerekeket nevelők magasan képzett, gyógypedagógiához is értő szakemberek voltak. A maradék 65 fő alkotta a kontrollcsoportot. A véletlen felosztás miatt így a későbbi teljesítmény különbségeknek a legjobb magyarázata a kora gyerekkori fejlesztés. Ezt követő években több időpontban (15, 19, 27 és 40 éves korukban) is felméréseket végeztek a programban résztvevőkkel és a kontrollcsoporttal (*Szilvási* [2011] 50. o.).

A program célja a gyerekek értelmi és társas készségeinek fejlesztése aktív tanulás formájában: ennek során mind a nevelők, mind a gyerekek tevételes szereplői a tanulási folyamatnak. A gyerekeket arra ösztönözték, hogy tervezzék és valósítsák is meg saját tevékenységeiket és reflektáljanak rájuk ("plan-do-review" process). A nevelők megfigyelték, támogatták és amikor szükségesnek mutatkozott, mélyítették a gyerekek játékát. Bátorították választásaikat, probléma megoldásaikat és ösztönözték őket a különböző tevékenységekben való részvételre. Egyoldalú utasítások helyett értelmezést segítő, nyitott kérdésekkel fordultak hozzájuk: "Mi történt?", "Hogy csináltad?", "Meg tudod mutatni nekem?", "Tudnál neki segíteni?" (*Szilvási* [2011])

Eredmények között szerepel, hogy a résztvevők sokkal nagyobb része szerezte meg az érettségit, különösen igaz a női résztvevőkre (88% vs. 46%). 40 éves korukban a résztvevők nagyobb részének volt munkája, és nagyobb volt a medián éves fizetés is (20 800 USD vs. 15 300 USD). A programban résztvevők nagyobb valószínűséggel laknak saját otthonukban, vezetik a saját autójukat és rendelkeznek a megtakarításokkal. Résztvevők ritkábban szorulnak rá családjuk segítségére vagy vesznek igénybe szociális támogatást. Emellett a résztvevők jobb egészségi állapotnak örvendenek és nagyobb valószínűséggel rendezettek a családi körülményeik (pl. férfiak esetében, ez azt jelenti, hogy a saját gyerekeikkel élnek egy családban), a törvényt is ritkábban kerültek összetűzésbe.¹⁹

Schweinhart et al. [2005] számításai szerint a program 2000-es dolláron számítva 15 166 USD fejenkénti költséggel résztvevőként 244 812 USD hozamot termelt²⁰, ennek nagy része (80%-a) társadalmi hozam (195 621 USD, amiből 12,9-es társadalmi haszon/költség arány következik). Ennek fő forrása az alacsonyabb bűnözés (kevesebb kár, kevesebb eljárási (rendőrség, bíróság, börtön) díj), alacsonyabb oktatási költségek (kevesebb bukás és speciális képzési igény), magasabb adó

¹⁸ Abban az esetben alacsonyabb, ha csak a nappali képzéseken szerzett végzettsége vesszük figyelembe, a később megszerzett végzettséget is beleszámolva (amerikai esetben ez a general educational development, GED) az esély nagyobb.

¹⁹ Heckman [2008] által idézett másik hasonló kísérleti program az Abecedarian Program, aminek során 111 hátrányos helyzetű 1972 és 1977 született gyerek, akiknek a családja magas kockázati besorolásba került. 4 hónapos korukban kezdtek el foglalkozni velük egész nap, egészen 8 éves korukig. Itt 21 éves korukban történt az első felmérés. Az eredmények ebben az esetben is hasonlóak.

²⁰ Hasonló költség haszon elemzési módszertant mutat be *van der Gaag és Tan* [1998].

(magasabb medián jövedelem miatt kb. 14 078 USD fejenként) és az alacsonyabb szociális kiadások (2 768 USD).

Heckman et al. [2010] ugyanennek a programnak az adatain becsült megtérüléseket. Az eredmények szerint a társadalmi hozamok 7 és 10% között szóródnak. A közvetlen hatások férfiak esetében fejenként 42 965 USD életpálya jövedelem, 26 639 USD költséggel (2006-os dolláron számítva), nők esetében fejenként 127 485 USD életpálya jövedelem, 26 639 USD költséggel (2006-os dolláron számítva). Látható, hogy a lányok esetében a sokkal nagyobb az hatása az életpálya jövedelemre. A társadalmi hatásokat is számszerűsítették: ez férfiak esetén fejenként 175 662 társadalmi bevétel (beleszámítva: fenti hatásokat, a kevesebb szociális kiadást, a nagyobb jövedelem után befizetett magasabb adót és az alacsonyabb bűnözés hatásait), továbbra is 26 639 USD költséggel (2006-os dolláron számítva). Ebből haszon/költség arány 6,6 (ha a randomizáltság hiányosságai miatt kiigazítják, akkor az arány 5,4-re csökken) ebből társadalmi megtérülési ráta 9,7. Nők esetén ugyanez 150 075 USD-os társadalmi hozam, 26 639 USD költséggel (2006-os dolláron számítva) ebből haszon/költség arány 5,6 (ha a randomizáltság hiányosságaival miatt kiigazították a 7,3), amiből társadalmi megtérülési ráta 9,5. Lányok esetében azért alacsonyabb a társadalmi megtérülés, mert sokkal kisebb a valószínűsége a törvénnyel való összeütközésnek és így kisebb az így megspórolt összeg is.

Más programok esetén is pozitív bár jelentősen kisebb megtérüléseket találtak. *van der Gaag és Tan* [1998] a bolíviai PIDI (Proyecto Integral de Desarrollo Infantil) program értékelt. A PIDI egy nem formális, otthoni gyermekgondozási program volt, ahol maximum 15 gyereket gondozott egy gondozónő két társával, 6 hónapos és 6 éves koruk között. A gyerekek étkezést kapnak, egészségügyi helyzetükre is odafigyelnek (oltások, növekedés). Egy gyerek ellátása 300 – 400 USD-be került, ennek a haszon/költség arányát *van der Gaag és Tan* [1998] 2,38 és 3,06 közé tette, ahol a magasabb értékeket a hátrányosabb helyzetű gyerekek esetében mérték.

Kertesi és Kézdi [2006] a roma gyerekekre koncentrált kora gyermekkori befektetések hasznait becsülik, de ők a haszonon csak költségvetés nettó pozícióját értik azaz, hogy a költségvetésnek mennyivel nagyobb bevételt és kisebb kiadást jelentenek azok a roma tanulók, akik kora gyermekkorban kapott segítséggel megszerzik az érettségit. Hét csatornát vettek figyelembe: a bejelentett, teljes munkaidős foglalkoztatás során keletkezett jövedelem után fizetett személyi jövedelemadót, az ez után a jövedelem után a munkaadó és a munkavállaló által fizetett társadalombiztosítási járulékot, a munkanélküli segélyt, a rendszeres szociális segélyt, a közfoglalkoztatási programokból származó jövedelmet, az áfát és a jövedéki adót, valamint a bebörtönzés költségeit. A becslés során figyelembe vették a közép- és felsőfokú oktatásra fordított magasabb összegeket is.

Eredményeik szerint a 4 éves korra diszkontált jelenértéke a költségvetési nyereségnek 19 millió forint, ha a tanuló leteszi az érettségit a nyolc osztály helyett, és 15 millió forint, ha csak a szakiskola helyett szerzi meg az érettségit. (Még a legóvatosabb becslés mellett is 7-9 millió forint az egy főre jutó költségvetési nyereség.) Ha a program 20%-kal növeli az érettségi elérésének esélyét, akkor a program egy főre eső költségvetési hozadéka $19/5 = 3,8$ millió forint.

10. táblázat Koragyermekkori programok hosszú távú hatásai

Cikk	Gyerek/szülők	Időtáv	Haszon / költség arány
<i>Schweinhart et al.</i> [2005]		40 éves felmérés	12,9
<i>Heckman et al.</i> [2010]	fiúk	40 éves felmérés	6,6 (5,4)
	lányok		5,6 (7,3)
<i>van der Gaag és Tan</i> [1998]		várható élettartam alatt	2,38
	hátrányos helyzet		3,06

Összefoglaló

A kérdőívek, az esettanulmányok és a korábbi eredmények alapján egyaránt azt láthatjuk, hogy gyerekházak rövid működési idejük alatt már hatottak mind a szülőkre mind pedig a gyerekekre. Az óvodák már éreznek pozitív különbségeket, de az iskolák még nem tudják azonosítani a változásokat. A hatások nagyon hasonlítanak az angol programban elért eredményekhez, de figyelembe kell venni a körülményekben meglévő különbségeket. Az igazán nagy hasznok (magasabb végzettség, jobb munkapiaci elhelyezkedés, kisebb bűnözés) csak hosszabb távon várható.

Megtérülés

A nemzetközi példák esetében azt láttuk, hogy kora gyermekkori intervenciók költség társadalmi hasznának költségekhez viszonyított aránya 2,38 és 12,9 között szóródik. Tekintettel arra, hogy a legtöbb gyerekház a szolgáltatáshiányos területeken található, így ez a működési környezet hasonlít az angolszász ellátórendszeri környezethez, így e benchmarkok használhatóak a magyar becsléshez is. Ennek eredményeként a fenti 680 695 gyerekenkénti költség hosszú távon 1,62 és 8,78 millió Ft-nyi társadalmi hasznot eredményez gyerekenként 20-30 éves időtávon. Figyelembe véve, hogy 2014-ben összesen 1700-nál is több rendszeres résztvevő volt gyerekházakban ez a gazdasági hatás 2,75 és 14,93 milliárd forint közé eshet.

Más megközelítésben azt is megvizsgálhatjuk, hogy mennyiben segítenek a koragyermekkori fejlesztések a középfokú végzettség megszerzésében: láthattuk a korábban bemutatott programok egyes esetekben szélsőségesen emelik a high school graduation esélyét: Perry Preschool esetében közel negyven százalékpont a kezelt és a kontroll csoport között a különbség, de a Head Start program esetében is 6 és 16 százalékpont között növekedik a végzettség megszerzésének valószínűsége a program hatására. Jelen esetben számoljunk egy konzervatív 10 százalékpont valószínűség emelkedéssel, hogy a gyerekek később érettségit szereznek szakiskolai végzettség helyett. Ez a 2014-ben 1700 rendszeresen járó gyerekre vetítve ez azt jelenti, hogy 170 fővel többen szereznek érettségit (*Hajdu et al.* [2014] által számolt 22 százalék valószínűség felmegy 32 százalékra). *Kertesi és Kézdi* [2006] 15 millió forintra becsülte annak költségvetési többletnek a jelenértékét, ha hátrányos helyzetű (roma) tanuló szakiskolai végzettség helyett érettségit szerez, az *OECD* [2015] ugyanezt a többletet 8 millió forintra becsülte. Ez azt jelenti, hogy az érettségi valószínűségében történt 10 százalékpontos emelkedés jelenértékben 1,3 és 2,5 milliárd forint közötti költségvetési többletbevételt generál a jövőben. Mivel a teljes program költsége 808 millió forint volt 2014-ben, ezért ha csak ennyi hatása lesz, hogy 170-nel több gyerek szerez érettségit, már kétszeresen megtérült a programba fektetett összeg a költségvetésnek.

Ha szülőkre gyakorolt közvetlen hatásait vizsgáljuk, akkor a kiindulópont lehet a NESS költség haszon elemzése. Ez alapján a gyerekházak hatásaként a működésük első 5 évében a befektetett összeg 5-11% körül meg abból, hogy a szülők nagyobb valószínűséggel helyezkednek el fizetett munkában, ami azt jelenti, hogy indulás (első nagyobb hullám 2009-ben nyitott) óta gyerekenként már 34 034 – 74 876 Ft társadalmi hasznot hajthattak a gyerekházak a szülők munkapiaci aktivitásán keresztül. Ezt a nyereséget a 1700 gyerekre vetítetten összességében már további 57-127 millió forint nyereség keletkezett. Ha ez egyben magasabb végzettség megszerzését is jelenti, akkor ez az angol hatás egy alsó korlát, hiszen a magyar munkaerő piacon a végzettség után fizetett prémium magasabb, mint Angliában.

11. táblázat Nem számszerűsített költség és haszon elemek

			Költségek	Hasznok
nem tényezők	számszerűsített	növelő	- szülők ideje	- szülők változásai - testvérek változásai - közösségek változásai - végzettség bérprémiumának különbsége a benchmarkhoz képest
nem tényezők	számszerűsített	csökkentő	- gyerekházak tehermentesítenek más intézményeket	- angolszász benchmarkok más intézményi környezetben történnek (nincs más koragyermekkori fejlesztő, segítő intézmény), emiatt felülbecsüli a gyerekházak hatásait

Fel kell hívni azonban a figyelmet arra, hogy ezek konzervatív becslések, mivel vannak olyan elemek a költség és a haszon oldalon is amiket nem tudtunk figyelembe venni (11. táblázat). A költségek között nem vettük számításba a szülők idejét (amit fordíthatnának jövedelem termelésre), bár ennél az a feltételezés, hogy hátrányos helyzetű területeken (ahol elsősorban a gyerekházak működnek) a szülők jelentős részének nincs munkája így nincs jövedelem kiesés a gyerekházak használata miatt. Emellett azonban költségcsökkentő tényezők is kimaradtak, a gyerekházak több más intézményt is tehermentesítenek (óvodák, családsegítők stb.), akiknek így kevesebb problémát jelentenek a gyerekekkel és szülőkkel való együttműködés és figyelmüket más problémák megoldására tudják fordítani.

12. táblázat Korgyermekekori programok hasznai csoportonként, időtávonként

	5 év (máig)	40 év
gyerekek közvetlen (életpálya jövedelem, kevesebb szociális kiadás)	N/A	2,38-12,9 (van der Gaag és Tan [1998], Schweinhart et al. [2005], Heckman et al. [2010])
szülők közvetlen (elhelyezkedési hatás, kevesebb szociális juttatás)	0,05-0,11 (NESS [2011])	N/A
szülők közvetett (testvér hatás)	N/A	N/A

A hasznok is lehetnek magasabbak a becslésben használtaknál (12. táblázat), legalább két okból. Egyrészt mert csak a gyerekházak közvetlen gyerekekre és szülőkre kifejtett hatásainak a társadalmi hasznait vettük figyelembe. Nem tudunk egyelőre számot rendelni a szülők viselkedés változásának

közvetett hatásként ezen keresztül a gyerekházakba nem járó testvérek viselkedésében valamint a közösség életében bekövetkezett pozitív változásokhoz. Másrészt, mert alapvetően az angolszász irodalom benchmarkjait tudtuk használni, míg a magyar munkaerő piacon a végzettség után fizetett prémium magasabb, mint az angolszász államokban, így a gyerekházak által segített sikeresebb oktatási teljesítmény társadalmi hasznai is jelentősebbek. Azonban mivel a benchmarkok angolszász országokból származnak, ahol a gyermekkori támogató intézmények sokkal kevésbé elérhetőek, ezért azokban az országokban sokkal nagyobb egy ilyen új intézménytípusnak a hozzáadott értéke. E két becslést torzító hatás feltételezhetően kiegyenlíti egymást.

Javaslatok

A feladatleírásban meghatározottak szerint két témakör (a program hatékonysága és a program monitoring és értékelési rendszere) mentén fogalmaztuk meg javaslatainkat a program továbbfejlesztésére. **Kiemelt javaslatunk, hogy figyelembe véve a gyerekházak becsült pozitív megtérülését érdemes lenne a gyerekház rendszert szélesíteni, ahol a kereslet ezt indokolja a kapacitásait bővíteni vagy másik gyerekházat is indítani a településen és a további településeken érdemes lenne elérhetővé tenni a gyerekházak szolgáltatását.**

A kiterjesztett gyerekház program hatékonysága növelhető lenne:

- **ha a gyerekházak finanszírozása differenciáltabb lenne.** Jelenleg minden gyerekház ugyanannyi forrásból gazdálkodik, ez alapján ugyanannyi munkatársat tud foglalkoztatni az a ház is, ahol csak 5 gyereket és szülőt kell rendszeresen ellátni és az a ház is, ahol heti 10 gyerekkel-szülővel kell rendszeresen foglalkozni. Az utóbbi esetben mindenképpen szükség lenne egy további munkatársra is, hogy a szolgáltatás minősége ne romoljon. Ez alapján javasoljuk a finanszírozás differenciálását;
- **ha nagyobb hangsúlyt helyezne a program a gyerekházban dolgozók képzésére.** A korai fejlesztés komoly tudást igényel és a gyerekházak számának remélt növekedése és a gyakori fluktuáció miatt félő, hogy sok intézmény kénytelen a kevésbé felkészült munkatársakkal nekivágni a ház elindításának. A különböző képzések jelentős segítséget jelentenek a gyerekházak vezetőinek és munkatársainak, ezért azt javasoljuk, hogy különösen az újonnan indítandó gyerekházak esetén csak a képzések megkezdésével egy időben kezdhesse el a gyerekház a működését;
- **ha a gyerekházak körütekintéssel integrálódnak a gyermekjóléti/családsegítő intézmény rendszerbe.** A betagozódás vitathatatlan előnye, hogy a gyerekház hozzájut a családsegítés és gyermekjóléti rendszer erőforrásaihoz, szakembereihez és állandó és a partnerszervezetek és a családok által is ismert és elismert szolgáltatásként stabilan tud működni. Azonban megnehezítheti a fejlesztéshez szükséges bizalmi légkör kialakítását, ha a hátrányos helyzetű szülők a gyerekházakat tévesen a gyermekvédelmi hatóság részeként azonosítják. Tehát integráció során meg kell őrizni a gyerekház szakmai önállóságát, amit segíthet például, ha a település egyik elismert helyi szakemberét sikerül megnyerni a gyerekház vezetésére.
- **ha sikerül biztosítani egy mentori segítség fenntartását.** A mentori hálózat állandósága nagy segítséget jelentett azoknak a gyerekházaknak az esetében, amelyeknél gyakoriak voltak a vezetőváltások. Fontos volt még a szerepük az újonnan induló gyerekházak esetében, ahol a know-how átadásával és más házak tapasztalataival tudták segíteni az új házakat. A segítség egyrészt az átmenetek kezelésében fontos, másrészt a működésben és építkezésben a módszertani támogatás egy fontos elem. Javasoljuk ezért tapasztalt gyerekházak szakembereinek bevonásával segíteni a gyerekházak hálózat építését, illetve amíg a gyermekjóléti központok módszertani támogató szerepe és kapacitása nem képes e mentori kapcsolatrendszert kiépíteni, addig a régi gyerekházaknál javasoljuk fenntartani az esetleges átalakulásokat menedzselni tudó, az állandó kapcsolatot biztosító korábbi mentor hálózatot. Tekintettel ezen átmeneti időszak végességére e hálózat építését és működtetését elsősorban EU-s források felhasználását javasoljuk megtenni.;

- **ha a helyi igényekhez jobban igazítható szabadabb dologi költségelszámolást lehetne alkalmazni.** Például olyan egyszerű esetekre gondolunk, hogy ahhoz, hogy a tízóráival nem csak a gyereket, hanem a szülőket is meg lehessen szólítani ahhoz a kávénak is elszámolható költségnek kellene lennie;
- **ha biztosítani lehet, hogy a szülők részvétele összhangban maradjon vagy esetleg még növekedjen is közfoglalkoztatási programmal.** Mivel a szülők bevonása a gyerekházas programokba nem öncélú, hanem a szülői készségek növelését is szolgálja és mint láttuk egyéb a foglalkoztathatósághoz fontos kompetenciákat (együttműködési készség és probléma megoldó készség) is növekszik a szülőknél a részvétellel, ezért javasoljuk, hogy a gyerekházba járás, különös tekintettel az ott elsajátítható képességekre és készségekre közfoglalkoztatási program képzési lábának részévé váljon. Fontos megakadályozni, hogy a közfoglalkoztatás program kiterjesztése ne járjon a szülők elszívásával, ami a program pozitív hatásait erősen erodálná;

A gyerekház program mérési-értékelési rendszerének fejlesztéséhez a következőket javasoljuk:

- **Output** oldalon a gyerekházak teljesítménye jól mért, de torzíthatja az adatokat, hogy finanszírozás kötött. Az, hogy a finanszírozást a rendszeresen járó gyerekek számához kötötte a szabályozó annyiban szerencsés, hogy láthattuk a gyerekházak azok esetében tudtak eredményeket elérni, akik rendszeresen jártak. Azonban mivel egy kisebb településen egy betegség hullám akár egy hétre (hetekre) is kiürítheti a gyerekházat, amit a hónap hátralévő részében már nem feltétlenül tud ledolgozni gyerekház, ezért javasoljuk valamilyen mértékű ingadozás megengedését (pl. abban az esetben kerüljön sor a finanszírozás visszautalására, ha két egymást követő hónapban nem éri el a kitűzött számokat, vagy éves szinten három hónapban nem éri el a gyerekház a kitűzött indikátort).
- A program **eredményességének** nyomonkövetését az óvodai bemeneti méréseken (pl. szókincs) lenne érdemes mérni. Ezeken a méréseken várhatóan mérhető különbségek igazolják majd már rövid távon is a különbségeket a gyerekházba járó és nem járó hátrányos helyzetű gyerekek fejlődési különbségei között, így 2-4 éves időtávon is jó visszajelzést tud adni az egyes gyerekházak hozzáadott értékéről. Ezen információ nyomon követése különösen hasznos lehet a program továbbfejlesztésében.
- A hatásvizsgálatot az iskolai teljesítményen majd később a munkaerőpiaci eredményen lehetne elvégezni, de a kutatásban azt találtuk, hogy már az iskolák sem képesek követni, hogy mely gyerekek jártak (és mely szülők gyerekei) korábban gyerekházba. Az olyan településeken, ahol nincs iskola ez még gyakrabban előfordul, így a kezelt csoport és a kontroll csoport szétválasztásának nehézségét és így a hatásvizsgálatok elvégzését megnehezíti ezen információ hiánya. Annak érdekében, hogy a program **hatásai** a jövő értékeléseiben közvetlenül is mérhetővé váljanak, szükséges a gyerekek pályafutásának követése. A hosszabb távú hatások mérhetőségére javasoljuk ezért, hogy a rendszeresen gyerekházba járók esetében a gyerekházas időszakban hozzák létre a gyerekek oktatási azonosítóját és az oktatási azonosító kerüljön rögzítésre az adott gyerekház dokumentációs rendszerében.
- Figyelembe véve, hogy gyerekházaknak 3-6 évre van szükségük ahhoz, hogy a helyi közösségbe beágyazódjanak, azt ajánljuk, hogy **3 év múlva mindenképpen kerüljön sor egy**

újabb értékelésre. Ekkora ugyanis a később indult gyerekházak beágyazódása is megtörténik és az iskolákban is elegendő gyerekházias gyerek jelenik meg ahhoz, hogy érzékelhetővé váljanak a gyerekházak oktatási hatásai.

Felhasznált irodalom

Anning, Angela – NESS [2007]: Understanding Variations in Effectiveness amongst Sure Start Local Programmes: Lessons for Sure Start Children's Centres.
<http://www.ness.bbk.ac.uk/impact/documents/10.pdf>

Csapó Benő – Fejes József Balázs – Kinyó László – Tóth Edit [2014]: Az iskolai teljesítmények alakulása Magyarországon nemzetközi összehasonlításban in *Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.) [2014]: Társadalmi riport. Társi, Budapest*, 110-136. o.

Deming, David [2009]: Early Childhood Intervention and Life-Cycle Skill Development: Evidence from Head Start. *American Economic Journal*, Vol. 1., No. 3., (2009. július), pp. 111-134.

EC [2014]: Oktatási és képzési figyelő 2014 Magyarország.
http://ec.europa.eu/education/tools/docs/2014/monitor2014-hu_hu.pdf

EMMI [2015]: Tájékoztató a Biztos Kezdet Gyerekházak 2014. évi elszámolásáról. *mimeo*

Glass, Norman [1999]: Sure Start: The Development of an Early Intervention Programme for Young Children in the United Kingdom. *Children & Society* 13. évf., (1999) 257-264. o.

Hajdu Tamás – Kertesi Gábor – Kézdi Gábor [2014]: Roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló a TÁRKI Életpálya felmérésének 2006 és 2012 közötti hullámairól. in *Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.) [2014]: Társadalmi riport. Társi, Budapest*, 265-302. o.

Heckman, James J. [2008]: School, skills and synapses. National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper Series, WP No. 14064., (2008. nov.).

Heckman, James J. – Moon, Seong Hyeok – Pinto, Rodrigo – Savelyev, Peter A. – Yavitz, Adam [2010]: The rate of return to the HighScope Perry Preschool Program. *Journal of Public Economics*, 94. évf., 1-2. szám, (2010. február), 114-128. o.

Kaderják Anita – Vince Dániel [2015]: A Biztos Kezdet Gyerekházak dokrendszerének elemzése. T-Tudok Oktatáskutató, *mimeo*

Kertesi Gábor – Kézdi Gábor [2006]: A hátrányos helyzetű és roma fiatalok eljuttatása az érettségihez. Roma Education Fund <http://www.econ.core.hu/doc/bwp/bwp/bwp0606.pdf>

Kertesi Gábor – Kézdi Gábor [2008]: A szegénység átörökítésének közvetlen és rejtett csatornái. in *Szilvási Léna (szerk.) [2008]: Egyenlőtlenségek hatása a gyerekek fejlődésére. Szöveggyűjtemény. Educatio*, 35-47. o.

Köllő János [2014]: Integrációs minták: iskolázatlan emberek és munkahelyeik Norvégiában, Olaszországban és Magyarországon. in *Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.) [2014]: Társadalmi riport. Társi, Budapest*, 226-245. o.

Nagy József [2008]: Az alsó tagozatos oktatás megújítása. in *Fazekas, Károly – Köllő, János – Varga, Júlia (szerk.) [2008]: Zöld könyv. A magyar közoktatás megújításáért. Ecostat, Budapest* 53-71. o.

NESS [2005]: Early Impacts of Sure Start Local Programmes on Children and Families.
<http://www.ness.bbk.ac.uk/impact/documents/1183.pdf>

NESS [2008]: The impact of Sure Start Local Programmes on Three Year Olds and Their Families. (2008. március) <http://www.ness.bbk.ac.uk/impact/documents/41.pdf>

NESS [2010]: The impact of Sure Start Local Programmes on five year olds and their families. (2010. november) <http://www.ness.bbk.ac.uk/impact/documents/RR067.pdf>

NESS [2011]: National Evaluation of Sure Start local programmes: an economic perspective. (2011. július) http://www.ness.bbk.ac.uk/cost-effectiveness/documents/DFE-RR073_full.pdf

NESS [2012]: The impact of Sure Start Local Programmes on seven year olds and their families. (2012. június) <http://www.ness.bbk.ac.uk/impact/documents/DFE-RR220.pdf>

Németh Szilvia [2015]: Gyerekek és szülők a „babaházban” A Biztos Kezdet Gyerekházak működése - kvalitatív terepmunkák tapasztalatai alapján. T-Tudok Oktatókutató, *mimeo*

OECD [2015]: Education at a Glance 2015. OECD Indicators. OECD Publishing.

Sanders, Matthew. R. - Morawska, Alina [2006]: Towards a public health approach to parenting. The Psychologist, 19 évf., 8. szám, 476–479. o.

Schweinhart, Lawrence J. – Montie, Jeanne – Xiang, Zongping – Barnett, W. Steven – Belfield, Clive R. – Nores, Milagros [2005]: The High/Scope Perry Preschool Study Through Age 40. Summary, Conclusions, and Frequently Asked Questions. High Scope Press, University of Michigan.

Surányi Éva [2010]: A Biztos Kezdet program hatásvizsgálatának bemeneti mérése. http://gyerekesely.eu/wp/wp-content/uploads/2014/07/kapocs_cikk_jav_2010okt.pdf

Szilvási Léna [2011]: Nézőpontok, elméletek és gyakorlatok – a magyar biztos kezdet program előzményei és megvalósulása. in Danis Ildikó – Farkas Mária – Herczog Mária – Szilvási Léna (szerk.) [2011]: *A génektől a társadalomig: a koragyermekkori fejlődés színterei. Biztos Kezdet Kötetek I. Budapest 28-74. o.*

Szomor Éva – László Noémi [2014]: A magyarországi Biztos Kezdet Program alapelvei és működése a kezdetektől napjainkig. Összefoglaló tanulmány. *mimeo*

T-Tudok [2015]: Biztos Kezdet Program monitorozása és értékelése a TÁMOP 5.2.1.-12/1 Gyerekesély program országos kiterjesztésének szakmai módszertani megalapozása és a program kísérése című kiemelt program keretében. Vezetői összefoglaló. *mimeo*

van der Gaag, Jacques - Tan, Jee-Pan [1998]: The Benefits of Early Child Development Program: An Economic Analysis. Washington DC: World Bank.